

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МЕЛЬНИК ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 343.353(477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СЛУЖБОВЕ ПІДРОБЛЕННЯ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **О. О. Мельник**

Науковий керівник **Кришевич Ольга Володимирівна,**
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Мельник О. О. Кримінальна відповідальність за службове підроблення. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 «Право»). Національна академія внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України, Київ, 2025.

Дисертація є комплексним науковим монографічним дослідженням кримінальної відповідальності за службове підроблення.

У першому розділі дисертації розглянуто теоретико-правові та методологічні засади встановлення кримінальної відповідальності за службове підроблення. Проаналізовано наукові праці українських дослідників у галузі кримінального права, присвячені службовому підробленню або дотичні до цієї теми. Відзначено внесок у розвиток цього напрямку досліджень П. П. Андрушка, О. О. Дудорова, М. І. Мельника, М. І. Хавронюка, А. А. Стрижевської, а також на наукові праці яких здійснено посилання у відповідних частинах дисертаційного дослідження. Акцентовано на важливості вже наявних дисертаційних досліджень, присвячених службовому підробленню, авторства С. С. Тучкова, Н. О. Тімошенко, М. В. Степанюка, а також увагу зосереджено на суттєвих відмінностях цієї роботи від попередніх дисертаційних досліджень (наприклад, у підходах до підбору судової практики, яка є правозастосовним орієнтиром, обґрунтуванні внесення змін до законодавства про кримінальну відповідальність за службове підроблення тощо).

Виокремлено періоди розвитку законодавства про відповідальність за службове підроблення (приналежність України до складу Литви, Польщі, Речі Посполитої та автономії в складі Російської імперії; у складі Австрійської та Російської імперій; доба відновлення української державності; радянський період; період відновлення незалежності), за основу обрано наявність в історичних правових пам'ятках конкретних норм, які передбачали б відповідальність за службове підроблення. Встановлено, що недосконала законодавча техніка ранніх періодів розвитку

законодавства знайшла своє продовження в несистемних змінах до сучасної норми, яка встановлює кримінальну відповідальність за службове підроблення.

Проаналізовано кримінальне законодавство, зокрема таких європейських країн, як Французька Республіка, Швейцарська Конфедерація та Королівство Іспанія, норми якого не лише встановлюють кримінальну відповідальність за службове підроблення, а й передбачають суворіші покарання, порівняно з українським кримінальним правом, за службове підроблення (наприклад, за окремі кваліфіковані склади службового підроблення французьке кримінальне право передбачає покарання у виді позбавлення волі строком до 15 років).

У другому розділі дисертації розглянуто об'єктивні та суб'єктивні ознаки службового підроблення. Узагальнено, що загальний та родовий об'єкти службового підроблення не потребують окремої розвідки в межах цього дослідження, загалом відповідають загальнокримінальному розумінню об'єкта кримінального правопорушення та частині відносин, які охороняються відповідною частиною закону про кримінальну відповідальність, натомість безпосереднім об'єктом службового підроблення запропоновано вважати визначений нормативно-правовими актами порядок діяльності службових осіб, пов'язаний із застосуванням офіційних документів.

Акцентовано на основних п'ятьох ознаках офіційного документа – предметі службового підроблення, нормативним джерелом закріплення яких є примітка до загального складу підроблення офіційних документів. Розглянуто класифікацію офіційних документів за критеріями, які мають правозастосовне значення (наприклад, наявність нормативної дефініції певного документа в нормі кримінального закону, нормативно визначений склад (обмеженість обсягу виду документів) певного виду офіційного документа, гриф секретності тощо). Обґрунтовано позицію про те, що офіційним документом як предметом службового підроблення необхідно вважати складений, виданий, посвідчений службовою особою документ (чи документ, до якого внесено інформацію службовою особою), який відповідає встановленим нормативно-правовими актами вимогам до його форми, змісту, а зафіксована в ньому інформація підтверджує юридичні факти або може бути доказом у правозастосовній діяльності.

Висвітлено також авторське бачення нормативного визначення офіційного документа в примітці до ст. 358 Кримінального кодексу України, яке вирізняється чіткістю, лаконічністю та змістовністю, порівняно з наявними законодавчими положеннями та науковими позиціями з цього приводу.

Виокремлено чотири види альтернативних діянь, які утворюють об'єктивну сторону службового підроблення: складання завідомо неправдивих офіційних документів, видача завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення офіційних документів, кожне з яких схарактеризовано з огляду на зміст використаного законодавцем терміна в загальнонауковому, кримінально-правовому, зокрема правозастосовному, вимірах.

Встановлено, що суб'єктом службового підроблення є фізична осудна особа, яка вчинила це кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до кримінального закону може наставати кримінальна відповідальність, і є службовою особою. Увагу спрямовано на можливість кваліфікації діянь загального суб'єкта кримінального правопорушення як службового підроблення лише за співучасті у вчиненні службового підроблення.

Окреслено суб'єктивну сторону службового підроблення, за наслідками чого (зокрема, з огляду на використане законодавцем слово «завідомо» у тексті норми про службове підроблення) підсумовано, що вчинення цього кримінального правопорушення передбачає вину у формі прямого умислу. Піддано обґрунтованій критиці пропозиції в доктрині кримінального права щодо необхідності встановлення на рівні закону про кримінальну відповідальність такої суб'єктивної ознаки службового підроблення, як мета.

На підставі здійсненої характеристики об'єктивних і суб'єктивних ознак службового підроблення, виявлених проблем запропоновано змінити диспозицію статті кримінального закону про службове підроблення, основною метою чого є встановлення кримінальної відповідальності за службове підроблення не будь-якої інформації в офіційному документі, а лише тієї, яка підтверджує чи посвідчує

юридичні факти, які можуть спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як докази в правозастосовній діяльності.

Розглянуто кваліфікований склад службового підроблення, акцентовано на проблемах у правозастосовній практиці щодо встановлення причинового зв'язку між службовим підробленням і його наслідками (пов'язаних, зокрема, з необхідність встановлення його безпосередності, прямоти). Висловлено альтернативну позицію щодо кримінально-правової кваліфікації сукупності кваліфікованого складу службового підроблення та інших кримінальних правопорушень з матеріальним складом (наприклад, ухилень від сплати податків), що полягає в можливості в таких випадках кваліфікації діянь за ч. 2 ст. 366 Кримінального кодексу України. Запропоновано тяжкими наслідками службового підроблення вважати кваліфікуючу ознаку складу цього кримінального правопорушення, що полягає в спричиненні державі, територіальній громаді, юридичній або фізичній особі матеріальної шкоди у визначеному п. 4 примітки до ст. 364 Кримінального кодексу України розмірі. Зазначено, що безсистемність змін до ст. 366 Кримінального кодексу України й інших норм відповідного розділу кримінального закону потягло за собою відсутність нормативного встановлення в п. 3, 4 примітки до ст. 364 Кримінального кодексу України «потерпілих» у кримінально-правовому розумінні осіб, тобто того, кому ж мають бути заподіяні тяжкі наслідки. Висловлено позицію, що тяжкі наслідки як обтяжуюча покарання обставина можуть бути враховані у кваліфікованому складі службового підроблення, якщо вони виявляються в іншій, ніж матеріальна, формі. Запропоновано доповнити службове підроблення новими кваліфікуючими ознаками, а саме повторно та за попередньою групою осіб, що узгодило б цю спеціальну норму із загальною.

У розділі 3 дисертації виокремлено такі, що конкурують зі службовим підробленням, кримінальні правопорушення, які відповідно до застосованих під час подолання конкуренції між ними правил запропоновано класифікувати на групи співвідношення: 1) конкуренція загальної (ст. 358) і спеціальної (ст. 366) норми; 2) конкуренція частини (ст. 366) і цілого (ст. 409, 371, 372); 3) конкуренція спеціальних норм Кримінального кодексу України (додаток Г). Узагальнено правила кваліфікації

для кожного з окреслених видів конкуренції (які вже розроблено в науці кримінального права та правозастосовній практиці), а також зосереджено увагу на проблемних питаннях, а саме: 1) під час конкуренції загального та спеціального складу підроблення офіційного документа необхідно враховувати відмінності в предметі, формах об'єктивної сторони, суб'єкті та суб'єктивній стороні (зокрема меті) складів відповідних кримінальних правопорушень; 2) конкуренцію службового підроблення з іншими спеціальними нормами вирішують за загальним правилом надання переваги іншій спеціальній нормі, яка повинна передбачати вужчий предмет кримінального правопорушення або сферу його обігу (застосування). Увагу зосереджено на особливостях побудови спеціальних норм, які можуть передбачати додаткові кількісні чи інші показники певних ознак складу кримінального правопорушення (наприклад, передбачати заподіяння шкоди в основному складі або підроблення лише певного виду інформації в офіційному документі), містити в об'єктивній стороні тільки частину форм підроблення офіційного документа з чотирьох, які охоплює службове підроблення, послуговуватися іншими поняттями, ніж підроблення (наприклад, «подання», «надання» тощо). На підставі розгляду конкретних прикладів запропоновано варіанти вирішення проблемних випадків кваліфікації в правозастосовній практиці на цей час і перспективу подолання таких проблем через внесення відповідних змін до кримінального закону.

Виокремлено суміжні службовому підробленню кримінальні правопорушення, серед них групи (наприклад, ті, що передбачають відповідальність за незаконність офіційного документа, а не його підроблення, ті, що охороняють інші предмети від підроблення, а не офіційні документи, тощо). Узагальнено, що кваліфікацію службового підроблення за наявності ознак ще й таких суміжних кримінальних правопорушень здійснюють переважно за сукупністю кримінальних правопорушень.

З'ясовано шляхи вдосконалення покарання за основний та кваліфікований склади службового підроблення, зокрема, запропоновано передбачити альтернативне основне покарання у виді позбавлення волі на строк до 2 років за основний склад службового підроблення, а також підвищити верхню межу покарання у виді позбавлення волі до 6 років за кваліфікований склад цього кримінального

правопорушення, що обумовлено збільшенням упродовж останніх років кількості цього виду кримінальних правопорушень, іноземним досвідом покарання за аналогічні діяння та необхідністю ефективного досудового розслідування (підвищення покарання за кваліфікований склад службового підроблення дасть змогу здійснювати негласні слідчі (розшукові) дії).

На підставі комплексного дослідження проблематики кримінальної відповідальності за службове підроблення відповідно до поставлених завдань дисертації сформульовано положення, що вирізняються науковою новизною, є значущими з теоретичної та практичної позицій. За результатами дослідження кримінальної відповідальності за службове підроблення запропоновано, зокрема, вдосконалити відповідну норму закону, яка передбачає відповідальність за це кримінальне правопорушення.

Ключові слова: службове підроблення, офіційний документ, службова особа, тяжкі наслідки, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, кримінально-правова кваліфікація, конкуренція кримінально-правових норм, суміжні кримінальні правопорушення, покарання, позбавлення волі.

SUMMARY

Melnyk O.O. Criminal liability for official forgery. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 – Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2025.

The dissertation is a comprehensive scientific monographic study of criminal liability for official forgery.

The first section of the dissertation examines the theoretical, legal and methodological principles of establishing criminal liability for official forgery. First of all, the scientific works of domestic researchers in the field of criminal law, which are completely devoted to official forgery or are related to this topic, are analyzed. The contribution to the development of this area of research by Andrushko A. A., Dudorov O. O., Melnyk M. I., Khavronyuk M.I., Stryzhevskya A. A., and others is noted, whose scientific works are referenced in the relevant parts of the dissertation research. The importance of the existing dissertation research on official forgery, authored by Tuchkov S. S., Timoshenko N. O. and Stepanyuk M. V., is separately determined, and attention is also focused on the significant differences of this work from previous dissertation research (for example, in approaches to selecting judicial practice that serves as a law enforcement guideline, substantiating amendments to legislation on criminal liability for official forgery, etc.).

The periods of development of legislation on liability for official forgery are distinguished (Ukraine's presence as part of Lithuania, Poland, the Polish-Lithuanian Commonwealth and the autonomy as part of the Russian Empire; as part of the Austrian and Russian Empires; the period of restoration of Ukrainian statehood; the Soviet period; the period of restoration of independence), which is based on the presence of specific norms in historical legal monuments that would provide for liability for official forgery. It is concluded that the low legislative technique of the early periods of legislative development has continued in unsystematic changes to the modern norm, which establishes criminal liability for official forgery.

The criminal legislation of such European countries as France, Switzerland and Spain, in particular, is analyzed, the norms of which not only establish criminal liability for official forgery, but also provide for more severe penalties, compared to domestic criminal law, for official forgery (for example, for certain qualified elements of official forgery, French criminal law provides for a penalty of imprisonment for up to 15 years).

In section 2 of the dissertation, the objective and subjective signs of official forgery are considered. It is summarized that the general and generic object of official forgery do not require separate investigation within the framework of this study and generally correspond to the general criminal understanding of the object of a criminal offense and part of the relations protected by the relevant part of the law on criminal liability, while the direct object of official forgery is proposed to be understood as the procedure for the activities of officials, determined by regulatory legal acts, related to the use of official documents.

The focus is on the main five features of an official document – the subject of official forgery, the normative source of which is the note to the general composition of forgery of official documents. The classification of official documents is considered according to criteria that have law enforcement significance (for example, the presence of a normative definition of a certain document in a norm of criminal law, a normatively defined composition (limited scope of the type of documents) of a certain type of official document, a secrecy stamp, etc.). The position is substantiated that an official document as the subject of official forgery should be understood as a document drawn up, issued, certified by an official (or a document to which information has been entered by an official), which meets the requirements established by regulatory legal acts for its form and content, and the information recorded in it confirms legal facts or can be evidence in law enforcement activities. The author's vision of the normative definition of an official document in the note to Art. 358 of the Criminal Code, which is characterized by greater clarity, conciseness and content, compared to existing legislative provisions and scientific positions on this issue.

Four types of alternative acts that constitute the objective side of official forgery are distinguished: drawing up knowingly false official documents, issuing knowingly false official documents, entering knowingly false information into official documents, other forgery of official documents, each of which is characterized taking into account the content

of the terms used by the legislator in the general scientific, criminal law, including law enforcement dimensions.

It is established that the subject of official forgery is a natural sane person who committed this criminal offense at the age from which, according to the criminal law, criminal liability may arise, and is an official. Attention is drawn to the possibility of qualifying the actions of a general subject of a criminal offense as official forgery only in case of complicity in the commission of official forgery.

The subjective side of official forgery is outlined, as a result of which (in particular, taking into account the word “knowingly” used by the legislator in the text of the norm on official forgery) it is concluded that the commission of this criminal offense involves guilt in the form of direct intent. The proposal in the doctrine of criminal law on the need to establish such a subjective feature of official forgery as a goal at the level of the law on criminal liability is subjected to substantiated criticism. Based on the carried out characterization of the objective and subjective features of official forgery, the identified problems, it is proposed to change the disposition of the article of the criminal law on official forgery, the main purpose of which is to establish criminal liability for official forgery not of any information in an official document, but only that which confirms or certifies legal facts that may cause legal consequences, or can be used as evidence in law enforcement activities.

The qualified composition of official forgery is considered, including the emphasis on problems in law enforcement practice regarding the establishment of a causal relationship between official forgery and its consequences (in particular, related to the need to establish its immediacy, directness). An alternative position is expressed regarding the criminal-legal qualification of the totality of the qualified composition of official forgery and other criminal offenses with a material component (for example, tax evasion), which consists in the possibility in such cases of qualifying acts under Part 2 of Article 366 of the Criminal Code. It is proposed to understand the grave consequences of official forgery as a qualifying feature of the composition of this criminal offense, which consists in causing material damage to the state, territorial community, legal entity or individual in the amount specified in paragraph 4 of the note to Article 364 of the Criminal Code. It is noted that the lack of

systematic changes to Art. 366 of the Criminal Code and other norms of the corresponding section of the criminal law entailed the absence at present of a normative establishment in clauses 3, 4 of the note to article 364 of the Criminal Code of the “victims” in the criminal legal sense of the persons, that is, the one to whom grave consequences should be inflicted. The position is expressed that grave consequences as an aggravating circumstance of punishment can be taken into account in the qualified composition of official forgery, if they appear in a form other than material. It is proposed to supplement official forgery with new qualifying features, namely, repeatedly and for the previous group of persons, which, first of all, would harmonize this special norm with the general one.

Section 3 of the dissertation identifies criminal offenses competing with official forgery, which, in accordance with the rules applied when overcoming the competition between them, are proposed to be classified into groups of ratios: 1) competition of general (Article 358 of the Criminal Code) and special (Article 366 of the Criminal Code) norms; 2) competition of a part (Article 366 of the Criminal Code) and the whole (Articles 409, 371, 372 of the Criminal Code); 3) competition of special norms (given in Appendix D). Not only are the qualification rules for each of the above types of competition generalized (which have already been developed in the science of criminal law and law enforcement practice), but attention is also focused on problematic issues, namely: 1) when competing for the general and special composition of forgery of an official document, it is necessary to take into account the differences in the subject, forms of the objective side, subject and subjective side (in particular, the purpose) of the compositions of the relevant criminal offenses; 2) the competition of official forgery with other special norms is resolved according to the general rule of giving preference to another special norm, which should provide for a narrower subject of the criminal offense or the scope of its circulation (application). Attention is drawn to the peculiarities of constructing special norms, which may provide for additional quantitative or other indicators of certain features of the composition of a criminal offense (for example, provide for causing harm in the main composition, or forgery of only a certain type of information in an official document), contain in the objective side only some of the forms of forgery of an official document out of the four that official forgery covers, use concepts other than forgery (for example,

“submission”, “granting”, etc.). Based on the consideration of specific examples, options for solving problematic cases of qualification in law enforcement practice at the present time and the prospect of solving such problems through the introduction of appropriate amendments to the criminal law are proposed. Criminal offenses related to official forgery are identified, and separate groups are distinguished among them (for example, those that provide for liability for the illegality of an official document, and not its forgery, those that protect other objects from forgery than official documents, etc.). It is generalized that the qualification of official forgery in the presence of signs of such related criminal offenses is carried out, as a rule, based on the totality of criminal offenses.

Ways of improving punishment for the main and qualified elements of official forgery have been identified, in particular, it is proposed to provide for an alternative main punishment in the form of imprisonment for a term of up to 2 years for the main elements of official forgery, as well as to increase the upper limit of punishment in the form of imprisonment to 6 years for the qualified elements of this criminal offense, which is due to the increase in the number of this type of criminal offenses in recent years, foreign experience in punishment for similar acts and the need for effective pre-trial investigation (in particular, increasing the punishment for the qualified elements of official forgery will make it possible to carry out covert investigative (detective) actions).

Based on a comprehensive study of the issues of criminal liability for official forgery in accordance with the tasks of the dissertation, provisions are presented that are characterized by scientific novelty and are significant from a theoretical and practical point of view. Based on the results of the study of criminal liability for official forgery, it was proposed, in particular, to improve the relevant legal norm that provides for liability for this criminal offense.

Keywords: official forgery, official document, official, serious consequences, criminal offense, criminal liability, criminal legal qualification, competition of criminal legal norms, related criminal offenses, punishment, imprisonment.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мельник О. О. Кримінальна відповідальність за службове підроблення при перетинанні державного кордону: національне та міжнародне законодавство. *Migration & Law*. 2023. Т. 3. Вип. 5–6. Київ. С. 52–66.

2. Мельник О. О. Окремі проблеми конкуренції службового підроблення з деякими іншими складами кримінальних та адміністративних правопорушень. *Підприємництво, господарство і право*. 2024. № 1 (335). С. 50–56.

3. Мельник О. О. Кримінально-правова характеристика службового підроблення: генезис та сучасність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 87, ч. 3. С. 306–313.

4. Кришевич О. В., Мельник О. О. Понятійний аспект «службова особа» як спеціального суб'єкта в кримінальному праві. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 3. Ч. 3. С. 465–471.

наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Мельник О. О. Предмет службового підроблення. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 383–386.

2. Мельник О. О. Кримінально-правова кваліфікація службового підроблення у кримінальних провадженнях щодо корупційних і пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 груд. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 158–161.

3. Мельник О. О. Суб'єкт службового підроблення. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 28 листоп. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 367–370.

ЗМІСТ

ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СЛУЖБОВЕ ПІДРОБЛЕННЯ.....	26
1.1. Стан наукової розробленості та методологічного дослідження кримінальної відповідальності за службове підроблення.....	26
1.2. Історичний досвід національного законодавства про кримінальну відповідальність за службове підроблення.....	35
1.3. Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за службове підроблення.....	50
Висновки до розділу 1.....	58
РОЗДІЛ 2. ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СЛУЖБОВОГО ПІДРОБЛЕННЯ.....	60
2.1. Об'єкт і предмет службового підроблення.....	60
2.2. Об'єктивна сторона службового підроблення.....	81
2.3. Суб'єкт службового підроблення.....	96
2.4. Суб'єктивна сторона службового підроблення.....	104
2.5. Кваліфікуючі ознаки службового підроблення.....	114
Висновки до розділу 2.....	135
РОЗДІЛ 3. ВІДМЕЖУВАННЯ СЛУЖБОВОГО ПІДРОБЛЕННЯ ВІД ІНШИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ І ПОКАРАННЯ ЗА СЛУЖБОВЕ ПІДРОБЛЕННЯ.....	138
3.1. Відмежування службового підроблення від інших кримінальних правопорушень.....	138
3.2. Покарання за службове підроблення.....	171
Висновки до розділу 3.....	183
ВИСНОВКИ.....	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	190
ДОДАТКИ	215

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Роль, яку відіграють офіційні документи в різних сферах суспільного життя, є надзвичайно важливою, з плином часу такі документи є джерелами інформації про події суспільно-політичного життя минулого (у масштабному вимірі – створення, розпади держав, початок воєн, мирні угоди тощо, на нижчих рівнях – судові прецеденти, юридичні акти тощо). Акт, декларація – саме ці офіційні документи є основою сучасного українського державотворення. Кримінальне законодавство (як національного, так і низки іноземних країн) поряд із правовою охороною від посягань (у виді викрадень, пошкоджень, підроблень тощо) на офіційні документи регламентує також відповідальність уповноважених осіб, до компетенції яких належить певний елемент діяльності в процесі створення офіційного документа, аби мінімізувати випадки зловживань з боку таких осіб щодо спотворення офіційних документів. Положення ч. 2 ст. 6 та ч. 2 ст. 19 Основного Закону України [71] становлять основу позитивних зобов'язань держави відповідати перед людиною за свою діяльність. У ширшому значенні до таких зобов'язань можна віднести й наявність нормативно-правового регулювання діяльності юридичних осіб приватного права, зокрема підприємств, установ чи організацій; передусім це стає очевидним, якщо виявиться, що держава надає правового значення офіційним документам, які походять не тільки від органів державної влади та місцевого самоврядування, а й від зазначених осіб. Окремі порушення зазначеного регулювання законодавець відніс до суспільно небезпечних і криміналізував їх у відповідних складах кримінальних правопорушень розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу (КК) України [84], серед них – службове підроблення, кримінальна відповідальність за яке встановлена ст. 366 КК.

Службове підроблення українське законодавство не відносить до корупційного кримінального правопорушення, однак протидію службовому підробленню (або боротьбу з ним), зокрема у формі правового регулювання кримінальної відповідальності, слід також розглядати і в загальному контексті протидії корупції.

Наприклад, Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції [70] залишає право за державою з метою запобігання корупції вживати необхідних заходів для заборони використання підроблених документів з метою вчинення будь-якого зі злочинів, визнаних такими згідно із зазначеною Конвенцією. Також унаслідок ратифікації 18 жовтня 2006 року Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією [80] Україна взяла зобов'язання щодо вжиття законодавчих та інших заходів з метою криміналізації діянь, які фактично відображено на рівні ознак складу службового підроблення. Водночас у кримінальних провадженнях щодо корупційних і пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушеннях службове підроблення може бути суміжним складом кримінального правопорушення, становити сукупність кримінальних правопорушень [108; 159].

Відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2024 року [44], за 2024 рік обліковано 492 479 кримінальних правопорушень, а підозру вручено в 194 688 із них. За цей період обліковано 16 820 кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, із яких у 7682 вручено повідомлення про підозру, 6057 скеровано до суду з обвинувальним актом. Своєю чергою за 2024 рік обліковано 5758 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 366 КК України, а в 4078 із них повідомлено про підозру, у 3223 – обвинувальні акти скеровано до суду. З усіх закінчених кримінальних проваджень про службові підроблення 950 обліковано як такі, що вчинені групою осіб.

Тобто із загальної кількості облікованих 2024 року кримінальних правопорушень службове підроблення становить 1,17 %, а із числа кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, – 34,23 %; порівнюючи ці самі кримінальні правопорушення, у яких повідомлено про підозру, частка в них службового підроблення становить 2,09 % і 53,09 %.

Для прикладу, згідно з даними Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2023 року [45], частка службового підроблення в загальній кількості кримінальних правопорушень становила 0,91 % та 1,28 % у тих, у яких повідомлено

про підозру, а з числа кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, – 29,25 % і 40,20 % у тих, у яких повідомлено про підозру. Згідно з таким самим звітом за 2022 рік [45], частка кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366 КК України, у загальному числі облікованих кримінальних правопорушень становила 1,01 %, а з тих, у яких повідомлено про підозру, – 1,63 %, з числа кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, – 31,57 % та 49,55 % у тих, у яких повідомлено про підозру.

Попри відносно низький відсоток службового підроблення (близько 1–2 % протягом останніх трьох років) у загальній кількості облікованих кримінальних правопорушень, частка службового підроблення в числі кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, сягає третини, а якщо йдеться про кримінальні правопорушення, у яких повідомлено про підозру, більше ніж половина.

Очевидним є також і те, що кількість облікованих службових підроблень збільшується: 2022 року [45] загалом обліковано 3667 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 366 КК, у 2158 повідомлено про підозру; 2023 року цей показник становить 4335 та 2431 відповідно; 2024 року – 5758 і 4078 відповідно; лише за січень–травень 2025 року – 3226 і 2249 відповідно.

Тобто поступове щорічне (протягом останніх трьох років) збільшення кількості кримінальних проваджень, у яких здійснюють досудове розслідування за ст. 366 КК України, засвідчує збільшення відповідного ресурсу держави, пов'язаного з охороною суспільних відносин у цій сфері. В умовах воєнного стану не лише збільшується кількість службових підроблень, а й розширюються сфери суспільних відносин, яких це кримінальне правопорушення стосується (наприклад, службове підроблення під час перетинання державного кордону [103]). Своєю чергою це свідчить про актуальність обраної теми дослідження, оскільки необхідним є дослідження теоретико-прикладних проблем, пов'язаних зі службовим підробленням, аби вдосконалити законодавство та практику його застосування.

У науці кримінального права питання кримінальної відповідальності за службові кримінальні правопорушення досліджували такі вчені: П. П. Андрушко, О. Ф. Бантишев, О. С. Бондаренко, В. І. Борисов, І. Б. Газдайка-Василишин, О. О. Дудоров, К. П. Задоя, З. А. Загинеї-Заболотенко, О. О. Кваша, О. В. Кришевич, М. І. Мельник, М. В. Степанюк, А. А. Стрижевська, Т. І. Слуцька, О. М. Нестеренко, В. І. Осадчий, А. В. Савченко, В. Я. Тацій, Н. О. Тімошенко, М. І. Хавронюк, В. Г. Хашев та ін.

Попри наявність наукових досліджень, які в більшості фрагментарно стосуються кримінальної відповідальності за службове підроблення, і лише незначні наукові доробки присвячено безпосередньо цій тематиці, залишається дискусійною і недостатньо вивченою низка питань у цій сфері наукового дослідження.

Наявність зазначених обставин засвідчує актуальність ґрунтовнішого вивчення запропонованої теми дослідження, що обумовлено практичною потребою в подальших дослідженнях усіх аспектів кримінальної відповідальності за службове підроблення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в Національній академії внутрішніх справ згідно із Законом України від 11 липня 2001 року № 2623-III «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» [218]; Концепцією Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [212]; Плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки [208]; наказів Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 року № 454 «Про затвердження тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки» [209], від 21 травня 2024 року № 326 «Про затвердження тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025–2029 роки» [210]; Основних напрямів наукових досліджень НАВС на 2025–2029 роки. Тема дисертації затверджена рішенням вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 31 жовтня 2023 року (протокол № 22).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є дослідження проблем кримінальної відповідальності за службове підроблення, розроблення рекомендацій у правозастосуванні та пропозицій змін до кримінального законодавства, які сприяли б підвищенню ефективності кримінальної відповідальності за службове підроблення.

Відповідно до поставленої мети було сформульовано такі завдання:

- дослідити сучасний стан наукового розроблення кримінальної відповідальності за службове підроблення в Україні;
- здійснити ретроспективний аналіз становлення та розвитку про кримінальну відповідальність за службове підроблення в кримінальному праві України;
- схарактеризувати зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за службове підроблення, зокрема на прикладі США, Французької Республіки, Швейцарської Конфедерації, Королівства Іспанії, Федеративної Республіки Німеччини та Республіки Польщі;
- визначити поняття та встановити ознаки офіційного документа, здійснити класифікацію офіційних документів, удосконалити положення ст. 366 КК України в частині уточнення ознак його складу в кримінальному праві України;
- окреслити теоретико-правові підходи до визначення об'єктивних ознак службового підроблення;
- з'ясувати суб'єктивні ознаки службового підроблення;
- виокремити особливості відмежування службового підроблення від суміжних кримінальних й адміністративних правопорушень;
- встановити особливості призначення покарання за службове підроблення;
- сформулювати пропозиції щодо внесення змін до законодавства України про кримінальну відповідальність у частині регламентації кримінальної відповідальності за службове підроблення, спрямовані на її вдосконалення та підвищення ефективності застосування.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються у зв'язку з реагуванням держави засобами кримінально-правового впливу на осіб та сферу службової діяльності загалом у зв'язку із вчиненням службового підроблення.

Предметом дослідження є доктринальні положення про службове підроблення, кримінально-правові норми національного та зарубіжного законодавства про службове підроблення і судова практика застосування кримінальної відповідальності за цей склад кримінального правопорушення.

Задля досягнення поставленої мети та виконання завдань дисертаційного дослідження застосовано різні наукові методи. Зокрема, діалектичний метод використано під час: зіставлення норми закону про кримінальну відповідальність за службове підроблення з іншими нормами КК (в окремих випадках – Кодексу України про адміністративні правопорушення [63]); з'ясування підстав кримінальної відповідальності за службове підроблення. За допомогою історичного методу з'ясовано історію становлення та розвитку норми кримінального закону, яка встановлює відповідальність за службове підроблення, а також схарактеризовано попередні зміни до ст. 366 КК України. Дослідження елементів складу службового підроблення як взаємопов'язаних здійснено з використанням системно-структурного методу. Цей метод застосовано для зіставлення окремих ознак офіційного документа (його нормативного визначення) з ознаками складу службового підроблення. Порівняльно-правовий метод використано для проведення компаративістського аналізу положень кримінального законодавства України з кримінальним законодавством зарубіжних країн. Догматичний метод застосовано під час аналізу нормативно-правових актів, їх проєктів, встановлення недоліків і розроблення пропозицій з удосконалення правових норм, правозастосовної практики, оскільки його незастосування призвело б до невиправдано розлогого обсягу висвітлення більшості кримінально-правових понять. Метафізичний метод застосовано для з'ясування змісту окремих понять, які характеризують об'єктивні та суб'єктивні ознаки службового підроблення (наприклад, офіційний документ). Методом індукції, встановивши суть ознак офіційного документа, у цій роботі дійшли висновків про визначення такого поняття, пропозиції щодо зміни нормативного визначення офіційного документа. Метод дедукції застосовано для виокремлення в суміжних службовому підробленню складах кримінальних правопорушень певних ознак, а згодом – для розв'язання проблем конкуренції правових норм. За допомогою

соціологічного й статистичного методів наукового дослідження вивчено судову практику, сформульовано відповідні узагальнення судових рішень, а також висвітлено кількісні показники службового підроблення в загальній офіційній звітності Офісу Генерального прокурора про кримінальні правопорушення.

Нормативну базу дослідження становлять Конституція України, законодавство України про кримінальну відповідальність, інші нормативно-правові акти, до яких можуть відсилати кримінально-правові норми, а також кримінальні закони іноземних держав.

Емпіричною базою дослідження є офіційні статистичні дані стосовно облікованих кримінальних правопорушень загалом і службового підроблення зокрема, розпорядником яких є Офіс Генерального прокурора. Також емпіричну базу становлять відомості Єдиного державного реєстру судових рішень, зокрема щодо осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за службове підроблення, розпорядником яких є Державна судова адміністрація України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному дослідженні службового підроблення, а також складів суміжних кримінальних правопорушень і формулюванні рекомендацій для вдосконалення положень як ст. 366 КК, так й інших положень кримінального закону. Конкретний внесок дисертанта полягає у формулюванні пропозицій з удосконалення ст. 366 КК, а також розробленні наукових положень, які містять новизну, а саме:

уперше:

– запропоновано на законодавчому рівні встановити кримінальну відповідальність за службове підроблення не будь-якої інформації в офіційному документі, а тієї, яка підтверджує чи посвідчує юридичні факти, які можуть спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як докази в правозастосовній діяльності (з цією метою запропоновано ст. 366 КК доповнити відповідною приміткою);

– аргументовано необхідність узгодження переліку осіб, які є службовими, згідно з ч. 3, 4 ст. 18 КК, із переліком осіб, які документи складають, видають, посвідчують, як умова їх офіційності (зокрема, під час внесення змін до примітки до

ст. 358 КК необхідно замінити казуїстичні переліки певних видів юридичних осіб на загальніше поняття – юридична особа, громадяни – на особи тощо);

– висловлено пропозицію тяжкими наслідками службового підроблення вважати кваліфікуючу ознаку складу цього кримінального правопорушення, яка полягає в спричиненні державі, територіальній громаді, юридичній або фізичній особі матеріальної шкоди в розмірі, визначеному згідно з п. 4 примітки до ст. 364 КК;

– висловлено пропозицію передбачити в ст. 366 КК додаткові кваліфікуючі ознаки, а саме вчинення службового підроблення повторно та за попередньою змовою групою осіб;

– систематизовано правила конкуренції службового підроблення з конкуруючими нормами (зокрема, за правилами конкуренції загальної (ст. 358 КК) і спеціальної (ст. 366 КК) норм; конкуренції частини (ст. 366 КК) і цілого (ч. 1, 2 ст. 371, ч. 1, 2 ст. 372, ч. 1 ст. 409 КК); конкуренції спеціальних норм (ст. 366 КК та ч. 2 ст. 158, ч. 2, 4 ст. 158-3, ч. 1 ст. 159-1 КК тощо);

– обґрунтовано необхідність уніфікації на рівні закону про кримінальну відповідальність понять (а саме «подання», «надання» тощо), які використав законодавець у формулюванні об'єктивної сторони таких, що конкурують зі службовим підробленням, кримінальних правопорушень (наприклад, ч. 1 ст. 158, ч. 1 ст. 159-1, ч. 1 ст. 209-1, ч. 1 ст. 222 КК), що дасть змогу охоплювати такими складами будь-які форми службового підроблення, а не деякі з них;

вдосконалено:

– доктринальні положення про безпосередній об'єкт службового підроблення як визначений нормативно-правовими актами порядок діяльності службових осіб, пов'язаний із застосуванням офіційних документів;

– визначення поняття «офіційний документ», що є предметом службового підроблення, а саме як складеного, виданого, посвідченого службовою особою документа (чи документа, до якого внесена інформація службовою особою), який відповідає встановленим нормативно-правовими актами вимогами до його форми, змісту, а зафіксована в ньому інформація підтверджує юридичні факти або може бути доказом у правозастосовній діяльності;

– нормативне визначення офіційного документа, а саме запропоновано офіційним документом у ст. 357 і 366 КК розуміти документ, що складає, видає, посвідчує (або до якого вносить інформацію) уповноважена службова особа, а також інша фізична особа, яким нормативно-правовими актами надано право складати, видавати, посвідчувати документи (або вносити до них інформацію), вимоги до форми та змісту якого передбачені нормативно-правовими актами, а наявна в ньому інформація підтверджує юридичні факти;

– підходи до відмежування суміжних зі службовим підробленням кримінальних правопорушень, зокрема класифіковано такі суміжні склади кримінальних правопорушень на ті, об'єктивна сторона яких не передбачає безпосереднього вчинення будь-якої форми підроблення (наприклад, ч. 1 ст. 201, ч. 1 ст. 201-1 КК); що передбачають відповідальність за підроблення інших предметів, а не офіційного документа (наприклад, ст. 290, 361 КК); які передбачають відповідальність за пошкодження офіційного документа (наприклад, ч. 1 ст. 357, ч. 3 ст. 158-1 КК); що передбачають відповідальність за незаконність офіційного документа (наприклад, ч. 2 ст. 146-1, ч. 1 ст. 211 КК);

набули подальшого розвитку:

– класифікація офіційних документів, а саме їх поділ за наявністю нормативного визначення на такі, що мають нормативне визначення (примітки до ст. 158-2, 200, 358 КК) і такі, що його не мають; за грифом секретності – на такі, що його мають, і ті, що не мають такого грифу, тощо;

– положення про співвідношення тяжких наслідків як ознаки кваліфікованого складу службового підроблення та обтяжуючої покарання обставини, а саме тяжкі наслідки можуть враховувати й у кваліфікованому складі службового підроблення, якщо вони полягають в іншій формі, ніж матеріальна (грошова);

– пропозиції вдосконалити покарання за службове підроблення, а саме: збільшити розмір обмеження волі (встановивши його на строк від 3-х до 6-ти років), передбачити як альтернативне основне покарання позбавлення волі за ч. 1 ст. 366 КК на строк до 2-х років, збільшити верхню межу покарання у виді позбавлення волі за ч. 2 ст. 366 КК до 6-ти років.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в роботі положення, висновки, пропозиції та рекомендації може бути використано, зокрема, у:

– *науково-дослідній діяльності* – для подальшого вивчення кримінальної відповідальності за службове підроблення;

– *у законотворчій роботі* – під час підготовки змін до закону про кримінальну відповідальність у частині вдосконалення положень ст. 358, 366 КК, а також інших норм КК, необхідність уточнення положень яких обґрунтовано в дослідженні;

– *правозастосовній діяльності* – під час застосування органами досудового розслідування, прокуратури та суду норм КК про кримінальну відповідальність за службове підроблення, конкуруючих кримінальних правопорушень (довідка Департаменту нагляду за додержанням законів органами Державного бюро розслідувань Офісу Генерального прокурора від 25 серпня 2025 року);

– *науково-дослідній сфері* – під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 15 серпня 2025 року № 158-нд);

– *освітньому процесі* – як навчально-методичний матеріал для викладання таких дисциплін, як: «Кримінальне право. Особлива частина», «Кримінально-правова кваліфікація», «Кваліфікація окремих видів правопорушень», «Актуальні питання застосування кримінального законодавства» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 15 серпня 2025 року № 157-ОП).

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми кримінального права» (м. Київ, 23 листопада 2023 року), «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі» (м. Київ, 7–8 грудня 2023 року), «Актуальні проблеми кримінального права» (м. Київ, 28 листопада 2024 року).

Публікації. Теоретичні положення, висновки та практичні результати, отримані в процесі дослідження, узагальнено в чотирьох (із яких одна – у співавторстві) наукових статтях у фахових виданнях з юридичних наук, а також трьох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура й обсяг дисертації. З огляду на предмет, мету й завдання дослідження, структуру дисертації становлять вступ, три розділи, які містять десять підрозділів, висновки, список використаних джерел і додатки. Загальний обсяг дисертації становить 251 сторінка, з яких основний текст – 175 сторінок, список використаних джерел – 25 сторінок, додатки – на 38 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СЛУЖБОВЕ ПІДРОБЛЕННЯ

1.1. Стан наукової розробленості та методологічного дослідження кримінальної відповідальності за службове підроблення

Протягом тривалого часу в Україні не було здійсненого спеціалізованого наукового дослідження, присвяченого кримінальній відповідальності за службове підроблення. Водночас наукові роботи таких учених, як П. П. Андрушко, О. С. Бондаренко, К. П. Задоя, М. І. Карпенко, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, І. М. Осика, С. С. Тучков, Н. О. Тимошенко, М. І. Фіалка, М. І. Хавронюк, В. І. Шакур та інші, спрямовано на вивчення окремих аспектів цієї тематики.

У працях цих та інших науковців наявні елементи дослідження питань кримінальної відповідальності за службове підроблення в контексті дослідження проблемних питань кримінальної відповідальності за корупційні, службові кримінальні правопорушення, їх розмежування. Частина із зазначених наукових праць, а також інші роботи, зокрема дисертаційні, українських дослідників буде використано для виконання завдань усіх розділів цього дослідження.

Оскільки сучасна редакція статті закону про кримінальну відповідальність про службове підроблення є фактично успадкованою з радянського законодавства, то актуальними залишаються праці українських учених тієї доби.

Наприклад, знаний український вчений-юрист радянської доби О. Я. Светлов присвятив окремий розділ свого дослідження загальноприйнятій на той час думці про те, що службове підроблення є спеціальним видом посадового зловживання; поняттю предмета службового підроблення – офіційного документа як письмового акта, призначеного бути посвідченням фактів чи подій, що мають юридичне значення, що походить від установи, організації чи підприємства, підписаний відповідними особами та з відповідними реквізитами – печаткою, штампом, датою, номером тощо

[226, с. 243]. Також О. Я. Светлов розглядає і загальноприйнятій у криміналістиці підхід до поділу службового підроблення на матеріальне (технічне), яке полягає у внесенні змін у справжній документ, й інтелектуальне, що полягає у створенні недостовірного, але зовні правильно оформленого документа [226, с. 244].

Водночас у сучасній кримінально-правовій науці на проблематиці кримінальної відповідальності за службове підроблення було зосереджено увагу в дисертаційних дослідженнях С. С. Тучкова, Н. О. Тімошенко, М. В. Степанюка та ін.

Об'єктивним ознакам службового підроблення присвячували свої праці О. С. Бондаренко, Н. М. Парасюк, М. І. Фіалка.

Зокрема, Н. М. Парасюк, розглядаючи підроблення як форму злочинного діяння, пов'язує проблеми в правозастосуванні низки норм КК України з відсутністю чіткого розмежування понять, а поняття підроблення він пропонує тлумачити як сукупність послідовних дій, завдяки яким виготовляють підробку, що створює уявлення про істинність зафіксованих у ній фактів [130, с. 185].

У дисертаційній роботі С. С. Тучкова службове підроблення окремо не розглянуто, про нього йдеться лише в контексті здійсненої автором систематизації підробок (як об'єктивної ознаки складу кримінального правопорушення) залежно від родового об'єкта, якому завдають шкоди (службове підроблення цей автор відносить до «підроблення у сфері службової діяльності») [242, с. 64]; аналізу проблематики конкуренції загальної та спеціальної норм (зокрема, за способом – ст. 364 і 366 КК; за суб'єктом – ст. 358 і 366 КК) [242, с. 123].

Зазначена робота має переважно узагальнений характер, зокрема щодо службового підроблення, що зумовлено обмеженням обсягу та спробою автора охопити всі випадки згадування підроблення та суміжних термінів у тексті закону про кримінальну відповідальність, віднайти спільне й відмінне у відповідних складах кримінальних правопорушень, які стосуються не лише документів, а й інших предметів кримінальних правопорушень (наприклад, номери вузлів та агрегатів транспортного засобу, лікарські засоби, гроші).

На думку С. С. Тучкова, службове підроблення є спеціальним видом зловживання владою або службовим становищем, й оскільки зловживання передбачає

використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, то службове підроблення буде лише за наявності факту використання всупереч інтересам служби службового становища [242, с. 99].

Такий підхід хоч і не достатньо, на нашу думку, відповідає нормативному змісту положень закону про кримінальну відповідальність, що містяться в ст. 364, 366 КК України, проте слушно акцентує на обов'язковій характеристиці суб'єкта службового підроблення та зв'язку вчиненого ним діяння з ознаками, які фізичну особу «переносять» у категорію спеціального суб'єкта кримінального правопорушення.

Суттєвіше значення для наукової розробленості питань кримінальної відповідальності за службове підроблення мала дисертація Н. О. Тімошенко, у її підрозділі 2.2.3 «Класифікація підроблення документів за суб'єктом вчинення злочину. Проблеми визначення поняття “службова особа” за кримінальним правом України» проаналізовано проблематику суб'єкта службового підроблення [238, с. 151–160]. Це дослідження фактично стосувалося як об'єктивних ознак службового підроблення, так і суб'єктивних.

Н. О. Тімошенко пропонує власні та обґрунтовує наявні наукові пропозиції щодо внесення змін до низки кримінально-правових норм, які зрештою було відображено в КК України. Наприклад, пропозиція зміни редакції постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 5 [221] з метою визнання службовою особою відповідної особи не тільки тоді, коли вона здійснює відповідні функції постійно, а й тоді, коли вона робить це тимчасово або за спеціальним повноваженням, за умови, що зазначені функції чи обов'язки покладені на неї правомочним органом або правомочною службовою особою, чи безпосередньо законом [238, с. 162], знайшла своє подальше відображення і в положеннях примітки до ст. 364 КК, і у відповідних частинах ст. 18 КК; пропозиція доповнення приміткою ст. 357 КК такого змісту «під офіційним документом у статтях 357 та 358 цього Кодексу слід розуміти документ, який видається чи посвідчується установою, організацією, громадянином-підприємцем, приватним нотаріусом, аудитором чи іншою особою, яка має право у зв'язку зі службовою або професійною діяльністю

видавати чи посвідчувати такі документи» [238, с. 198–199], що також, хоч і не в запропонованому вигляді, однак було відображено в тексті примітки до ст. 358 КК.

Якщо дисертаційні дослідження С. С. Тучкова й Н. О. Тімошенко здійснено понад десятиліття тому, то робота М. В. Степанюка [232] захищена 2024 року.

Деякі пропозиції цього науковця ми вважаємо дискусійними, про що буде зазначено в цій роботі, а певні проблеми, пов'язані з кримінальною відповідальністю за службове підроблення, ми висвітливо вперше, оскільки робота М. В. Степанюка не охоплює весь масив окреслених питань, аналіз деяких питань видається епізодичним (наприклад, історичний розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за службове підроблення висвітлено тільки за період новітньої української історії, іноземний досвід кримінальної відповідальності – лише на прикладі законодавства Республіки Польща, виокремлено 18 суміжних складів кримінальних правопорушень, проте не зазначено критерії такого поділу, які не є очевидними й беззаперечними, тощо).

У дисертаційному дослідженні М. В. Степанюк аналізує тенденції судової практики щодо предмета службового підроблення, проте вважаємо, що здійснена ним вибірка судової практики не може бути беззастережно корисною в правозастосуванні, оскільки: 1) до такої вибірки ввійшли судові рішення місцевих загальних судів (висновки яких не мають обов'язкового характеру в правозастосуванні), які частіше не переглядали, адже переважно вирокі виносили на підставі угоди про визнання винуватості; 2) наведено неактуальні судові рішення, які скасовані судами вищих інстанцій ще на час підготовки вибірки (наприклад, у додатку А [232, с. 274] як предмет службового підроблення наведено складений дільничним офіцером поліції протокол про адміністративне правопорушення, що вбачається з вироку Дарницького районного суду м. Києва від 10 листопада 2022 року № 753/17458/21 [20], проте цей вирок скасовано з направленням провадження на новий розгляд ухвалою Київського апеляційного суду від 11 липня 2023 року № 753/17458/21 [256], під час якого кримінальне провадження закрито ухвалою Дарницького районного суду м. Києва від 13 листопада 2023 року [254]); 3) вибірка містить виправдувальні вирокі, у яких певні документи не визнано предметом службового підроблення, проте автор у

дисертації представляє протилежне (наприклад, у тому самому додатку [232, с. 279] міститься посилання на вирок, яким особу виправдано у зв'язку зі службовим підробленням листка лікарських призначень, – останній судами не визнано предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК, проте М. В. Степанюк зазначає протилежне).

Водночас, на відміну від інших досліджень, цей учений вперше здійснив дисертаційне дослідження, яке комплексно стосується проблематики службового підроблення. Автор пропонує, зокрема, виключити ст. 205-1, 220-2, 222, 223-1, 318, 319, 366, 366-2, 384 КК [232, с. 226]. Ми таку пропозицію не поділяємо, вважаючи її: 1) поспішною для низки положень КК; 2) у частині підходу до виключення ст. 366 КК – не новою, оскільки такі пропозиції містилися в проектах нового КК; 3) недостатньо обґрунтованою, адже склад службового підроблення не є власне пережитком, радянською спадщиною, а передбачений і кримінальними законами низки європейських країн, а запропонований М. В. Степанюком аналог у його редакції норми КК про службове підроблення є надто обтяжливим. Тенденції законодавчих змін свідчать швидше не про спроби зменшити кількість кримінально-правових норм, які стосуються службового підроблення, а навпаки – збільшити їх. Наприклад, на виконання положень Директиви Європейського парламенту та Ради від 5 липня 2017 року № 2017/1371 [31] передбачено внесення змін до кримінального законодавства з метою встановлення відповідальності за всі форми шахрайства проти інтересів (коштів) Європейського Союзу, у зв'язку із чим Бюро економічної безпеки України підготувало проєкт Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконні дії з коштами або активами бюджетів Європейського Союзу» [47; 51], у разі прийняття якого КК буде доповнено новою ст. 210-1, яка конкуруватиме зі службовим підробленням.

Крім того, розглядаючи суміжні, на думку М. В. Степанюка, кримінальні правопорушення, пропонуючи відповідні зміни в законодавстві, цей автор оминув дослідження співвідношення службового підроблення зі складами кримінальних правопорушень, передбачених, зокрема, ч. 1 ст. 220-2, ч. 1 ст. 223-1, ч. 2 ст. 358, ст. 366-2 КК України. Відповідно до аналізу змісту суміжних службовому

підробленню складів кримінальних правопорушень, у всіх таких випадках кваліфікацію вчиненого здійснюють переважно за сукупністю кримінальних правопорушень, якщо зміст суміжного кримінального правопорушення не охоплює форма фактично вчиненого діяння з числа зазначених у ч. 1 ст. 366 КК України.

В українській науці окремо досліджено предмет службового підроблення. Зокрема, науковий інтерес становить праця О. С. Бондаренко, присвячена дослідженню предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у якій підрозділ 3.2 присвячено питанням кваліфікації злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, предметом яких є офіційний документ [15].

Важливими є також висновки дослідниці в контексті виокремлення відмінностей між складами кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1, 2 ст. 358 і ч. 1 ст. 366 КК, що полягають не лише в суб'єкті кримінального правопорушення [15, с. 172]. Проте поза її увагою залишилися відмінності ще й суб'єктивної сторони відповідних кримінальних правопорушень, проблеми конкуренції між ч. 1 і 2 ст. 358 КК, а також детальний аналіз кожної з ознак сторони відповідних кримінальних правопорушень.

Інший науковець М. І. Фіалка, досліджуючи питання термінологічного апарату кримінального права, акцентує, що в законі про кримінальну відповідальність поряд з терміном «офіційний документ» використано також поняття «документ», а співіснування цих двох термінів інколи можливе навіть в одній і тій самій кримінально-правовій нормі [258, с. 375].

Недостатньо дослідженою залишається проблематика суб'єктивних ознак службового підроблення, яку порушують поряд з дослідженням його об'єктивних ознак або в роботах, присвячених загальній частині кримінального права. І це, на наш погляд, негативно позначається на дослідженні службового підроблення.

Наприклад, А. С. Осадча, розглядаючи питання суб'єкта кримінального правопорушення, доходить висновку про конкуренцію ч. 1, 2 ст. 358 КК зі ст. 366 КК як загальної та спеціальної норм, оскільки розмежування цих злочинів відбувається

«переважно» за ознаками суб'єкта [127, с. 179]. У цій роботі ми обґрунтуємо відмінність між цими складами кримінальних правопорушень також на рівні іншої суб'єктивної ознаки – мети, що суттєво впливає на висновки про остаточну кримінально-правову кваліфікацію.

Важливими були й дослідження службового розслідування з кримінологічної та криміналістичної позицій.

Зокрема, Я. С. Остапенко дослідила такі кримінологічні аспекти характеристики цього кримінального правопорушення, як види службового підроблення (корисливе, кар'єристське, нігілістичне) [128, с. 188–189], особливості особи злочинця, що вчиняє службове підроблення [128, с. 191], причини, умови та засоби запобігання службовим підробленням [128, с. 192–194].

Своєю чергою Н. В. Копча в монографії виявила й систематизувала окремі проблеми в розслідуванні службових підроблень, серед яких: 1) брак знань щодо необхідного переліку та змісту документів (нормативних, адміністративних, виробничих), відповідно до яких закріплено права й обов'язки службових осіб, які обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно- господарських функцій; 2) недостатній рівень знань слідчого щодо правил ведення, оформлення та видачі офіційних документів, належне вивчення яких дає змогу встановити суттєві обставини вчиненого кримінального правопорушення; 3) вибір і застосування неправильної тактики проведення допиту, що може призводити до конфліктної ситуації або перенесення допиту; 4) застосування слідчим техніко-криміналістичних засобів під час проведення допиту, що позначається на якості його проведення та встановленні психологічного контакту з допитуваною особою [76, с. 126]. Авторка обґрунтувала, що для оптимізації процесу розслідування службового підроблення найефективнішим є проведення комплексних експертиз: комп'ютерно-технічної і техніко-криміналістичної; комп'ютерно-технічної та почеркознавчої; комп'ютерно-технічної й економічної [76, с. 185].

На важливості дослідження проблемних питань службового підроблення акцентував дослідник В. П. Петков, оскільки значною є частка цього кримінального правопорушення в офіційній статистиці, наявні неоднозначні ситуації в

правозастосуванні, які зумовлені передусім нечіткістю поняття офіційного документа [131, с. 336].

Не можна оминати увагою і внесок членів Робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, яка утворена Президентом України 7 серпня 2019 року. Члени цієї групи пропонують у розділі 9.4 проєкту КК «Кримінальні правопорушення проти порядку публічної служби» не передбачати аналогу кримінального правопорушення, передбаченого в ст. 366 чинного КК «Службове підроблення», а відповідні склади кримінальних правопорушень визначити в розділах 7.7 «Кримінальні правопорушення проти безпеки інформаційних систем» і 7.8 «Кримінальні правопорушення проти достовірності інформації, що міститься на речових носіях» [222, с. 355].

Зауважимо, що й раніше в новітній історії були спроби створення таких робочих груп. Наприклад, свого часу інша робоча група на чолі з В. М. Смітєнком розробляла проєкт КК 1993 року, положення ст. 227 якого передбачали таку норму: «Службове підроблення, тобто внесення публічною посадовою особою чи функціонером в офіційні документи завідомо неправдивих відомостей, складання і видача завідомо неправдивих документів, вчинені з корисливої або іншої особистої зацікавленості, карається позбавленням волі на строк до двох років, позбавленням права займати певні посади на строк до трьох років чи без такого» [230, с. 119].

Вагоме значення мають напрацювання Д. В. Калмикова, який, коментуючи склад службового підроблення, виводить декілька правил конкуренції з цим кримінальним правопорушенням: 1) якщо підроблення та/або використання підроблених офіційних документів є конструктивною (обов'язковою) ознакою іншого складу злочину, що може бути вчинений лише спеціальним суб'єктом (переважно службовою особою), то вчинене слід кваліфікувати лише за такою нормою (конкуренція загальної та спеціальної норм); 2) якщо стаття, що передбачає кримінальну відповідальність за підроблення специфічних видів документів, описує склад злочину із загальним суб'єктом, водночас передбачає кваліфікуючу ознаку «вчинення службовою особою з використання службового становища», то все вчинене (за наявності для того підстав) слід кваліфікувати лише за тією нормою, що

передбачає спеціальний вид службового підроблення (конкуренція загальної та спеціальної норм); 3) якщо стаття, що передбачає кримінальну відповідальність за підроблення специфічних видів документів, описує склад злочину із загальним суб'єктом, водночас не передбачає кваліфікуючої ознаки «вчинення службовою особою з використанням службового становища», то вчинення таких злочинів службовими особами з використанням службового становища (за наявності для того підстав) слід кваліфікувати за сукупністю злочинів: за статтею, що описує специфічний вид підроблення, і ст. 366 КК [75, с. 317]. Ці положення дають змогу здійснювати подальшу наукову розвідку зіставлення службового підроблення з іншими складами кримінальних правопорушень.

Слід зазначити, що в подальших частинах нашого дослідження ми послуговуватимемося і доробками українських учених у сфері Загальної частини кримінального права. Наприклад, досліджуючи суб'єктивні й об'єктивні ознаки службового підроблення, ми використаємо висновки С. Д. Шапченка щодо розуміння складу кримінального правопорушення, зокрема як словесної інформаційної (інформаційно-оцінної) моделі кримінального правопорушення певного виду, як компонента (елементу) змісту кримінального права, що існує у вигляді юридичного складу кримінального правопорушення, а також як фактичного складу кримінального правопорушення [265, с. 243].

Отже, у наукових працях українських дослідників зосереджено увагу на кримінально-правових проблемах як загалом кримінальних правопорушеннях, передбачених у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, так і службовому підробленні зокрема.

Доробки науковців мають результатом не лише наукові праці, а й проєкти змін до актів законодавства, зокрема ст. 366 КК.

Водночас недостатньо дослідженим є блок кримінально-правових питань, пов'язаних із проблемами встановлення поняття кожного з елементів службового підроблення, його змісту, а також співвідношення цього кримінального правопорушення з іншими, що свідчить про актуальність подальших наукових розробок у цьому напрямі.

1.2. Історичний досвід національного законодавства про кримінальну відповідальність за службове підроблення

Чинна редакція кримінально-правової норми, яка встановлює відповідальність за службове підроблення, з одного боку, є отриманим результатом національної законотворчості та практики застосування закону про кримінальну відповідальність протягом періоду з проголошення незалежності України й донині, а з іншого – є надбанням досвіду минулого (і правотворчого, і правозастосовного), що ми вже обґрунтовували [105]. Застосування історичного методу надасть можливість усебічно дослідити процес становлення та розвитку кожної ознаки службового підроблення.

Досліджуючи генезу правового регулювання відповідальності за різного виду підробки, С. С. Тучков узагальнює певні історично обумовлені фактори, такі як, наприклад, розпад первіснообщинного ладу, поява приватної власності, писемності, розвиток обігу документів [242, с. 7] тощо. Такі фактори є справді об'єктивними й беззаперечними, адже кожен з них засвідчує про зародження (розвиток) окремих явищ, які згодом ми сприйматимемо як ознаки об'єктивної та суб'єктивної сторін службового підроблення (наприклад, предмет, діяння в певній формі тощо) у сучасному його кримінально-правовому розумінні.

Поряд із зазначеними вище факторами, українське законодавство розвивалося в межах різних державностей не лише в різні історичні періоди, а в один і той самий проміжок часу в межах кількох політичних устроїв. З огляду на це, під час дослідження історичного розвитку національного законодавства послуговуються періодизацією, що охоплює етапи функціонування української незалежної держави, а також історичні періоди перебування українських земель у складі інших держав.

Наприклад, Д. С. Арсентьев, досліджуючи становлення кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, пропонує виокремлювати в розвитку кримінального законодавства в частині кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем такі періоди: 1) античний (до 768 р. н.е.); 2) формування та становлення князівської держави (882–1349); 3) приналежність України до складу Литви, Польщі,

Речі Посполитої та автономії в складі Російської імперії (1349–1764); 4) перебування України в складі Австрійської та Російської імперій (1764–1917); 5) розбудова української державності (1917–1921); 6) радянський (1921–1991); 7) оформлення галузі українського кримінального права, розроблення нових наукових підходів до кримінально-правового регулювання механізму протидії корупції (1991–2001); 8) формування наукових засад протидії корупції (з 2001 року й донині) [4, с. 33].

Український правознавець Я. М. Падох визначає доби українського права: 1) Княжа доба, тобто доба України-Руси (X–XIV ст.); 2) Литовсько-руська доба, тобто доба Великого Князівства Литовського (XIV–XVI ст.); 3) Польська доба, тобто доба під польською займанщиною (1569–1648); 4) доба Гетьманщини, тобто гетьманської України (1648–1781); 5) Австрійсько-російська доба, тобто доба під займанщиною Австрії та Росії (з другої половини XVIII ст. до 1917–1918 років); 6) доба відновлення української держави (1917–1920); 7) сучасна доба під поновною російською окупацією, так звана УРСР із частинами української території під польською, румунською і чеською окупаціями [129, с. 9–10].

Такий поділ відповідає загалом історії становлення української державності, тому, з огляду на тематику безпосередньо нашого дослідження, візьmemo за основу запропоновані науковцями підходи до періодизації, виокремивши: 1) період перебування України в складі Литви, Польщі, Речі Посполитої та автономії в складі Російської імперії; 2) період приналежності України до складу Австрійської та Російської імперій; 3) доба відновлення української державності; 4) радянський період; 5) період відновлення української незалежності.

Висвітлення більш ранніх періодів у контексті цієї роботи вважаємо не виправданим, оскільки для цього періоду характерними можуть бути вияви правового регулювання відповідальності за окремі службові корупційні злочини (у сучасному розумінні), але не службового підроблення як такого.

Зокрема, найвизначніша правова пам'ятка княжої доби «Руська правда» (найдавніші редакції – Коротка й Поширена; перша складається з «Правди Ярослава» (Найдавніша Правда) та «Правди Ярославичів», а друга, Поширена редакція, складається з переписів – «Суд Ярослава Володимировича» й «Статут Володимира

Мономаха») не містила норм, які відповідали б сучасному поняттю кримінального правопорушення службове підроблення.

На нашу думку, це пов'язано із занадто вузьким колом суб'єктів (службових осіб) й обсягом документів, які могли б бути предметом службового підроблення в період, наприклад, Київської Русі, порівняно з періодом радянської державності на українських землях. Крім того, причини відсутності зазначеної правової регламентації є релігійними, традиційними тощо. Зокрема, у «Статуті Великого Князя Ярослава» влада (судова влада) пояснюється божественним походженням, а тих, хто зловживає такою владою, чекає «випробування і суд суворий» [196].

У період литовсько-руської доби основними джерелами права були Литовські статuti, Судебники. На частині українських земель діяло законодавство Московської держави, зокрема норми Судебників 1497-го та 1550 років, які присвячені правовому регулюванню відповідальності за службове підроблення.

Відповідно до ст. 19 Судебника 1497 року, встановлено правовий наслідок, зокрема відображеного в грамоті (офіційному документі за результатами судового процесу) неправильного судового рішення, і такий наслідок полягав у тому, що необхідно повернути все неправомірно отримане та право на повторний судовий процес. Тобто жодної відповідальності для службових осіб, які видали відповідні недостовірні документи, передбачено не було.

Натомість уже відповідно до ст. 4 Судебника 1550 року [234] було передбачено, що в разі, якщо дяк оформить судову виписку або зафіксує судовий процес не достовірно, без відома бояр, дворецького чи казначея, то він має бути покараний тюремним ув'язненням. То цієї норми було додано роз'яснення: суддя через неясність суду або різноманіття законів легко може припуститися помилки, без умислу, натомість на тюремне покарання заслуговує саме складення судової виписки не відповідно до процесу, якщо упустити застосовані судом закони, зазначити невідповідні.

Положення ст. 5 Судебника 1550 року передбачали: якщо помічник дяка зафіксує судовий процес не відповідно до перебігу суду, без наказу дяка, то такого помічника слід карати торговою стратою, побиттям батогом.

Досліджуючи історію становлення кримінальної відповідальності за фальсифікацію доказів, В. М. Нікітенко зауважує, що фактично норми ст. 4, 5 Судебника 1550 року передбачали відповідальність за фальсифікацію протоколів судового засідання або недостовірний запис показань сторін чи свідків унаслідок отримання хабаря, а особи, які складали офіційні документи під час суду, зобов'язані були дотримуватися вимог ст. 28, 62, зокрема правильно записувати показання сторін і підписувати документи, на їх копіях запис повинен відповідати «слово в слово» й обов'язково бути завірений печаткою. За висновком цього автора, у нормах Судебника 1550 року законодавець виокремив види фальсифікації: підроблення документа шляхом внесення неправдивих відомостей (прототип – службове підроблення) і виготовлення сфальсифікованого документа (прототип – штучне створення доказу) [121].

Також протягом тривалого часу на українських землях застосовували Литовські статuti, які були збірниками права з XV ст. і аж до 1840 року, мали три редакції – 1529-го, 1566-го та 1588 року, що ґрунтувалися, зокрема, на українському звичаєвому праві [93, с. 20; 123, с. 838].

В статуті 5 розділу I Литовського статуту 1529 року передбачено кримінальну відповідальність (покарання – вогнем, тобто спалення) за фальшування (підробку) листів або печаток «наших» (ішлося про документи Короля Польського, Великого Князя Литовського та ін.). Досліджуючи цю правову пам'ятку, Ю. В. Сеньків зауважує, що в такому випадку законодавець сформулював підроблення саме як умисне діяння [227, с. 76].

Доволі розлого в статуті 16 розділу I Литовського статуту 1588 року врегульовано відповідальність, зокрема за підроблення різного виду документів (листи, боргові розписки, заставні, боргові розписки тощо). У цій правовій пам'ятці вперше широко висвітлено способи підроблення: підробка підпису, від'єднання печатки від одного документа та приєднання її до іншого документа.

Водночас суб'єктом вчинення підроблення (в обох зазначених вище випадках) міг бути будь-хто, а не лише службова особа, що теж різниться з положеннями, наприклад, Судебника 1550 року.

У добу Гетьманщини основними джерелами кримінального права були правові кодекси та книги попередньої доби: Литовські статuti, окремі збірники німецького міського права, Гетьманські універсали.

У Конституції Пилипа Орлика, на нашу думку, немає правових норм, які могли б стосуватися генези відповідальності за службове підроблення, що зумовлено, з одного боку, більше установчим спрямуванням цього документа (загальніший, а не безпосередньо присвячений регулюванню кримінальної відповідальності), а також тим, що його застосовано не було. Аналізуючи текст Конституції Пилипа Орлика, вважаємо, що зміст її положень зводиться до обґрунтування встановлення певних правових норм на рівні Основного Закону держави, що було наслідком систематичних прецедентів зловживань з боку осіб, які займали соціально вищі щаблі в тогочасній системі державного устрою, а не передбачає відповідальність за службове підроблення.

Не було норм про відповідальність за службове підроблення документів і в Гетьманських універсалах. У цих документах увага, крім іншого, зосереджено на ігноруванні козацькою старшиною виконання службових обов'язків, зловживанні своїми повноваженнями.

Ми поділяємо думку А. І. Козаченка, що поширеними на той час були такі службові злочини, як хабарництво й підробка документів, проте в універсалах згадок про це немає [64, с. 125]. Яскравим прикладом на підтвердження зазначеного є те, що й універсали підробляли. Дослідники гетьманських універсалів цієї доби зазначають, що зміст універсалу № 9 від 15 (25) січня 1655 року (м. Біла Церква) як Універсалу Богдана Хмельницького Низовому Запорозькому Війську з підтвердженням грамоти Стефана Баторія на Терехтемирів засвідчує, що він підроблений канцелярією Запорозької Січі у XVIII ст., у той час, коли Запорожжя захищало свої землі, на які в нього не було документів, а своєю формою універсал наближається до підробок літописця Самійла Величка [244, с. 251]. У юридичній науці зазначають, що до Березневих статей 1654 року під час обрання на гетьмана Ю. Хмельницького (1659–1663) у жовтні 1659 року з укладенням Переяславських статей Московія внесла на затвердження під грифом «Березневих статей» підроблений текст договору 1654 року

з 14-ма статтями, у який було включено важливі обмеження автономії України та прав гетьмана [14, с. 119].

Застосовували на українських землях і Соборне уложення 1649 року, у якому містилася окрема глава IV «Про “підписників” (тобто підроблювачів підпису) і тих, що печатки підробляють», яка містила чотири статті [132]. Перші три статті передбачали кримінальну відповідальність (покарання – заповідання смерті) за різні способи підроблення та використання або за використання підробленого документа, а остання стаття передбачала неможливість притягнення до відповідальності за неумисне використання підробленого документа. Ця правова пам'ятка встановлювала покарання за різні форми вчинення підроблення (незалежно від суб'єкта вчинення підроблення), зокрема: написання від імені царя грамоти, вписання недостовірних даних у царську грамоту, інші листи, підробка в них печатки, «переклеювання» царської печатки з одного документа (дійсного) на інший (недійсний).

Слід зазначити, що грамоти в цю добу, як і в попередню, були публічні та приватні: до публічних належали урядові документи, документи, складені перед урядом і втягнені в урядові книги, заповіти, деякі договори; приватні ж документи, що складали не урядові особи, мали меншу доказову силу.

На відміну від глави IV Соборного уложення 1649 року, яка передбачала покарання за підроблення будь-ким царських документів, в інших нормах цієї правової пам'ятки містилися «прототипи» сучасної правової норми про службове підроблення. Наприклад, у ст. 12 глави X цього документа було передбачено відповідальність за підробку судових документів (рішень) (а саме за внесення відомостей до судової справи, які не відповідають дійсності – судовому процесу, який фактично відбувався). Диякону за вчинення таких дій загрожувало покарання у виді побиття батоном і зняття сану диякона, а іподиякону – відрубання руки.

У період Гетьманщини на українських землях застосовували також «Права, за якими судиться малоросійський народ» [59], що були кодифікованим актом норм письмового (зокрема, Литовських статутів) та звичаєвого права, і хоча їх не було прийнято в офіційному на той час порядку, проте застосовували на практиці. У цьому

документі кримінальному праву присвячено 6 із 30 глав, що становить близько 21 % тексту цієї законодавчої пам'ятки [26, с. 16].

На думку М. Д. Чубатого, ця правова пам'ятка є збірником, що містить права, за якими здійснювали правосуддя в Україні за доби Гетьманщини, і для історії українського права він має першорядне значення, адже автори здебільшого кодифікували право, яке вже застосовували суди [265, с. 18].

Цей документ оперував поняттям підроблення здебільшого в контексті способу заволодіння чужим майно, наприклад, положеннями п. 1 артикулу 4 глави 4 «Прав...» передбачено відібрання всього володіння на користь царя в того, хто підлогом випросив у царя нерухомість більшу, ніж належало [195, с. 112].

Безпосередню кримінальну відповідальність за службове підроблення ці «Права...» не передбачали, проте встановлювали відповідальність за підроблення грамот, привілеїв, царських указів, урядових листів, указів, печаток, під загрозою покарання – страти шляхом спалення (артикул 13 глави 3 «Прав...») [195, с. 108]. Об'єктивну сторону підроблення документів було передбачено у вигляді вчинення таких діянь, як фальшування, тобто складання документів неправдивих, вигаданих, наслідування почерку царя на грамотах і привілеях.

Розвиток правових норм, які були «аналогами» сучасної правової норми про відповідальність за службове підроблення, тривав і в період приналежності України до складу Австрійської та Російської імперій.

Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року уже містило доволі розгалужену сукупність кримінально-правових норм, які передбачали відповідальність за рідні види підроблень і службових підроблень.

Наприклад, у цьому документі був розділ VII «Про злочини та проступки проти доходів скарбниці», який мав окреме відділення II, що передбачало покарання за підроблення державних кредитних документів. Досліджуючи ці положення правової пам'ятки, Р. А. Волинець виокремлює: підроблення державних кредитних білетів, асигнацій тощо (ст. 604 Уложення); таке підроблення в статтях Уложення конкретизовано в окремих різновидах, а саме: а) підроблення паперу й малюнків механічними засобами, а також перетворення справжнього їх номіналу «на вищу

суму» (п. 1 ст. 604); б) підроблення білетів шляхом малювання (п. 2 ст. 604); в) зміна в асигнаціях або кредитних білетах кольору для надання їм «вищої цінності» (п. 3 ст. 604); випуск в обіг сфальсифікованих асигнацій, білетів державного казначейства тощо (ст. 609); підроблення, привезення із-за кордону та випуск в обіг завідомо сфальсифікованих іноземних асигнацій та білетів, а також паперів іноземних кредитних установ (ст. 610) [23, с. 245].

У пізнішій редакції 1885 року нормативне наповнення Уложення про покарання кримінальні та виправні містило ще більше посилянь на спеціальні види підроблень, зокрема службових. З цього приводу С. С. Тучков зазначає, що про підроблення як можливий спосіб вчинення злочину зазначено в більшості розділів цієї правової пам'ятки [242, с. 10].

Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 року чи не вперше послуговувалося поняттям, яке відповідає сучасному поняттю службової особи; беззаперечним було те, що суб'єктом правопорушень, передбачених у розділі V Уложення «Про злочини і проступки по службі державній і громадській», є саме службова особа, однак замість чіткого розуміння поняття спеціального суб'єкта злочину використано терміни «посадова особа», «чиновник», «особа, яка перебуває на державній чи громадській службі» та ін. [99, с. 16–17].

У ст. 413 цього Уложення 1845 року було передбачено відповідальність за схилення службової особи вчинити, зокрема, підроблення документів.

Розділ V Уложення про покарання кримінальні і виправні містив главу 4 «Про підлоги (підробку) по службі», норми якої можна назвати в сучасному розумінні загальним складом службового підроблення, а також главу 11, у якій виокремлено види спеціальних складів службового підроблення. До останніх, наприклад, можна віднести: відповідальність землеміра за умисне неправильне складання межових планів чи книг (ст. 469), за що передбачено покарання, аналогічне покаранню за службові підроблення (ст. 391); таке покарання було передбачено для чиновників кріпосних справ, які складатимуть завідомо недостовірні акти (ст. 489).

Своєю чергою глава 4 «Про підлоги (підробку) по службі» розділу V цього Уложення містила окремі склади службового підроблення [243, с. 168–170]. Зокрема,

ст. 390 встановлювала найвищу міру покарання за підробку (такі форми діяння, як завідомо неправдиве викладення царських повелінь, підробка, умисне перекручування, підчистка) службовими особами царських указів, указів чи інших паперів Сенату, інших державних установ чи їх посадових осіб. Положення ст. 391 зазначеного Уложення передбачали відповідальність за вчинення під час виконання службових повноважень таких діянь, як: наведення вигаданих свідоцьких показань; складення акта без присутності осіб, «заднім числом»; приховання істини в рапорті, доповіді, протоколі, журналі, свідоцтві, цивільних чи торгових зобов'язаннях, інших офіційних актах, включення в них вигаданих обставин, завідомо неправдивих даних, видача копії з акта, якого немає, підробка, навмисне виправлення чи підчистка акта, що передані на зберігання, тощо. За такі дії було визначено покарання, зокрема, у виді позбавлення всіх прав і статків із засланням до Сибіру. Стаття 392 Уложення встановлювала покарання у виді відсторонення від посади за видачу службовою особою завідомо неправдивого свідоцтва про хворобу, бідність, хорошу поведінку тощо. Останньою нормою в цій главі 4 Уложення була ст. 392, яка передбачала відповідальність за видачу подорожної без платежу особі, що їде не в державних справах (очевидно, ця норма є прототипом різновидів шахрайства з грошовими коштами в сучасному розумінні, а її наявність пов'язана з тогочасною практикою службових зловживань, про які, наприклад, ішлося у вже аналізованих вище положеннях Конституції Пилипа Орлика.

У Статуті про покарання, що накладаються мировими судьями, який також діяв у цю добу, встановлено відповідальність за, зокрема, підроблення знаків, які посвідчують надходження акцизного, гербового або поштового збору (ст. 176-5).

Окрему главу про підроблення містило Кримінальне уложення 1903 року, яке в науці кримінального права аналізують українські вчені [242, с. 13], проте ми вважаємо дослідження цього документа недоцільним, оскільки його не застосовували на українських землях.

Щодо територій, які в цей період знаходилися під австрійською юрисдикцією, П. С. Берзін виокремлює такі основні правові акти, які формували тогочасну систему кримінального законодавства: а) австрійське Карне уложення 1803 року в редакції

1852 року, а також австрійські «додаткові» карні закони; б) угорське Карне уложення про тяжкі та менш тяжкі злочини 1878 року, угорські «додаткові» карні закони; такі «додаткові» карні закони містили правові норми, встановлювали певні дозволи і/або заборони та в сукупності утворювали «додаткове» карне право [11, с. 134]. Ці уложення переважно містили посилання на підробку конкретних документів (медичних документів, свідоцтв) без встановлення відповідальності за службове підроблення.

У період відновлення української державності (1917–1921) на українських землях застосовували акти органів влади України (Центральної Ради), водночас діяло і кримінальне законодавство Російської імперії в тій частині, яка не суперечила принципам, проголошених українськими урядами [57, с. 130].

Отже, на українських землях діяло законодавство, яке передбачало відповідальність за службове підроблення, проте окремих спеціальних актів національних органів влади, наприклад, Центральної Ради, прийнято не було.

Стосовно деяких видів підроблень навіть у цей період, що видався доволі складним для українського державотворення, приймали спеціальні законодавчі акти. Зокрема, у Законі «Про випуск державних кредитових білетів УНР» від 6 січня 1918 року було встановлено кримінальну відповідальність за фальсифікацію кредитових білетів під загрозою покарання у виді позбавлення прав і каторги [262, с. 33].

Також у період Гетьманату діяв Закон «Про військову підсудність» від 30 травня 2018 року, який передбачав серед злочинів проти державного устрою, зокрема, і підробку грошових знаків [236, с. 42].

У добу панування на українських землях радянської влади першим кодифікованим актом кримінального права був КК УСРР, затверджений ВУЦВК 23 серпня 1922 року [89], згодом КК УСРР, затверджений ВУЦВК 8 червня 1927 року [88], що був новою редакцією КК УСРР 1922 року.

В обох цих кодифікованих актах радянського законодавства було встановлено відповідальність за службовий підлог, причому КК УСРР 1922 року встановлював за такий злочин покарання у виді позбавлення посади та позбавлення волі на строк від

1 до 10 років (це максимальний строк позбавлення волі згідно із загальною частиною закону про кримінальну відповідальність), натомість КК УСРР 1927 року – позбавлення волі до 2 років.

У главі VI «Майнові злочини» КК УСРР 1922 року містилася ст. 189, яка передбачала відповідальність за підробку з корисливою метою як офіційних, так і звичайних документів і розписок, якщо така підробка не підпадає під ознаки злочину, передбаченого ст. 85 КК УСРР 1922 року [90, с. 586]; карали цей злочин позбавленням волі до 2 років.

На відміну від загального складу підроблення, глава II «Посадові (службові) злочини» КК УСРР 1922 року містила ст. 116, яка передбачала покарання у виді позбавлення волі чи примусових робіт на строк до 1 року чи звільнення з посади (а у випадку заподіяння особливо тяжких наслідків чи вчинення злочину з корисливою чи іншою особистою метою – позбавленням волі на строк не менше ніж 1 рік із суворою ізоляцією) за службовий підлог [88, с. 576].

Диспозиція службового підлогу передбачала вчинення таких альтернативних діянь, як: 1) внесення службовою особою в офіційні документи завідомо неправдивих відомостей; 2) підробки; 3) підчистки; 4) помітки «заднім числом»; 5) складання службовою особою завідомо неправдивого документа; 6) видача службовою особою завідомо неправдивого документа; 7) внесення в книги завідомо неправдивих записів, якщо такі діяння не підпадають під ознаки діянь, передбачених ст. 85 КК УСРР 1922 року.

Отже, КК УСРР 1922 року передбачав кримінальну відповідальність за підроблення документів загальним суб'єктом (ст. 189) і службовий підлог, тобто підроблення документів спеціальним суб'єктом (ст. 116), щодо обох цих норм кримінального закону діяла спеціальна норма, яка мала пріоритетне застосування, у випадку якщо діяння містило передбачені нею ознаки, а саме ст. 85 КК УСРР 1922 року.

Частина 1 ст. 85 КК УСРР 1922 року встановлювала відповідальність за підробку грошових знаків і державних цінних (відсоткових) паперів, марок, інших знаків державної оплати [88, с. 572]. Якщо цей злочин вчиняли за попередньою

змовою групою осіб чи в промислових масштабах, то учасників і пособників карали вищою мірою покарання з пониженням покарання, за наявності пом'якшуючих обставин, до позбавлення волі на строк не менше ніж 3 роки із суворою ізоляцією та конфіскацією майна, а якщо не було попередньої змови – позбавлення волі до 2 років із суворою ізоляцією та конфіскацією частини майна (це покарання було передбачено і для покривачів цього злочину).

Своєю чергою ч. 2 ст. 85 КК УСРР 1922 року було передбачено покарання у виді позбавлення волі до 1 року за підробку мандатів, посвідчень чи інших документів, які надають певні права чи звільняють від обов'язків.

Отже, з одного боку, розвиток норм відповідальності за службове підроблення виявився в чіткому формулюванні окремих складів злочинів у відповідних главах (зокрема, наявність у відповідній частині КК УСРР 1922 року відповідальності за службовий підлог), а з іншого боку, відповідні норми були насичені казуїстичними формулюваннями діянь, які характеризують об'єктивну сторону службового підроблення. Також, з огляду на зміст ст. 85 КК УСРР 1922 року, наявність у ній покарань, які є меншими, ніж передбачені ст. 116 цього Кодексу, виникали проблеми конкуренції кримінально-правових норм і справедливості покарання.

У новітній історії України аж до набрання чинності КК застосовували майже протягом 40 років КК УРСР, затверджений Законом УРСР від 28 грудня 1960 року, а чинності набрав 1 січня 1961 року.

Саме в цьому кодифікованому акті кримінального права містився склад злочину, від якого фактично «походить» у сучасному кримінальному праві склад службового підроблення. Зокрема, ст. 172 КК УРСР 1960 року передбачала (правопорушення мало назву «службовий підлог»), що внесення посадовою особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, складання і видача завідомо неправдивих документів, а також підробка документів, якщо ці дії вчинено з корисливих мотивів чи іншої особистої заінтересованості, карається (у первинній редакції) позбавленням права обіймати певні посади строком до 3 років і позбавленням волі на строк до 2 років.

Слово «підлог» протягом тривалого часу застосовували в українському кримінальному праві, зокрема воно містилося в ст. 172 КК УРСР 1960 року. Очевидним є те, що це слово є калькою з російською мови, і використання цього терміна, на переконання М. І. Колоса, було спеціальним, аби узвичаїти такі слова в українському правовому полі як кримінально-правову термінологію [67, с. 300].

Згодом на підставі Закону України від 11 липня 1995 року № 282/95-ВР «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності посадових осіб» положення ст. 172 КК УРСР 1960 року (назву Кодексу також уже було змінено на КК України) містило назву цього злочину – «посадовий підлог». Відповідно до цієї норми, посадовий підлог передбачав внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей або ж іншу підробку документів чи складання або видачу завідомо неправдивих документів, за що було встановлено покарання у виді позбавлення волі на строк до 3 років або штраф від 5 до 15 НМДГ, з позбавленням права займати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 5 років; а якщо таким діянням спричинено тяжкі наслідки, то покарання передбачало позбавлення волі на строк від 3 до 7 років з позбавленням права займати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 5 років.

Отже, за період чинності ст. 172 КК 1960 року дії, які становлять об'єктивну сторону службового підроблення, жодних змін не зазнали, лише мотив було виключено з тексту диспозиції цієї статті.

Водночас у тогочасній науковій літературі та правозастосуванні наявність мотиву як обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 172 КК 1960 років, не становила проблем, позаяк зміст мотивів, яких вимагає кримінальний закон, «усі криміналісти обґрунтовано розглядали аналогічно до мотивів службового зловживання» [226].

Після прийняття КК України 5 квітня 2001 року, який набрав чинності 1 вересня 2001 року, склад службового підроблення міститься в ст. 366 КК, що неодноразово зазнавала змін. Ми здійснили аналіз хронології та змісту законодавчих змін до ст. 366 КК (додаток А), що дало змогу встановити: 1) зміни полягали у виключенні назви кримінального правопорушення з тексту диспозиції (що не є

правилом для закону про кримінальну відповідальність, з огляду на ч. 1 ст. 115, ч. 1 ст. 185, ч. 1 ст. 190 КК тощо); 2) змінювалися (переважно як збільшення розміру покарання у вигляді штрафу) покарання у зв'язку з причинами, пов'язаними не із суспільною небезпекою службового підроблення, а зі змінами в антикорупційному (хоча ст. 366 КК взагалі ніколи не була зазначена в примітці до ст. 45 КК, тобто не була корупційним чи пов'язаним із корупційним кримінальним правопорушенням) і кримінальному процесуальному (останні зміни зумовлені саме загрозою віднесення ч. 1 ст. 366 КК до проступків, а не підвищенням рівня суспільної небезпеки саме у відповідний період часу цього кримінального правопорушення) законодавстві; 3) норму додатково уточнювали зазначенням слова «офіційний» поряд з усіма згадуваннями предмета службового підроблення.

Порівнюючи норми ст. 172 КК 1960 року із сучасною редакцією ст. 366 КК, доходимо висновку, що склад правової норми про службове підроблення зазнавав безсистемних і нічим не обґрунтованих, непослідовних змін, а саме у відповідній статті переставляли місцями слова, які використовували протягом десятиліть, а деякі – і впродовж століть, тому для позначення дій, які можуть утворювати об'єктивну сторону службового підроблення, змінювалося покарання. Запропоновані нами в подальших підрозділах роботи законодавчі зміни спрямовані розв'язати зазначену проблему.

Зазначене надає можливість стверджувати, що кримінально-правові норми, які встановлюють кримінальну відповідальність за службове підроблення, фактично протягом десятиліть не переглядали з позицій вдалості застосування термінології, понять, які позначають відповідне діяння, суб'єкта його вчинення, актуальності покарання за таке кримінальне правопорушення, натомість зазнавали випадкових змін, які є технічними та не пов'язаними з особливостями кримінально-правової природи службового підроблення.

Найзмістовнішою зміною складу службового підроблення була зміна, що сприяла розмежуванню «складання» і «видачі» офіційного документа як альтернативних діянь, вчинення яких тягне кримінальну відповідальність за ч. 1 ст. 366 КК. Після набрання чинності 1 липня 2011 року Законом від № 3207-VI [202]

суттєво змінені, крім іншого, формулювання положень ч. 1 ст. 366 КК, зокрема замість діяння «складання і видача службовою особою завідомо неправдивих документів» з'явилося «складання, видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів». Попередня редакція цієї кримінально-правової норми давала підстави для висновків про те, що: 1) використання об'єднувального сполучника «і» свідчить, що для наявності складу злочину в цій формі в діях службової особи повинні бути і складання, і видача нею одного й того самого офіційного документа; 2) власне складання службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів без їх видачі чи видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, складених іншою службовою особою, складу злочину, передбаченого ст. 366 КК, не утворює; 3) видача завідомо неправдивих документів буде у випадку, коли службова особа видає документ, у який вона особисто внесла завідомо неправдиві відомості чи в інший спосіб його підробила, або склала завідомо недостовірний документ [1, с. 1219-1220].

Підсумовуючи викладене, доходимо таких висновків: 1) встановлення кримінальної відповідальності за різні види підроблення розпочалося після княжої доби, поступово розвивалося в правових пам'ятках кожного подальшого етапу розвитку державності на українських землях; 2) відповідальність (покарання) за вчинення підроблення різнилася залежно від суб'єкта вчинення підроблення; що нижчим був соціально-правовий статус суб'єкта правопорушення, то тяжчим було покарання. За чинним законом про кримінальну відповідальність покарання за службове підроблення є суворішим, аніж покарання за кримінальне правопорушення, передбачене відповідною частиною ст. 358 КК; 3) казуїстичність, недосконала законодавча техніка, що притаманні історичним правовим пам'яткам, на жаль, знайшли своє продовження і в сучасному кримінальному праві. Наприклад, раніше предмет підроблення, форми вчинення підроблення формулювали нечітко, а саме: наводили кілька прикладів документів, але не виключно всі, не зазначали єдиний спільний (загальний) термін (слово), що охоплював би всі документи, які підлягали кримінально-правовій охороні; це стосувалося і формулювання діянь, які становили підроблення (наприклад, детально описували переміщення печатки з документа на

документ). Такі самі риси притаманні й сучасному КК в частині норм, що становлять предмет нашого дослідження, зокрема службове підроблення, як і підроблення, не передбачає всіх форм (способів) його вчинення, проте містить певні приклади, окремі документи підлягають правовій охороні за іншими, ніж ст. 358, 366 КК, правовими нормами, і це створює серйозні проблеми в їх конкуренції (про це буде йтися далі в роботі); десятиліттями норма, яка встановлює кримінальну відповідальність за службове підроблення, зазнає безсистемних змін, які не пов'язані з особливостями кримінально-правової природи службового підроблення.

1.3. Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за службове підроблення

Зосередимо увагу на міжнародних правових актах, які стосуються службового підроблення, а також на досвіді правового регулювання кримінальної відповідальності за службове підроблення в законодавстві іноземних країн, серед яких: Швейцарська Конфедерація (далі – Швейцарія), Французька Республіка (далі – Франція), Королівство Іспанія (далі – Іспанія).

Кримінальна відповідальність за підроблення документів у міжнародних правових актах розглянемо переважно в контексті врегулювання механізмів протидії корупції.

Наприклад, положення ч. 3 ст. 12 Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції [69] передбачають, що з метою запобігання корупції кожна держава-учасниця вживає необхідних заходів відповідно до національного законодавства, що регулює правила бухгалтерського обліку, аудиту, надання фінансової звітності, для того аби запобігти, зокрема, таким діянням, як створення неофіційної звітності; проведення поза обліком операцій, неправильно зареєстрованих чи таких, що не існує, операцій, витрат; використання підроблених документів тощо.

Положення ст. 14 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією [79] передбачає зобов'язання держав – членів Ради Європи й інших держав, які підписали

цю Конвенцію, уживати відповідних заходів з метою криміналізації діянь, які вчиняють для того, щоб приховувати чи маскувати зазначені в ст. 2–12 цього міжнародно-правового акта правопорушення, зокрема: виписування або використання рахунку чи певного облікового документа, які містять недостовірну інформацію; неоформлення запису про сплату тощо.

Міжнародні договори, учасником яких є Україна, не містять конкретних норм про службове підроблення як кримінальне правопорушення, а так само не передбачають конкретних зобов'язань України щодо боротьби зі службовим підробленням, обмежуючись окремими випадками, обумовленими підробленнями з метою вчинення корупційних кримінальних правопорушень.

Далі проаналізуємо норми кримінального права іноземних країн у частині регулювання відповідальності за службове підроблення. Вибірка країн для цієї частини дослідження здійснена з огляду на необхідність висвітлення законодавства країн романо-германської та англосаксонської правової системи, наявність і якість більш ранніх досліджень законодавства певної іноземної країни в частині службового підроблення, наявність в іноземній державі пострадянського правового спадку.

З приводу останнього критерію зазначимо, що постановою Міжпарламентської асамблеї держав – учасниць Співдружності незалежних держав від 17 лютого 1996 року № 7-5 затверджено Модельний кримінальний кодекс для держав – учасниць Співдружності незалежних держав [114], який містив ст. 308 «Службовий підлог». Ця норма передбачала відповідальність за внесення публічним службовцем завідомо неправдивих відомостей або записів в офіційні документи або машинні носії тривалого зберігання офіційної інформації комп'ютерних систем, підробку, а також видачу завідомо недостовірних документів, що вчинені з корисливих, інших особистих чи групових мотивів. Кваліфікований склад цієї норми передбачав необхідність встановлення посиленої відповідальності для публічних службовців, які обіймають відповідальні посади. Такий документ розробляли в межах реалізації рішення Ради глав Співдружності Незалежних Держав від 17 травня 1996 року про Міждержавну програму спільних заходів боротьби з організованою злочинністю та іншими видами небезпечних злочинів на території держав – учасниць Співдружності

Незалежних Держав на період до 2000 року, що передбачало врахування національними парламентами Модельного кримінального кодексу держав – учасниць СНД під час розроблення проєктів національних законів.

Країни пострадянського простору, які продовжували бути членами цього міждержавного об'єднання, безумовно враховували окреслений вище підхід, щонайменше, щодо встановлення кримінальної відповідальності за службове підроблення як такої, а це своєю чергою унеможлиблює дослідження принципово інших умов виникнення та існування кримінально-правових норм, що є цінним для цього дослідження.

Такі модельні документи, які впливають на зміст кримінального законодавства окремих штатів, були і в Сполучених Штатах Америки (далі – США). 1962 року було видано офіційний текст Модельного кримінального кодексу, який висвітлював інноваційний підхід до американського права, системно структурований, мав чотири частини, дві з яких присвячені матеріальному кримінальному праву, інші – регламентували процесуальні аспекти [135, с. 110]. Зазначений документ є орієнтиром у дуалістичній системі кримінального законодавства (федеральне законодавство й законодавство штату), зокрема під час прийняття та внесення змін до кримінального кодексу конкретного штату.

Крім того, систематизоване 1948 року кримінальне законодавство США діє в ч. 1 розділу 18 Зводу законів США (чинний федеральний Кримінальний кодекс, у якому наявні описи конкретних складів злочинів, розміщені не за об'єктом посягання, а за алфавітом залежно від назви розділу; зведення має ще близько 400–500 параграфів (статей), які передбачають відповідальність за певні посягання, знаходяться в інших розділах) [46, с. 124].

Для порівняльного аналізу національного кримінально-правового регулювання відповідальності за службове підроблення проаналізуємо передусім тексти сучасних кримінальних кодексів таких європейських країн, як Швейцарія, Франція та Іспанія.

Основним джерелом кримінального права Швейцарії є КК від 21 грудня 1937 року [275], який передбачає диференційовану кримінальну відповідальність за підроблення документів. Зокрема, ст. 251 «Підробка документа» КК Швейцарії

передбачає кримінальну відповідальність за вчинення будь-якою особою, яка з метою заподіяння шкоди правам іншої особи, отримання незаконної вигоди для себе чи іншої особи, збитків, створює фальшивий документ, фальсифікує справжній документ, використовує справжній підпис чи відмітку іншої особи для створення фальшивого документа, здійснює недостовірне посвідчення факту, що має юридичне значення, або використовує фальшивий документ з метою обману. Наступною нормою ст. 252 КК Швейцарії передбачено відповідальність будь-якої особи за будь-які форми підроблення «сертифікатів», якими фактично в нормі є документи, що посвідчують особу, приватні довідки, сертифікати. Покарання за ст. 251 КК Швейцарії передбачено у виді позбавлення волі на строк до 5 років або штраф, натомість за ст. 252 – позбавлення волі на строк до 3 років або штраф.

Стаття 317 «Підробка документа державною службовою особою» КК Швейцарії встановлює відповідальність будь-якої державної посадової особи або особи, яка діє в такому статусі, за умисне підроблення або фальсифікацію документа, використання справжнього підпису або почерку іншої особи для виготовлення фальшивого документа, умисне неправдиве посвідчення факту, що має юридичне значення, зокрема, неправдиве засвідчення автентичності підпису чи почерку або достовірності копії. Цю статтю доповнено ч. 2 згідно з Федеральним законом про гармонізацію системи покарання від 17 грудня 2021 року [270], що передбачає вчинення зазначених діянь через необережність. Покарання за умисне службове підроблення передбачено у виді позбавлення волі на строк не довше ніж 5 років або штраф, а за необережне – штраф.

Отже, кримінальне право Швейцарії розрізняє на рівні окремих норм підроблення різного виду документів (умовно розподілимо їх на офіційні та приватні), що вчиняє загальний суб'єкт («будь-хто»), а також службові підроблення, які вчиняють службові особи.

Основні відмінності складу службового підроблення за КК Швейцарії та України полягають у тому, що: 1) об'єктивна сторона – по-різному сформульовані види тих самих діянь; 2) суб'єкт – КК Швейцарії обмежує його службовими особами

публічного права; 3) суб'єктивна сторона – КК Швейцарії передбачає відповідальність не лише за умисне службове підроблення, а й за необережне.

Характерними особливостями встановлення кримінальної відповідальності за службове підроблення за КК Швейцарії є: 1) однакове покарання за підроблення, вчинене як загальним суб'єктом, так і спеціальним; 2) ст. 255 КК Швейцарії передбачає, що предметом підроблення (що вчиняє загальний суб'єкт) є також офіційні іноземні документи; 3) копія неправдивого документа також є предметом службового підроблення.

Корисним досвідом, на нашу думку, була б рецепція до ст. 366 КК такої форми службового підроблення, як засвідчення копії завідомо неправдивого офіційного документа.

В умовах сьогодення українське законодавство чітко розрізняє як окремі поняття копію документа та його оригіналу [34], встановлює вимоги загалом до відмітки про засвідчення копій документів [35], передбачає особливості засвідчення копій окремих документів (наприклад, судових рішень [41]).

У практиці суду касаційної інстанції превалює позиція, згідно з якою офіційний документ може бути предметом кримінального правопорушення як у копії, так і в оригіналі. Зокрема, у справі № 175/3271/20 [184] ВС погодився з доводами прокурорами, що копія ухвали слідчого судді, яку знищив обвинувачений, попри наявність у справі оригіналу такої ухвали, є офіційним документом. В іншій справі № 466/3141/15-к [159], перевіряючи правильність засудження особи за використання завідомо підробленого документа, ВС погодився з висновками апеляційного суду про те, що предметом цього кримінального правопорушення визнають також копії документів. Суд зазначає, що копія – це документ, який містить інформацію, ідентичну до інформації на документі, з яким законодавство пов'язує виникнення, зміну чи припинення прав та обов'язків осіб, зазначених у цьому документі (оригіналі). Правовий статус оригіналу документа та його копії однаковий. Для кваліфікації не має значення форма документа – оригінал чи копія, якщо вона має таке ж доказове значення, як оригінал.

Отже, хоча й немає законодавчого закріплення кримінально-правової охорони копії офіційного документа, її визнають предметом службового підроблення на практиці.

У КК Франції від 22 липня 1992 року (чинний з 1 березня 1994 року) [271] міститься окрема глава I «Підробки», яка включена до розділу IV «Посягання на громадську довіру» книги IV «Злочини та правопорушення проти нації, держави та громадського спокою». Норми цієї глави присвячено переважно правовій охороні певного документа від посягання на такий документ з боку загального суб'єкта, а у кваліфікованому складі – спеціального.

Частина 1 ст. 441-2 КК Франції встановлює покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років і штраф 75 тис. євро за підробку документа, виданого державною адміністрацією з метою встановлення права, особи чи статусу або надання дозволу, натомість ч. 2 цієї статті передбачено покарання строком 7 років позбавлення волі та штраф 100 тис. євро, якщо таке діяння вчинив державний службовець (або особа, яка виконує такі функції) під час виконання своїх повноважень. Положеннями ч. 1 ст. 441-4 КК Франції встановлено покарання у виді позбавлення волі строком 10 років і штраф 150 тис. євро за підробку публічного або автентичного документа або в акті щодо замовлення державного органу, натомість ч. 3 цієї статті передбачає покарання строком 15 років позбавлення волі та штраф 225 тис. євро, якщо таке діяння вчинено державним службовцем (або особою, яка виконує такі функції) під час виконання своїх повноважень. Частина 1 ст. 441-6 КК Франції передбачає покарання у виді позбавлення волі строком 2 роки та штраф 30 тис. євро за видачу державною адміністрацією чи органом, відповідальним за функції державної служби, будь-яким шахрайським способом документа, призначеного для встановлення права, ідентифікації чи статусу або для надання дозволу. Окреме, порівняно м'якше покарання у виді позбавлення волі строком 1 рік і штраф 15 тис. євро передбачає ст. 441-7 КК Франції у випадку, зокрема, видання недостовірних довідки й атестації, а якщо таке діяння вчинене з метою шкоди державній скарбниці, активам інших осіб чи отримання дозволу на проживання або захисту від виселення – покарання становить 3 роки позбавлення волі й штраф 45 тис. євро.

Основними відмінностями складу службового підроблення за КК Франції та українського КК є: 1) об'єкт – за КК Франції різні види документів (по суті за ступенем їх важливості, статусу) охороняються під загрозою диференційованих покарань; 2) об'єктивна сторона – по-різному сформульовано види по суті тих самих діянь; 3) суб'єкт – КК Франції обмежує його службовими особами – державними службовцями.

Особливості відповідальності за підроблення за французьким кримінальним законом полягають у такому: 1) згідно зі ст. 441-1 КК Франції, від підробки охороняється не просто документ чи носій інформації, а фактично дійсність, істина, оскільки відповідальність передбачено за будь-яку шахрайську зміну істини, яка може завдати шкоди та здійснена будь-якими засобами, у письмовій формі чи будь-якому іншому засобі вираження думок, з метою або можливим наслідком встановлення доказів права чи факту, що має юридичне значення; 2) здійснення підроблення документа, виданого державною адміністрацією з метою встановлення права, особи чи статусу або надання дозволу, у випадку якщо таке здійснюють з метою сприяти вчиненню іншого злочину або приховати злочин, – становить кваліфікований склад відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 441-2 КК Франції.

Важливим, на наш погляд, є досвід КК Франції, за яким службове підроблення не виокремлено в самостійну кримінально-правову норму, проте суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення не обтяжена метою вчинення певних дій (а кримінальних правопорушень – і поготів), а навпаки – є кваліфікуючою ознакою підроблення документа.

Кримінально караним підробленням присвячено книгу XVIII КК Іспанії [273], розділ 1 якої встановлює відповідальність за підроблення публічних, офіційних та комерційних документів і відправлень, що передають телекомунікаційними службами, а розділи 2–4 – за підроблення окремих видів документів (приватних документів, сертифікатів, кредитних карток). Відповідно до ч. 1 ст. 390 КК Іспанії, караються, зокрема, позбавленням волі від трьох до шести років діяння державної службової особи, яка під час виконання своїх обов'язків надає або вносить неправдиві відомості, а саме: 1) зміну будь-яких істотних елементів чи реквізитів документа; 2)

імітацію документа повністю або частково, що може спричинити помилку щодо його автентичності; 3) неправдиві ствердження про здійснені чи приписувані особам заяви; 4) неправдиве викладення фактів. Положення ч. 2 цієї статті визначають, що таке саме покарання застосовують до відповідальних осіб у релігійних організаціях у випадку вчинення ними зазначених дій. Більш м'яке покарання (штраф і відсторонення від посади) передбачено ст. 391 КК Іспанії для державних службових осіб, які вчиняють зазначені вище дії (фактично – службове підроблення) через необережність або зумовлюють вчинення службового підроблення іншими особами. Відповідальність за вчинення діянь, які зазначено в ст. 390 КК Іспанії, щодо публічних документів приватними особами (загальним суб'єктом) відповідно до ч. 1 ст. 392 КК Іспанії передбачає покарання у виді позбавлення волі строком від 6 місяців до 3 років і штраф, а за вчинення приватними особами таких діянь щодо інших документів, але з метою зашкодити іншій особі, – позбавлення волі на строк від 6 місяців до 2 років (ст. 395 КК Іспанії).

Основні відмінності складу службового підроблення за КК Іспанії та України такі: 1) об'єктивна сторона – по-різному сформульовано види по суті тих самих діянь; 2) суб'єкт – КК Франції обмежує його службовими особами – державними службовцями.

Особливість відповідальності за службове підроблення за іспанським кримінальним законом полягає в наявності кримінальної відповідальності за необережне службове підроблення.

Слід зазначити, що тексти кримінальних кодексів й інших європейських країн передбачають кримінальну відповідальність за службове підроблення поряд із відповідальністю за різного роду підробки (грошей, цінних паперів, медичних документів тощо), що досліджували вже інші автори. Зокрема, кримінальну відповідальність за службове підроблення передбачено в ст. 348 Кримінального уложення Федеративної Республіки Німеччина [272] (відповідальність службової особи, уповноваженої складати публічні документи, яка в межах своєї компетенції засвідчує недостовірний юридично значущий факт або вписує чи вносить його в публічні реєстри, книги або файли під загрозою покарання у виді позбавлення волі на

строк до 5 років або штрафу); ст. 271 КК Республіки Польща [274] (передбачає відповідальність державного службовця або іншої особи, уповноваженої видавати документ, який засвідчує неправдиві факти, які мають юридичне значення, під загрозою покарання у виді позбавлення волі на строк від 3 місяців до 5 років) тощо. У кримінальному законі Республіки Польща передбачено відповідальність за ст. 271 за інтелектуальну підробку, а згідно зі ст. 270 – за матеріальну підробку. Причому в першому випадку йдеться про складання службовими або іншими уповноваженими особами документів, які посвідчують неправдиві факти, а в другому – про підробку чи зміну документа будь-ким (і фактично у будь-якій формі). Тобто на рівні польського закону фактично наявний один з видів поділу підроблення, який є українському праві на доктринальному рівні.

Отже, проаналізовані положення іноземних законів про кримінальну відповідальність засвідчують, що наявність схожої норми в українському КК загалом відповідає тенденції розвитку законодавства європейських країн.

Водночас зміст цих норм кримінальних кодексів зарубіжних країн свідчить про окреме правове регулювання кримінальної відповідальності за службове підроблення саме службових осіб суб'єктів публічного (державного) сектору, що може бути корисним для врахування в національному законотворенні.

Висновки до розділу 1

1. Аналіз праць науковців, що присвячені службовому підробленню або дотичні до цієї теми, засвідчує актуальність проблем, пов'язаних зі встановленням поняття кожного з елементів складу службового підроблення, співвідношення цього кримінального правопорушення з іншими кримінальними правопорушеннями, а отже, потребу в наукових розробках у цьому напрямі.

2. У розвитку українського законодавства про відповідальність за службове підроблення доцільно виокремити такі періоди: 1) перебування України в складі Литви, Польщі, Речі Посполитої та автономії в складі Російської імперії;

2) приналежність до складу Австрійської та Російської імперій; 3) доба відновлення української державності; 4) радянський період; 5) період відновлення української незалежності.

3. Деякі пам'ятки права (наприклад, «Руська правда», Конституція Пилипа Орлика), які аналізують у науковій літературі в контексті історичної генези підроблення, насправді не регламентували відповідальність за службове підроблення. Найбільше наближені за змістом до сучасної ст. 366 КК України правові норми було сформульовано в правових пам'ятках XVI століття.

4. Казуїстичність, недосконала законодавча техніка, які притаманні історичним правовим пам'яткам, знайшли своє втілення і в сучасному кримінальному праві, оскільки низка норм закону про кримінальну відповідальність, що присвячені підробленню, не передбачають усіх можливих форм його вчинення, а безпосередньо ст. 366 КК України протягом десятиліть зазнає змін, які не пов'язані з особливостями кримінально-правової природи службового підроблення (відбуваються несуттєві зміни термінології, санкцій).

5. Аналіз кримінальних кодексів європейських країн, передусім Франції, Швейцарії та Іспанії, а також Польщі, Німеччини, США, засвідчує встановлення кримінальної відповідальності за службове підроблення в цих державах. Відповідні норми іноземного законодавства передбачають суворіші покарання, порівняно з українським кримінальним правом, за службове підроблення, водночас обмежують суб'єкта службового підроблення переважно представниками публічного (державного) сектору.

РОЗДІЛ 2

ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СЛУЖБОВОГО ПІДРОБЛЕННЯ

2.1. Об'єкт і предмет службового підроблення

У науці кримінального права немає усталеного підходу до розуміння об'єкта кримінального правопорушення. Наприклад, С. Я. Лихова розглядає кілька концепцій змісту об'єкта кримінального правопорушення: блага, цінності, суспільні відносини, людина, правовідносини, жодна з яких не є універсальною [98, с. 78–79]. За позицією А. А. Музики, Є. В. Лащука, саме завдяки категорії суспільних відносин можна отримати чітке уявлення про механізм заподіяння шкоди, судити про суспільну небезпечність певних діянь, а також визначити сутність взаємозв'язку об'єкта з іншими елементами складу кримінального правопорушення [116, с. 50]. Такі позиції стосуються розуміння загального об'єкта кримінального правопорушення.

Склад службового підроблення визначено в розділі XVII Особливої частини КК України, чим обумовлюється родовий об'єкт цього кримінального правопорушення. Доктринальні підходи до родового об'єкта службового підроблення містяться в працях О. В. Пчеліної [223, с. 89], Д. Г. Михайленка [112, с. 524], П. П. Андрушка [1, с. 1182] та ін.

На наш погляд, детальний правовий аналіз підходів різних авторів до виокремлення родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених цим розділом, може бути недоцільним, оскільки зазначений розділ, як і інші положення закону про кримінальну відповідальність, зазнавав змін. Наукові дослідження питань загального та родового об'єктів кримінального правопорушення мають бути ґрунтовними, охоплювати весь масив наявних в Особливій частині КК правових норм, а не в контексті аналізу конкретного складу кримінального правопорушення. Адже зазначені поняття є віддаленими від конкретного складу кримінального правопорушення, а також потребують детального з'ясування їх змісту (обсягу), зокрема через наявність наукових дискусій щодо співвідношення зазначених понять

із суміжними. Зокрема, три основні позиції українських науковців виокремлює В. В. Кузнецов, співвідносячи поняття «об'єкт злочину» й «об'єкт кримінально-правової охорони» [91, с. 78].

З огляду на поставлені нами завдання, пріоритетним є дослідження безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, який, слушно зауважували В. Я. Тацій та Ю. А. Пономаренко, підлягає встановленню в правозастосовній діяльності та впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення [235, с. 210].

На думку М. І. Мельника й М. І. Хавронюка, основним безпосереднім об'єктом службового підроблення слід вважати визначений законом порядок діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, їх апарату, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності в частині підготовки, складання, використання і видачі офіційних документів, а також посвідчення фактів, які мають юридичне значення [118, с. 1146].

Основним безпосереднім об'єктом службового підроблення М. І. Карпенко, О. М. Москаленко вважають визначений законом порядок діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, їх апарату, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності в частині підготовки, складання, використання і видачі офіційних документів, а також посвідчення фактів, які мають юридичне значення, натомість факультативним додатковим безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення, на переконання цих дослідників, можуть бути права та свободи людини й громадянина, власність тощо [55, с. 32].

Ми не поділяємо такі підходи до розуміння безпосереднього об'єкта службового підроблення. По-перше, спільним в обох наукових позиціях є те, що безпосередній об'єкт службового підроблення автори визначають як певну частину родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVII Особливої частини КК. Справді, правова норма, передбачена ст. 366 КК, спрямована насамперед на правову охорону «...порядку діяльності...», зокрема юридичних осіб, що зазначено вище. Проте такий порядок діяльності, на наш погляд, не обов'язково має бути визначений саме законом.

На нашу думку, необхідно використовувати термін «нормативно-правовий акт» (визначений у п. 18 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України [62], ч. 2 ст. 8 Закону від 24 серпня 2023 року № 3354-IX «Про правотворчу діяльність» [215]), оскільки це поняття цілком відображає різноманіття правової регламентації діяльності службових осіб, не створює неоднозначностей у правозастосуванні щодо можливих значень (зокрема, ширшого, ніж як його використано в ст. 91, 92 Конституції України) поняття «закон», які вже були предметом розгляду Верховного Суду [146] та Конституційного Суду України [224].

По-друге, перелік конкретних юридичних осіб, порядок діяльності яких охороняється диспозицією ст. 366 КК, як і в першому випадку, знову ж таки не охоплює всі випадки службового підроблення, склад якого не лише можливий, а й наявний у правозастосовній діяльності.

Безпосередньо в ст. 366 КК немає формулювання «державні органи, органи місцевого самоврядування, їх апарат, об'єднання громадян, підприємства, установи та організації незалежно від форм власності», а міститься лише вказівка на суб'єкта – «службова особа», який ми дослідимо детальніше далі в роботі.

Порівнюючи запропонований перелік юридичних осіб із юридичними особами, які зазначені в ч. 3, 4 ст. 18 КК, очевидно, що: 1) останній є ширшим; 2) службові особи набувають статусу спеціального суб'єкта кримінального правопорушення не лише через обіймання посад у відповідних юридичних особах, а й у випадку, якщо вони здійснюють функції представників влади або місцевого самоврядування. Тож, на наш погляд, визначаючи безпосередній об'єкт службового підроблення, необхідно вказувати передусім на визначений нормативно-правовими актами порядок діяльності службових осіб (або ж службових осіб юридичних осіб та інших службових осіб).

По-третє, визначення безпосереднього об'єкта службового підроблення через такі діяння, як «підготовка, складання, використання і видача офіційних документів», одночасно і звужує, і розширює правовідносини, які насправді є об'єктом кримінально-правової охорони ст. 366 КК.

У цій нормі закону про кримінальну відповідальність наявні тільки два із зазначених терміни, а саме «складання» і «видача», отже, у цій частині можна вважати слушними аналізовані підходи до визначення безпосереднього об'єкта службового підроблення. Водночас ст. 366 КК не містить такого терміна, як «підготовка», хоча за своїм змістом він охоплюється діяннями, перелік яких міститься в ч. 1 цієї статті; використання саме терміна «підготовка» видається неочевидним і недостатньо обґрунтованим. Щодо терміна «використання» діяння, яке він позначає, узагалі не охоплене складом службового підроблення та потребує окремої (додаткової) кримінально-правової кваліфікації, на чому зосередимо увагу згодом; тобто в цій частині безпосередній об'єкт службового підроблення необґрунтовано розширено.

Своєю чергою не знайшли відображення в пропонованих, зокрема, М. І. Мельником, М. І. Хавронюком, М. І. Карпенком, О. М. Москаленком визначеннях безпосереднього об'єкта службового підроблення такі діяння, як «внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей» та «інше підроблення офіційних документів». Вважаємо, що з метою чіткого розуміння безпосереднього об'єкта службового підроблення необхідно послуговуватися терміном «підроблення», що його двічі використав законодавець: 1) у назві ст. 366 КК; 2) у ч. 1 ст. 366 КК, завершуючи терміном «підроблення», використаним після слова «інше», перелік діянь, які вочевидь законодавець відніс до видів підроблення. Тобто зазначене дає підстави вважати, що, з одного боку, використання терміна «підроблення» охоплюватиме всі його види (зокрема «підготовку», які зазначені науковці виокремлюють), а з іншого – безпідставно не розширюватиме обсяг відносин, які охороняються відповідною кримінально-правовою нормою.

Отже, безпосереднім об'єктом службового підроблення є певна «нормальна», законна діяльність службових осіб щодо їхнього «поводження» з офіційними документами; таким об'єктом є правовий стан, який протилежний підробленню службовими особами офіційних документів. Вважаємо, що в таких випадках для позначення цієї законної діяльності допустимими є характерні для кримінального права терміни, наприклад, «операції», «обіг», «поводження», але останні часто мають специфічне значення, яке їм надають відповідні норми Особливої частини КК (ст. 209,

213, 306, 320, 263, 265 КК тощо). Тобто найприйнятнішим видається послуговуватися поняттям «застосування», яке означає використовувати що-небудь, пристосовувати до чого-небудь [231, с. 332].

По-четверте, доповнення М. І. Карпенком, О. М. Москаленком безпосереднього об'єкта службового підроблення уточненням сфери «посвідчення фактів, які мають юридичне значення», на наш погляд, є зайвим, оскільки не лише охоплюється змістом поняття офіційного документа, який висвітлено в примітці до ст. 358 КК, а й повністю такий зміст відображає.

Тож вважаємо, що основним безпосереднім об'єктом службового підроблення є визначений нормативно-правовими актами порядок діяльності службових осіб, пов'язаний із застосуванням офіційних документів.

Додатковим безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, посягання на які здійснюють чи можуть здійснювати одночасно з посяганням на основний безпосередній об'єкт [235, с. 210].

Кримінальний кодекс України здійснює кримінально-правову охорону офіційних документів від їх службового підроблення передусім на рівні ст. 366 КК.

Формулюючи позицію щодо безпосереднього об'єкта конкуруючого кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 358 КК України), Н. О. Тімошенко вважає таким об'єктом встановлений законом порядок документального посвідчення юридичних фактів і документообіг у суспільстві [238, с. 43].

Поділяючи загалом таку наукову думку, вважаємо, що саме зазначений порядок і документообіг є додатковим безпосереднім об'єктом службового підроблення.

Важливим з позицій кримінально-правової кваліфікації є правильне визначення поняття та істотних ознак предмета кримінального правопорушення загалом і службового підроблення зокрема. У науці кримінального права немає одностайності в поглядах щодо предмета кримінального правопорушення. Ним, зокрема, вважають елемент суспільних відносин як об'єкта кримінального правопорушення; речі матеріального світу, посягаючи на які, вчиняють кримінальне правопорушення або з особливими властивостями яких пов'язана суспільна небезпечність діяння щодо неконтрольованого поведіння з ними, а також у визначених кримінальним законом

випадках – інформація [80, с. 91]. На думку Є. В. Лашука, предметом кримінального правопорушення є факультативна ознака його об'єкта, що виявляється в матеріальних цінностях, з приводу яких та (або) шляхом безпосереднього впливу на які вчиняють діяння [92, с. 10]. М. Й. Коржанський предметом кримінального правопорушення вважає конкретний матеріальний об'єкт, у якому виявляються певні сторони, властивості суспільних відносин, впливом фізичної або психічної дії на які заподіюють суспільно небезпечну шкоду у сфері цих суспільних відносин [74, с. 122].

Слушною видається думка Ю. П. Дзюби, за якою предмет кримінального правопорушення належить до структури об'єкта; він має матеріальний характер; шляхом впливу на нього заподіюють шкоду суспільним відносинам [33, с. 273]. Зокрема, в окреслених вище підходах до розуміння предмета кримінального правопорушення, як і переважно в науці кримінального права, переважає підхід, згідно з яким предметом кримінального правопорушення є матеріальні об'єкти.

У наших попередніх роботах [106, с. 384] доведено, що безпосередній зміст положень ст. 366 КК свідчить, що предметом службового підроблення є офіційні документи. В українській кримінально-правовій науці різноманітними є погляди вчених на поняття офіційного документа як предмета кримінального правопорушення. Наприклад, М. І. Мельник офіційними документами вважає документи, які складають і видають службові особи від імені органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, а також підприємств, установ й організацій будь-якої форми власності, які посвідчують конкретні факти і події, що мають юридичне значення, складені належно за формою і мають необхідні реквізити (штамп, печатку, номер, дату, підпис) [82, с. 502]. На думку П. П. Андрушка, офіційні документи – це належно оформлені акти, що засвідчують факти та події, що мають юридичне значення, а також мають властивість породжувати певні правові наслідки у виді виникнення, зміни або припинення правовідносин [2, с. 251]. На думку Н. О. Тимошенко, офіційним можна вважати документ, якщо він виходить від органів державної влади й органів місцевого самоврядування, муніципальних установ, а також підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, громадян-підприємців, нотаріусів, інших осіб, які

мають право видавати або посвідчувати такі документи, а також який підтверджує або спростовує юридичний факт, надає права чи звільняє від обов'язків [238, с. 198].

Вважаємо, що наявні відмінності в підходах обумовлені використанням кожним автором різного набору характеристик (елементів) об'єктивної та суб'єктивної сторін службового підроблення під час визначення відповідного поняття і з'ясування його змісту. Крім того, питання про поняття офіційного документа, документа загалом ставало підґрунтям і для внесення відповідних законодавчих змін до закону про кримінальну відповідальність (зокрема, у частині нормативного визначення поняття офіційного документа).

Нормативний зміст поняття офіційного документа міститься в примітці до ст. 358 КК, і це доволі розлоге визначення офіційного документа потребує детального аналізу кожного з його елементів, їх взаємозв'язку, встановлення того, сукупність яких з елементів є обов'язковою, а які є альтернативними.

Буквальне тлумачення правової норми, яка містить поняття офіційного документа, на наш погляд, надає можливість виокремити низку обов'язкових ознак офіційного документа як предмета службового підроблення, а саме: 1) документ повинен містити зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію; 2) така інформація: повинна підтверджувати чи посвідчувати певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, та/або може бути використана як документи – докази в правозастосовній діяльності; 3) документ складають, видають чи посвідчують повноважні (компетентні) особи органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності й організаційно-правової форми, а також окремі громадяни, зокрема самозайняті особи, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів; 4) документ має бути складено з дотриманням визначених законом форм; 5) документ повинен містити передбачені законом реквізити. Зазначені в кожному з п'яти пунктів ознаки є обов'язковими для оцінки документа як офіційного, тобто предмета службового підроблення. Окремі ознаки передбачають альтернативні

положення (наприклад, достатньо для визнання офіційним аби документ міг бути використаний як доказ у правозастосовній діяльності).

У науці кримінального права виокремлюють й інші ознаки офіційного документа, групи ознак тощо. Зокрема, В. М. Нікітенко зазначає, що офіційні документи, до яких належать і документи в кримінальному провадженні, мають обов'язкові ознаки (фізична, соціальна, юридична) предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366 КК [122, с. 95].

Законодавча дефініція офіційного документа сформульована на підставі використання основного терміна «документ» і наділення його іншими ознаками.

В українській мові документ означає діловий папір, що посвідчує певний юридичний факт, підтверджує право на що-небудь, слугує доказом чого-небудь, платіжний електронний документ, письмове свідоцтво, що офіційно підтверджує особу, письмовий твір, грамота, рисунок тощо як свідчення про щось історичне, важливе [16, с. 236].

У тексті закону про кримінальну відповідальність термін «документ» («документація») використано десятки разів, подекуди це поняття супроводжується специфічними для певного складу кримінального правопорушення ознаками, водночас універсального підходу до тлумачення його змісту чинний КК не містить. На нашу думку, нормативне визначення документа на рівні КК не є доцільним з огляду на те, що документ є не суто кримінально-правовим поняттям, а загальноправовим, його використання в цьому Кодексі є виявом загального об'єкта кримінально-правової охорони (певного елемента, зокрема, предмета, з яким взаємодіють учасники певних охоронюваних кримінальних законом правовідносин). Наприклад, поняття виборчої документації міститься в абзаці 1 примітки до ст. 158-2 КК, а в примітці до ст. 200 КК – поняття документів на переказ.

Конструюючи відповідні кримінально-правові норми, законодавець уникає універсалізації поняття документа, а виокремлює його певні ознаки (зокрема, використовуючи сполучення «в паперовому або електронному вигляді») або ж виокремлюючи певну групу чи види документів (це виявляється у використанні сполучень із зазначенням певного переліку документів, що завершується посиланням

на відкритість переліку, – «інші документи»). Такий підхід обстоює і законодавець в нормах КК, для яких поняття документів окремо не уточнено в примітці, а міститься в тексті диспозиції (наприклад, ч. 1 ст. 205-1, 220-2, 223-1, 233 КК). Водночас поняття документа міститься в положеннях інших нормативно-правових актів, наприклад, в абзаці 2 ч. 1 ст. 1 Закону від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII «Про інформацію» [211], ч. 1 ст. 1 Закону від 9 квітня 1999 року № 595-XIV «Про обов’язковий примірник документів» [214], ч. 1 ст. 99 КПК [84], а також працях, присвячених окремим галузям права (наприклад, В.М. Тертишник визначав поняття документа в кримінально-процесуальному розумінні [237, с. 253]). У законодавстві йдеться про певний вид документа, наприклад, архівний документ, унікальний документ, зміст яких висвітлено в ч. 1 ст. 1 Закону від 24 грудня 1993 року № 3814-XII «Про Національний архівний фонд та архівні установи» [213]. У таких випадках спільним у визначенні є обов’язковість матеріальної форми існування інформації на носії. На наш погляд, саме цією ознакою і необхідно керуватися, визначаючи поняття документа (фіксація на матеріальному носії; наявність зафіксованої інформації).

На відміну від такого розуміння документа (як матеріального носія із зафіксованою інформацією), у ч. 1 ст. 5 Закону України від 22 травня 2003 року № 851-IV «Про електронні документи та електронний документообіг» [207] (далі – Закон № 851-IV) йдеться про поняття електронного документа. Якщо інші види документів характеризують певну галузеву належність певних документів, їх видові характеристики і не суперечать загальному розумінню поняття документа, а лише наділяють його видовими ознаками, галузевими характеристиками, то поняття електронного документа не завжди відповідає одній із двох обов’язкових ознак документа – фіксації на матеріальному носії. За правилами побудови понять, їх обсягу виходить, що електронний документ не є різновидом документа, а йдеться про два різні явища: документ й електронний документ. Тобто під час застосування терміна «документ», з огляду на зазначені вище норми законів, фактично йдеться про виключно матеріальну форму документа (найпоширенішим і найочевиднішим виявом якої є паперова форма), на противагу якій існує електронний документ, який не є ані видом «документа», ані частиною обсягу поняття «документ».

На нашу думку, електронний документ не завжди може бути предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК. Зазначений висновок обумовлений такими аргументами: 1) документ характеризується (з огляду на окреслені вище норми законодавства) двома обов'язковими ознаками: наявністю інформації (фіксацією інформації) та матеріальною формою існування (на матеріальному носії), а останньою ознакою не завжди наділений електронний документ; 2) безпосередньо в тексті примітки до ст. 358 КК, попри те, що поняття документа вже передбачає його фіксацію на матеріальному носії інформації, продубльовано саме таку ознаку документа, як вимогу до визнання його офіційним документом; 3) зміст поняття електронного документа (використано в ч. 1 ст. 5 Закону № 851-IV), вимоги до його реквізитів (зокрема, передбачені ст. 5, 6 Закону № 851-IV), навіть якщо останньому надати необхідної форми існування – на матеріальному носії інформації, не є тотожним поняттю офіційного документа, яке є вужчим й ознаки якого ми окреслювали вище; 4) закон про кримінальну відповідальність передбачає склади кримінальних правопорушень, що охоплюють підроблення електронних документів, які не відповідають ознакам офіційного документа (наприклад, ч. 1 ст. 261, ч. 1 ст. 362 КК).

Доходимо висновку, що за певних обов'язкових умов електронний документ може бути предметом службового підроблення, а саме: якщо електронний документ відповідає всім обов'язковим ознакам офіційного документа, зокрема містить інформацію, що зафіксована на матеріальному носії.

У практиці Верховного Суду електронний документ визнають офіційним документом, оскільки внесення в нього відомостей посвідчує факт, що здатний спричинити наслідки правового характеру [171]. Аналіз судових рішень у справі № 715/758/20 свідчить, що суди здебільшого перевіряли саме такі характеристики офіційного документа, проте ні сторони, ні суди не досліджували питання фіксації інформації на матеріальних носіях.

Перша обов'язкова ознака офіційного документа також передбачає фіксацію відповідної інформації на будь-яких матеріальних носіях.

Не вдаючись у межах цієї дисертаційної роботи до аналізу плюралізму підходів до визначення поняття носіїв інформації, зауважимо, що в тексті примітки до ст. 358 КК зазначено саме про «матеріальні носії», натомість на рівні чинного законодавства немає чіткого розмежування понять «матеріальний носій», «електронний носій», «паперовий носій» тощо.

У кримінологічній науці виокремлюють носії матеріальні (до яких інформація прив'язана у вигляді сукупності символів, знаків) і віртуальні (відображені в електронному вигляді) [61, с. 14]. Проте за такого підходу кримінальна відповідальність за службове підроблення, наприклад, електронного документа, унеможлиблюється.

Стосовно другої обов'язкової ознаки офіційного документа зазначено, що її аспекти, а саме: 1) підтвердження чи посвідчення певних визначених подій, явищ або фактів; 2) можливість використання як документів – доказів у визначеній діяльності), – є альтернативними (але можуть існувати одночасно) і за своєю суттю характеризують зміст (призначення) зафіксованої інформації в офіційному документі.

Щодо інформації, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, законодавець передбачає, що останні або спричинили, або здатні спричинити наслідки правового характеру.

В українській мові поняття «підтверджувати» означає визнавати, засвідчувати правильність, достовірність, істинність чого-небудь; доводити достовірність, істинність чого-небудь; служити доказом правильності, істинності чого-небудь [16, с. 967]. Своєю чергою «посвідчувати» буквально означає, будучи свідком чого-небудь або добре обізнаною в якійсь справі людиною, підтверджувати істинність, правильність чого-небудь; свідчити; підписом або печаткою завіряти який-небудь документ, надаючи йому чинності; давати показання в суді або на допиті як свідок [16, с. 1075].

На наш погляд, у тексті примітки до ст. 358 КК терміни «підтверджує» і «посвідчує» використано як синоніми, оскільки вони позначають властивості

інформації про певні події, явища або факти, яку має містити документ, а не спосіб утворення (підготовки) документа чи діяльності службової особи в цьому контексті.

Подальший аналіз нормативного змісту поняття офіційного документа свідчить, що зафіксована на матеріальному носії інформація повинна підтверджувати або посвідчувати певні події, явища або факти.

Запропонована законодавцем послідовність «події, явища або факти» дає підстави для таких висновків: 1) підтвердження або посвідчення принаймні одного з перелічених елементів є достатнім для визнання документа офіційним у сукупності з іншими обов'язковими ознаками офіційного документа; 2) нормативно визначена послідовність (перелік) не відповідає традиційному підходу в юридичній науці до вчення про юридичні факти.

Найпоширенішим поділом (класифікацією) юридичних фактів є їх поділ на дії та події [241, с. 184]. А. М. Завальний пропонує тлумачити юридичний факт як фрагмент соціальної ситуації (або соціальна ситуація, якої немає, чи припущення стосовно неї), що має значення для суб'єктів права у зв'язку з реалізацією їхніх суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, властивості якої описано в тексті нормативно-правового акта як знання про умови, за наявності яких здійснюють реалізацію норми (норм) права [48, с. 37].

У судовій практиці усталеною є позиція, викладена в постанові Верховного Суду від 15 лютого 2021 року № 727/5768/18 [158], у якій суд дійшов висновку, що декларація мала юридичне значення для органу, якому її подавали, породила права й обов'язки, тому її слід визнати офіційним документом.

Відповідно до наведеного прикладу правозастосування, правове значення кожної події, явища та факту у зв'язку з реалізацією прав й обов'язків суб'єктів певних правовідносин визначають у кожному конкретному випадку окремо. Вважаємо, що в цій частині, аби правильно з'ясувати відповідність документа досліджуваній ознаці, слід: 1) виявити (встановити) конкретний юридичний факт, його врегулювання на рівні законодавства, із яким пов'язана інформація, що її зафіксовано в документі; 2) конкретизувати на основі законодавства, що визначає обіг

відповідних документів, правове регулювання сфери застосування документа тощо, які саме наслідки може спричинити або вже спричинив такий юридичний факт.

Узагальнюючи, зауважимо, що в примітці до ст. 358 КК цілком достатнім буде зазначення з переліку «події, явища або факти» лише фактів, оскільки в загальноправовому розумінні, з огляду на відсутність спеціального значення цих понять у кримінальному праві, юридичні факти охоплюють події. Значення поняття явища в цьому переліку фактично є синонімічним поняттю події.

Інша альтернативна ознака офіційного документа – можливість використання зафіксованої інформації як документів – доказів у правозастосовній діяльності обмежується у своєму обсязі лише вказівкою на правозастосовну діяльність і використання в ній документів – доказів.

Вище ми розглядали визначення документів як доказів у кримінальному процесуальному законодавстві, проте закон про кримінальну відповідальність охороняє документи, які використовують як докази не лише в судовому процесі, а й інших суб'єктів правозастосовної діяльності.

Правозастосовна діяльність є широким, не винятково кримінально-правовим поняттям, відповідно до визначень цього поняття, які пропонують В. С. Дума [36, с. 18–19], Ю. А. Коцан-Олинець [78, с. 62].

У вже згадуваній постанові Верховного Суду від 15 лютого 2021 року № 727/5768/18 правозастосування суд розуміє як владну діяльність компетентних органів і посадових осіб з підготовки й прийняття індивідуального рішення в справі на основі юридичних фактів і правових норм; управлінська діяльність органів державної влади, уповноважених державою суб'єктів з винесення конкретно-індивідуальних приписів [158].

Велика Палата Верховного Суду також аналізувала зміст категорії правозастосування в контексті тлумачення поняття «правоохоронний орган» у постанові від 30 серпня 2023 року № 633/195/17, зокрема, керуючись тим, що поняття «правозастосування», «правозастосовна функція», «правозастосовна діяльність» охоплює вчинення дій зі встановлення обставин події, їх юридичної кваліфікації та прийняття правозастосовного акту в межах компетенції певного органу;

правозастосовні функції виконують будь-які органи державної влади та місцевого самоврядування, зокрема правоохоронні [179].

Не претендуючи на власну дефініцію правозастосовної діяльності в межах цього дослідження, виокремимо лише суттєві ознаки поняття, які є ключовими з огляду на їх вплив на кваліфікацію документа як офіційного: 1) правозастосовна діяльність є урегульованою певним нормативно-правовим актом і передбачає наявність уповноваженого суб'єкта; 2) у правозастосовній діяльності мають використовувати документи – докази.

Якщо перша суттєва ознака є очевидною, оскільки вище окреслено доктринальні орієнтири та позиції Верховного Суду щодо правозастосовної діяльності, то інша ознака потребує уточнення. На нашу думку, можливість використання належно зафіксованої інформації (у документі) як доказу суттєво звужує в цій частині обсяг усіх документів, обіг яких здійснюється під час правозастосовної діяльності. Поняття доказу є, на відміну від поняття правозастосовної діяльності, більш формалізованим, має галузевий нормативний зміст передусім у різних видах судочинства, кожен з яких оперує поняттями і доказів, і документів (наприклад, ст. 84 Кримінального процесуального кодексу, ст. 72 Кодексу адміністративного судочинства). Також документи як докази можуть бути використані в правозастосовній діяльності інших органів, зокрема, органів, які уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення, про порушення митних правил тощо.

Закон про кримінальну відповідальність не містить жодних застережень щодо виду доказів, вимог до них, наслідків їх оцінки тощо, а лише вказує на можливість використання документів як доказів.

Під час перегляду виправдувальних судових рішень у справі за обвинуваченням особи за ч. 1 ст. 366 КК у зв'язку зі службовим підробленням протоколів допиту, які використовували для ініціювання обшуків, суд касаційної інстанції акцентував, що ознаки недопустимості в іншому кримінальному провадженні протоколів допиту не спростовують того факту, що дані, які містяться в показаннях свідків (у підроблених протоколах), можуть бути використані в кримінальному процесі як докази, і саме

останнє має значення для оцінки доведеності обвинувачення; суди помилково вдалися до оцінки протоколів допиту свідків з погляду допустимості доказів в іншому кримінальному провадженні [153].

Отже, кваліфікуючи документ як офіційний за ознакою фіксації на будь-яких матеріальних носіях інформації, що може бути використана як документи – докази в правозастосовній діяльності, необхідним є встановлення правового регулювання відповідної правозастосовної діяльності, визначення в ній уповноваженого суб'єкта, а також використання доказів у такій діяльності.

Третя нормативна ознака офіційного документа, на нашу думку, сформульована занадто обширно й неточно. По-перше, використане формулювання щодо документа «складається, видається чи посвідчується» (а також «складати, видавати чи посвідчувати») позначає певні дії з документом, які у випадку ст. 366 КК належать до об'єктивної сторони службового підроблення. Зокрема, кримінально караними за змістом ч. 1 цієї статті є такі різновиди діянь за визначених умов, як складання, видача документів, внесення до них неправдивих відомостей. Інше підроблення як різновид діяння не беремо до уваги, оскільки це поняття позначає кримінально протиправну дію, яка не може належати до повноважень службової особи. Вважаємо, що таке формулювання доцільно доповнити словом «вносити відомості» у відповідному відмінку. Щодо необхідності складення документа з дотриманням визначених законом форм у примітці до ст. 358 КК законодавець передбачає чіткий перелік дій з документами уповноваженими суб'єктами, натомість у ч. 1 ст. 366 КК додатково однією із форм діянь службового підроблення передбачено внесення завідомо неправдивих відомостей. Тобто, здійснюючи такий поділ, виокремлюючи певні дії з документом, законодавець з позиції буквального тлумачення нормативного визначення офіційного документа або виключає з переліку офіційних документів документи, видані та/або посвідчені з дотриманням визначених законом форм, або передбачає, не уточнюючи цього й не висвітлюючи зміст кожного з цих понять (складання, видача, посвідчення), що складання документа є обов'язковою дією (етапом), що передує його видачі та/або посвідченню. Перший висновок є неприйнятним з погляду правозастосовної практики, натомість інший

суперечить формулюванням диспозиції ч. 1, 2 ст. 358, ч. 1 ст. 366 КК, зміст яких не дає підстав поділяти позицію про охоплення складання документа такими діями, як видача та посвідчення документа. Отже, на наш погляд, примітка до ст. 358 КК потребує виключення посилання саме на «складення» документа з дотриманням форм, яке можливо компенсувати посиланням на відповідність формам. Крім того, у конструкції примітки до зазначеної статті закону про кримінальну відповідальність укотре, на нашу думку, необґрунтовано використано термін «закон» щодо форм, яким мають відповідати документи. Замість цього терміна пропонуємо використати термін «нормативно-правовий акт», що вже обґрунтовано вище.

Останньою обов'язковою ознакою документа, якій він має відповідати, аби бути офіційним, є наявність у документів передбачених законом реквізитів. Державний стандарт [35] хоч і передбачає склад реквізитів документа (наприклад, зображення емблеми юридичної особи; найменування юридичної особи; код форми документа; код юридичної особи; назва виду документа; дата документа тощо), проте вимоги цього державного стандарту подекуди є своєрідним «каталогом» загальних реквізитів усіх документів. Прикладом є постанова Верховного Суду від 13 вересня 2018 року № 607/10931/14-к [143], якою лист приватному нотаріусу про погашення позики не визнано офіційним документом, оскільки він не відповідав вимогам державного стандарту (не було дати, реєстраційного індексу, порядкового номера тощо). Загалом, на нашу думку, цей державний стандарт правильно не застосовують щодо кожного офіційного документа, оскільки різноманіття суб'єктів виготовлення документів і сфер застосування передбачає широку нормативно-правову базу щодо реквізитів відповідних документів, подекуди не виокремлюючи норми щодо таких реквізитів у самостійні положення. На підставі аргументів, що стосуються пропозиції зміни у всіх випадках використання терміна «закон» у примітці до ст. 358 КК, пропонуємо використати термін «нормативно-правовий акт» і під час внесення змін щодо правової підстави, якою мають бути визначені реквізити документа.

Досліджуючи питання відповідності ознакам дотримання форм під час складення та наявності реквізитів щодо рапортів правоохоронця про виявлення адміністративних правопорушень, Верховний Суд у постанові від 16 лютого

2023 року № 760/14696/15-к [174] акцентував на слушності позиції прокурора, що рапорти складені службовою особою відповідно до відомчої інструкції та мали реквізити – у них було зазначено особу, на ім'я якої їх було подано, а також дату їх складання та підпис. Також у постанові Суду від 3 жовтня 2023 року № 758/15672/15-к [180] у контексті вирішення питання щодо відповідності рапорту про виявлене кримінальне правопорушення вимогам до офіційного документа вказано на помилковість позиції апеляційного суду, який не з'ясував, у чому саме полягає невідповідність цього документа відомчим інструкціям, ураховуючи, що інформація потягла внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Натомість в іншій справі Верховний Суд погодився з висновком судів нижчих інстанцій, що протокол слідчого експерименту за участю підозрюваного не є офіційним, оскільки він не відповідає ознакам, визначеним у примітці до ст. 358 КК, а саме не є документом, складеним за визначеною законом формою та не містить усіх належних реквізитів, оскільки всупереч вимогам ст. 104 КПК у ньому немає дати й часу проведення слідчої дії, а також даних і підписів учасників, що брали в ній участь [181]. Слід зазначити, що ні КПК, ні інші нормативно-правові акти не встановлюють окремої форми протоколу слідчого експерименту. Положення ст.104 КПК, на яку посиляється суд, стосуються загальних вимог до будь-якого протоколу в кримінальному провадженні. Отже, у правозастосовній практиці не зосереджено увагу на відмінностях у змісті понять форм і реквізитів документів, а подекуди ці поняття розглядають якщо не як тотожні, то як схожі.

Розглянувши ознаки офіційного документа, спробуємо визначити зміст цього поняття. Передусім врахуємо правила логіки, що поняття необхідно розглядати як форму думки, що відповідає об'єктам дійсності сукупністю їх загальних суттєвих ознак, а порівняння, аналіз, синтез, абстрагування й узагальнення є прийомами утворення поняття [97, с. 33]. Тобто поняття як форма мислення – це такий спосіб відображення дійсності, за якого предмет відображають через сукупність його суттєвих ознак; мати уявлення про предмет – це знати, які ознаки йому притаманні, у яких зв'язках і відношеннях він знаходиться з іншими предметами, чим відрізняється [68, с. 137].

У юридичній літературі офіційним документом вважають інформацію, відомості чи дані, зафіксовані на папері, фотоплівці, магнітному диску тощо, матеріальних носіях, що мають законодавчий, нормативний, директивний або інформаційний характер [268, с. 375]. Н. О. Тімошенко офіційним вважає документ, якщо він виходить від органів державної влади й органів місцевого самоврядування, муніципальних установ, а також підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, громадян-підприємців, нотаріусів, інших осіб, які мають право видавати або посвідчувати такі документи, а також який підтверджує або спростовує юридичний факт, надає права чи звільняє від обов'язків [238, с. 121]. За наявного нормативно-правового регулювання та практики його застосування Верховним Судом офіційний документ у контексті дослідження предмета службового підроблення можна визначити як складений, виданий, посвідчений службовою особою документ (чи документ, до якого внесено інформацію службовою особою), який відповідає встановленим нормативно-правовими актами вимогам до його форми, змісту, а зафіксована в ньому інформація підтверджує юридичні факти або може бути доказом у правозастосовній діяльності.

За цього обґрунтування можемо запропонувати вдосконалити нормативне визначення поняття «офіційний документ», а саме офіційним документом у ст. 357 і 366 КК слід вважати документ, що складає, видає, посвідчує (або до якого вносить інформацію) уповноважена службова особа, а також інша фізична особа, яким нормативно-правовими актами надано право складати, видавати, посвідчувати документи (або вносити до них інформацію), вимоги до форми й змісту якого передбачені нормативно-правовими актами, а наявна в ньому інформація підтверджує юридичні факти. Такі пропозиції були б корисними з метою змінити примітку до ст. 358 КК, яку слід викласти в новій редакції. Пропоновану редакцію сформульовано в додатку Д.

Не сформовано єдиного підходу як у КК, так і в інших нормативно-правових актах до чіткої класифікації офіційних документів, натомість наявні окремі згадки про певні їх групи (види). Насамперед чинний КК, окрім примітки до ст. 358 КК, ще у двох випадках вводить поняття певних документів, а саме: 1) «виборча

документація», «документація референдуму», які використано в ч. 1 ст. 158-2, ч. 2 ст. 158-3 КК і зміст яких розкрито в примітці до ст. 158-2 КК; 2) «документи на переказ», що використано в ч. 1 ст. 200 КК і зміст якого висвітлено в примітці цієї статті КК.

Крім того, у деяких випадках КК містить посилання на певні групи документів, проте їх поняття не містить, а саме: «документи, які відповідно до закону подаються ...» (ч. 1 ст. 205-1 КК); «фінансові документи» (ч. 1 ст. 220-2 КК); «документи, які подаються для реєстрації ...» (ч. 1 ст. 223-1 КК); «приватизаційні документи» (ч. 1 ст. 233 КК); «проекти, інша аналогічна документація» (ч. 1 ст. 253 КК); «документи архівного фонду», «унікальні документи архівного фонду» (ч. 1, 2 ст. 298-1 КК); «документи, які дають право на отримання...» (ч. 1 ст. 318 КК); «документи, що містять державну таємницю» (ч. 1 ст. 329 КК); «приватний документ» (ч. 1 ст. 357 КК), «особливо важливий документ» (ч. 2 ст. 357 КК), «важливий особистий документ» (ч. 3 ст. 357 КК); «документи, що містять...» (ч. 2 ст. 422 КК).

Для з'ясування змісту кожного із цих понять певних документів необхідно аналізувати положення інших нормативно-правових актів, проте зазначене правило незастосовне щодо приватного документа, важливого особистого документа, особливо важливого документа.

На нашу думку, законодавець під час визначення поняття офіційного документа не встановлює яких-небудь винятків у розумінні слів і термінів на рівні КК загалом, що дає підстави для класифікації всіх зазначених вище понять за певними критеріями, аби встановити місце серед офіційного документа і співвідношення між поняттями.

За наявністю легального (нормативного) кримінально-правового поняття (дефініції) офіційні документи поділяють на: 1) такі, що мають нормативне визначення (примітки до ст. 158-2, 200, 358 КК); 2) такі, що його не мають (решта понять певних груп чи видів документів, якими оперує законодавець у КК).

Своєю чергою офіційні документи, які належать до другої групи, поділяють залежно від нормативного регулювання їх складу на: 1) такі, що можуть бути встановлені з інших нормативно-правових актів; 2) такі, що не визначені в інших нормативно-правових актах.

Залежно від наявності грифу секретності офіційні документи можна поділити на: 1) ті, які містять державну таємницю; 2) ті, що не містять державну таємницю.

За можливістю чітко встановити за суттєвими ознаками відповідність офіційного документа певній групі: 1) чітко обмеженої обсягом кримінально-правового поняття групи (наприклад, документи, які містять державну таємницю; унікальні документи архівного фонду, оскільки для цих документів нормативно-правові акти чітко встановлюють систему їх обліку, тобто неможливими є будь-які сумніви, чи належить документ до цієї групи чи ні); 2) суттєві ознаки яких описано в КК чи іншому нормативно-правову акті (наприклад, офіційні документи, документи, які відповідно до закону подають для проведення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи – підприємця); 3) ті, які можна віднести до визначеної в КК групи тільки в кожному випадку окремо, через використання законодавцем оцінних понять (наприклад, особистий документ, особливо важливий документ).

Можливі й інші критерії класифікації, але для нас у цьому випадку ключовим є те, чи можливий дієвий з наукової та практичної позицій такий поділ, який давав би змогу виокремити офіційні документи в самостійну групу за певним критерієм, а решту документів, про які зазначено в нормах Особливої частини КК, – в іншу чи інші групи.

На наш погляд, такий поділ неможливий з окресленою вище метою, суттєві ознаки поняття офіційного документа притаманні й іншим групам документів.

Усі ці поняття є порівнюваними, оскільки мають спільну родову ознаку (щонайменше кожне ґрунтується на понятті документа).

На нашу думку, здійснений аналіз змісту поняття документа, його значення, зокрема в нормах КК, засвідчує загалом корисність наявності в КК поняття офіційного документа принаймні тому, що це дає змогу для завдань КК чітко відмежувати предмет службового підроблення від інших явищ, які також позначають словом «документ».

З огляду на те, що для природної мови характерним є явище омонімії та синонімії [68, с. 142], слід уточнити зміст слова «офіційний» у понятті «офіційний документ», а саме використане в цьому словосполученні слово «офіційний»

спрямоване на позначення умовно (за допомогою суттєвих ознак) визначного кола речей навколишнього світу (документів), які є предметом чітко визначених КК кримінальних правопорушень (зокрема, службового підроблення).

На підставі значення в українській мові слова «офіційний» [16, с. 868] доходимо висновку, що фактично кожен із документів, якими оперує Особлива частина КК, є офіційним. Слово «офіційний» у понятті офіційного документа виконує швидше понятійно утворювальну роль (тобто використане законодавцем для позначення нового кримінально-правового поняття), а не для позначення можливості поділу загального поняття «документ» на, наприклад, офіційний документ і, на противагу йому, неофіційний документ, не відображає загальноприйнятого змісту слова «офіційний» у словосполученні «офіційний документ», яке й становить окреме кримінально-правове поняття.

Правозастосовна практика пропонує певні критерії розуміння особливо важливих і приватних документів. Зокрема, у постанові Верховного Суду від 21 грудня 2023 року № 175/3271/20 [184] зазначено, що поняття особливо важливих документів є оцінним і в кожному конкретному випадку визначається з огляду на факти, які він засвідчує, можливість чи неможливість їх відновлення, витрати, необхідні для відновлення, тощо. Конкретно в цій справі остаточним рішенням [189] дії обвинуваченого було кваліфіковано за ч. 1 ст. 357 КК (сторона обвинувачення скеровувала обвинувальний акт за ч. 2 ст. 357 КК), оскільки учасником обшуку була пошкоджена (порвана) копія ухвали слідчого судді (а не її оригінал), і саме таку копію суд не визнав особливо важливим документом, а лише офіційним.

Тож слід констатувати, що особливо важливий документ передбачає наявність усіх ознак офіційного документа, проте характеризується також певними додатковими ознаками, які роблять певний документ відмінним від інших з погляду його створення, збереження, використання тощо.

В іншій справі Верховний Суд України в постанові від 20 червня 2011 року № 5-8кс11 [137] зазначає, що поняття «важливості» документа для певної людини є оцінним і підлягає встановленню в кожній конкретній кримінальній справі, а таким документом слід вважати документ, що засвідчує важливі факти й події в житті

людини, втрата якого істотно ускладнює реалізацію її прав, свобод і законних інтересів, потребує значних зусиль для його поновлення (свідоцтва про народження, шлюб, військовий квиток, трудова книжка, посвідчення водія тощо).

З огляду на необхідність чіткого та наочного розуміння, зокрема для завдань правозастосовної практики, певного документа як предмета службового підроблення, ми проаналізували й узагальнили судові рішення Верховного Суду за період 2020–2025 років (додаток Б), який дає змогу виявити, які конкретно документи визнають предметом службового підроблення або офіційним документом у значенні примітки до ст. 358 КК, а які – ні. Аналіз здійснено саме в частині саме предмета службового підроблення, а до вибірки ми включили лише ті судові рішення Верховного Суду, які ухвалено за результатами вирішення доводів касаційних скарг про відповідність чи невідповідність вимогам до офіційного документа певного предмета інкримінованого службового підроблення (тобто аналізували лише судові рішення Верховного Суду у справах, де предметом спору були доводи про відповідність предмета кримінального правопорушення вимогам до офіційного документа). Наприклад, рапорт про вчинення протиправних дій, протокол про адміністративне правопорушення, акт повідомлення про час і місце розгляду справи, протокол засідання виконавчого комітету сільської ради, видаткова накладна, таблиць робочого часу, паспорти якості тощо визнають офіційними документами, натомість листок лікарських призначень, маршрутний лист, технічний звіт щодо відновлення меж земельних ділянок тощо не визнають офіційними документами.

2.2. Об'єктивна сторона службового підроблення

У навчальній літературі об'єктивну сторону кримінального правопорушення визначають як систему передбачених законом про кримінальну відповідальність зовнішніх ознак посягання, а також об'єктивних умов його здійснення; як зовнішній вияв діяння (дія або бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки, причиновий

зв'язок між діянням і наслідками, місце, час, спосіб, обстановка та засоби вчинення злочину [80, с. 57, 100].

Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, зазначає О. В. Ус, є сукупністю юридично значущих ознак, що характеризують зовнішню його сторону, до яких належать суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечний наслідок, причиновий зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечним наслідком, час, місце, спосіб, обстановка, засоби (знаряддя) вчинення кримінального правопорушення [245, с. 102].

Узагальнене розуміння об'єктивної сторони службового підроблення міститься, зокрема, у постанові Верховного Суду від 4 червня 2020 року № 742/318/18, згідно з якою об'єктивна сторона службового підроблення полягає в перекрученні істини в офіційному документі, що вчинене службовою особою з використанням свого службового становища [155].

Аналіз (буквальне тлумачення) положень ч. 1 ст. 366 КК України засвідчує, що кримінальна відповідальність за службове підроблення настає за вчинення таких діянь: 1) складання службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів; 2) видачу службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів; 3) внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей; 4) інше підроблення офіційних документів. Такого висновку щодо тлумачення цієї норми дійшов Верховний Суд у справі № 735/588/19 [173].

Перелічені чотири види діянь є альтернативними, тобто вчинення принаймні одного з них є підставою для кваліфікації такого діяння як службового підроблення.

Крім того, службове підроблення, склад якого передбачено в ч. 1 ст. 366 КК, є кримінальним правопорушенням із формальним складом, оскільки для його об'єктивної сторони ч. 1 ст. 366 КК вимагає наявності тільки діяння (наслідки і відповідно причиновий зв'язок не є об'єктивними ознаками службового підроблення).

На цьому акцентовано і в узагальненні судової практики, відповідно до якого кримінально-правову кваліфікацію службового підроблення здійснюють незалежно

від того, чи спричинили відповідні дії які-небудь наслідки і чи був використаний підроблений документ [198].

Ми поділяємо позицію, що службове підроблення вчиняють тільки у формі дії, оскільки таке діяння відповідає ознакам дії як активної, свідомої, суспільно небезпечної, протиправної поведінки суб'єкта [1, с. 25].

Кримінально-правовий зміст об'єктивної сторони службового підроблення висвітлено через з'ясування змісту кожного із діянь (дій), передбачених ч. 1 ст. 366 КК. Тобто з'ясувати сутність дій, які є кримінально караними відповідно до зазначеної норми закону про кримінальну відповідальність, можливо лише чітко встановивши зміст понять і термінів «складання», «видача», «внесення завідомо неправдивих відомостей», «підроблення», які використано для позначення дій службової особи щодо офіційного документа. Окресливши зміст відповідних понять, установивши їх співвідношення між собою та суміжними поняттями, ми з'ясуємо сутність об'єктивної сторони службового підроблення, юридичного поняття про об'єктивну сторону службового підроблення на основі його найістотніших зовнішніх ознак.

Складання в українській мові в контексті, у якому його використовує законодавець, тлумачать як «писати, створювати що-небудь, добираючи, об'єднуючи та розміщуючи певним чином матеріали» [16, с. 1331]. Прикладами іншого значення цього слова можуть бути ст. 70–73 КК, у яких ідеться про складання покарань, примітка до ст. 164 КК, у якій зазначено про сукупний розмір заборгованості відповідних платежів, ч. 1, 2 ст. 436-2 КК, де цим терміном позначено обсяг окупаційної адміністрації.

П. П. Андрушко, А. А. Стрижевська складання завідомо неправдивих документів тлумачать як створення документа, оформленого із зовнішньої сторони правильно, тобто з дотриманням порядку та правил його виготовлення, проте в ньому фіксують інформацію про певні події чи факти, яка цілком або частково не відповідає дійсності; на їхню думку, інформація за своїм змістом має повністю не відповідати дійсності [1, с. 1220].

У практиці Верховного Суду складанням неправдивих офіційних документів розуміють повне виготовлення документа, який містить інформацію, що не відповідає дійсності. Форма та реквізити документа відповідають необхідним вимогам [181].

Отже, кримінально-правовий зміст діяння складання завідомо неправдивих офіційних документів полягає саме в такій активній діяльності службової особи, за якої завідомо неправдивий офіційний документ уперше стає об'єктом матеріального світу, фіксується на матеріальному носії інформації. Сутність поняття «складання офіційного документа», на наш погляд, цілком влучно відтворюють уже наявні в науковому і правозастосовному обігу такі ключові терміни, як «виготовлення документа», «створення документа».

Схожий зміст поняття «складання» міститься і в державному стандарті [35], зокрема, під час регламентації реквізиту місця складання документа.

Складання офіційного документа є певним процесом, який може здійснювати одна, кілька службових осіб або службова особа та інші особи, зокрема одночасно чи послідовно.

У випадку участі інших суб'єктів кримінального правопорушення, які не є суб'єктами службового підроблення, або ж створення офіційного документа не належить до повноважень відповідних службових осіб, – питання кримінальної відповідальності таких осіб необхідно вирішувати за правилами ст. 27 КК.

Водночас вважаємо, що складання завідомо неправдивого офіційного документа, яке здійснювали кілька службових осіб – суб'єктів службового підроблення, тобто таке складання належало до їх повноважень (кожна службова особа виконувала свою функцію під час складання одного документа), має наслідком кримінальну відповідальність за ч. 1 ст. 366 КК кожної з таких службових осіб, якщо її умисел охоплював складання завідомо неправдивого офіційного документа. У такому випадку необхідним є посилання на відповідну частину ст. 28 КК.

Отже, склад службового підроблення може бути наявний і тоді, коли складання завідомо неправдивого офіційного документа здійснювали суб'єкти службового підроблення: 1) спільно одні й ті самі дії; 2) кожен суб'єкт здійснював окремі дії, кожна з яких відповідає ознакам складання офіційного документа.

Складанням завідомо неправдивих офіційних документів, на нашу думку, є умисне, усупереч вимогам нормативно-правових актів до підстав створення, форми та реквізитів офіційного документа, створення службовою особою такого документа, зафіксована в якому інформація є недостовірною.

Видачею офіційного документа в науці вважають передачу завідомо неправдивих документів службовою особою зацікавленим юридичним або фізичним особам [1, с. 1220].

В узагальненні Верховного Суду України зазначено, що видача неправдивих документів означає надання фізичним або юридичним особам такого документа, зміст якого цілком або частково не відповідає дійсності та який був складений або службовою особою, яка його видала, або іншою службовою чи приватною особою [198, с. 32].

Позицію щодо наявності в діях особи складу службового підроблення, якщо недостовірні відомості внесла не вона в офіційний документ, засвідчує і постанова Верховного Суду у справі № 287/105/18 [187], у якій акцентовано, що особу обвинувачують у тому, що вона, усвідомлюючи неправдивий характер тих відомостей, які внесено не встановленою досудовим розслідуванням особою до офіційних документів, підписала їх, скріпила печаткою підприємства та передала на підпис голові ради, тобто видала завідомо неправдиві офіційні документи.

Зміст терміна «видавати» означає давати, відпускати на руки що-небудь; давати що-небудь належне комусь на основі офіційного розподілу або надання; офіційно оголошувати [16, с. 132].

Під час конструювання інших складів кримінальних правопорушень термін «видача» має як тотожні до використаного в ч. 1 ст. 366 КК значення, наприклад, у ч. 1 ст. 203-2 КК («...без ліцензії..., що видається...»); ч. 3 ст. 243 КК («...організації, яка видає дозволи ...»); так й інші значення, наприклад, видання наказу або розпорядження (як діяння ширше згідно з ч. 2 ст. 146-1 КК, порівняно з видачею документа); видання службовою особою відповідних нормативно-правових актів (ч. 1 ст. 211 КК).

Отже, зміст діяння у формі видачі службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів полягає в наданні (переданні) суб'єктом службового підроблення завідомо неправдивих офіційних документів фізичним або юридичним особам.

На нашу думку, для кваліфікації дій за ч. 1 ст. 366 КК під час видачі відповідного документа не має правового значення спосіб видачі, яким можуть бути надіслання поштою, електронною поштою чи обміном, передання особисто або представнику.

Так само не має правового значення для кваліфікації цього кримінального правопорушення як закінченого, кому саме завідомо неправдивий офіційний документ було видано: безпосередньо особі, чиїх прав й обов'язків він стосується, чи іншій особі. У протилежному випадку зміст діяння «видача» офіційного документа полягав у такій стадії видачі, як «отримання» цього офіційного документа, проте правових підстав стверджувати, що кримінально-правовий зміст видачі завідомо неправдивого офіційного документа охоплює його отримання, немає.

Внесенням до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей у науці вважають внесення в текст офіційного документа відомостей, які цілком або частково не відповідають дійсності, тим самим перекручують, спотворюють зміст фактів (реквізитів), які мають юридичну силу й посвідчуються цими документами [1, с. 1219].

Зазначену дію в правозастосовній практиці розглядають не лише як альтернативну, а і як взаємовиключну складанню завідомо неправдивого офіційного документа. Зокрема, у постанові від 26 жовтня 2023 року № 608/1733/20 [181] Верховний Суд погодився з висновком, що пред'явлене обвинувачення, згідно з яким особа склала за відсутності погодженого прокурором повідомлення про підозру протокол слідчого експерименту та внесла до нього завідомо неправдиві відомості, є неконкретним, адже кожна з інкримінованих обвинуваченому дій є альтернативною та взаємовиключною; суд зауважив, що внесення до документів неправдивих відомостей – це внесення (включення) до дійсного (справжнього) офіційного

документа, який зберігає належну форму й необхідні реквізити, інформації, яка цілком або частково не відповідає дійсності.

Порівнюючи такий вид діяння об'єктивної сторони службового підроблення, як складання завідомо неправдивих офіційних документів із внесенням до них завідомо неправдивих відомостей, слід зауважити, що як і під час дослідження першого, так і в цьому випадку для кваліфікації дій суб'єкта за ч. 1 ст. 366 КК за ознакою внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей не має правового значення: кількість осіб, які вносили неправдиві відомості до офіційного документа; етап (стадія), після якої (підписання іншою особою, затвердження іншою особою тощо) офіційний документ, до якого внесено завідомо неправдиві відомості, є складеним (складання якого «завершено»).

На користь такого висновку частково свідчить і судова практика. Наприклад, у справі № 751/3724/17 [163] Верховний Суд погодився з правильністю висновків про те, що дії засудженого становлять склад службового підроблення офіційного документа – акта опису й попередньої оцінки безхазяйного майна, оскільки засуджений до акта всупереч нормативно-правовим актам умисно вніс завідомо неправдиві відомості про кількість майна, приховав відомості про те, що безхазяйне майно є об'єктом незавершеного будівництва тощо, що згодом спричинило неправильний облік майна, причому цей акт підписували й не одночасно також інші особи, затверджували у встановленому порядку.

Тож вважаємо, що внесенням до офіційного документа завідомо неправдивих відомостей є умисне зазначення службовою особою недостовірної інформації в офіційному документі.

Стосовно такої дії в складі службового підроблення, як інше підроблення офіційних документів, необхідним є з'ясування змісту такої форми вчинення службового підроблення в контексті значення поняття підроблення в тексті закону про кримінальну відповідальність.

У попередніх частинах роботи зазначено, що підроблення залежно від значення в конкретному складі кримінального правопорушення може бути не лише як

самостійний склад кримінального правопорушення, а і як, наприклад, спосіб, мета вчинення кримінального правопорушення тощо.

На думку С. С. Тучкова, у складі службового підроблення вказівка на такий спосіб вчинення, як підроблення, відрізняє його від складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК; своєю чергою підроблення тільки тоді стає кримінально протиправним, коли воно завдає або може завдати шкоду цим об'єктам, а в іншому випадку необхідно було б визнавати протиправними будь-які підроблення (наприклад, підроблення заради демонстрування художньої майстерності) [242, с. 54–55].

Ми не цілком поділяємо такі висновки. Цілком очевидним є те, що спосіб вчинення кримінального правопорушення є характеристикою дії, а не власне дією. Проте абсолютизація лише тієї обставини, що підроблення є саме способом, не може ґрунтовно спростувати справжній зміст чинних норм закону про кримінальну відповідальність. Визначаючи в ч. 1 ст. 11 КК поняття кримінального правопорушення, законодавець ключовим для його позначення обрав саме слово «діяння», а не «спосіб». Натомість способу вчинення кримінального правопорушення законодавець надає так би мовити другорядну роль, або додаткову (необов'язкову). Про це свідчать зміст, зокрема, ч. 1 ст. 67 КК, у якій вчинення злочину загальнонебезпечним способом віднесено до обставин, що обтяжують покарання; ознаку кваліфікованого складу кримінального правопорушення (наприклад, п. 5 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 121 КК).

Отже, підроблення за змістом ч. 1 ст. 366 КК є саме діянням (дією), а не виключно способом вчинення кримінального правопорушення.

На наш погляд, позиція про те, що підроблення є саме певним порядком, методом, послідовністю рухів і прийомів, а не формою або системою дій [242, с. 66], щодо кримінально-правової характеристики службового підроблення не застосовна, а отже, не є універсальною. Склад службового підроблення передбачає чотири окремі форми діяння (а саме дії), які можна поряд із тим, що це саме дії за змістом ч. 1 ст. 366 КК, характеризувати й іншим додатковим змістом, зокрема, вибудовувати в межах кожного діяння порядок, метод і послідовність рухів і прийомів, які

відповідатимуть кожному з діянь, проте від цього діяння не перестануть бути діяннями. Отже, характеристика підроблення як способу вчинення інших кримінальних правопорушень не може беззаперечно свідчити про такий зміст цього поняття і в складі службового підроблення.

Передусім нормативний зміст положень ч. 1 ст. 366 КК, у якій передбачено чотири форми вчинення службового підроблення з використанням для четвертої форми словосполучення «інше підроблення», а також назва ст. 366 КК «Службове підроблення», на нашу думку, дають підстави обґрунтовано стверджувати, що в чинній редакції цієї кримінально-правової норми підроблення розглянуто як ширше поняття: воно охоплює складання та видачу завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, а також будь-яке інше підроблення офіційного документа.

Однак такий підхід до розуміння «іншого підроблення» не є усталеним у науці кримінального права та судовій практиці, які фактично розрізняють як окремі поняття службове підроблення як кримінальне правопорушення, склад якого містить об'єктивну сторону з чотирма формами дії, а також одну із форм дії в межах цієї об'єктивної сторони, яка хоч і має назву «підроблення» (а саме «інше підроблення»), проте є відмінною від попередніх трьох дій настільки, що не включає їх до свого обсягу.

В інших схожих випадках законодавець по-іншому формулює кримінально-правову норму, яка унеможливує висновок про те, що підроблення документа охоплює будь-які форми підроблення і є загальним поняттям щодо форм (способів) підроблення (наприклад, у п. 2 примітки до ст. 201 КК законодавець виокремлює як різні види документів: підроблені документи й документи, що містять завідомо неправдиві відповідні відомості).

На думку П. П. Андрушка, А. А. Стрижевської, підробленням документів у ст. 366 КК є зміна змісту раніше оформленого справжнього документа, тобто спотворення змісту інформації, зафіксованої на матеріальному носіїв будь-яким способом (засвідчення відбитком підробленої печатки, дописка, підчистка, заміна тексту, дати видачі, підпису й інших реквізитів документа) [1, с. 1220].

На переконання М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка, іншим підробленням документа є, зокрема, підроблення відбитків печаток і штампів, підпису, голографічних захисних елементів, якщо вони в передбаченому законом порядку є складовою документів, на документах, текст яких не містить завідомо неправдивих відомостей [119, с. 739].

У коментарі до КК за загальною редакцією В. В. Сташиса, В. Я. Тація акцентовано, що інше підроблення документів припускає повну або часткову зміну змісту документа чи його реквізитів, однак не шляхом внесення до нього неправдивих відомостей, а шляхом їх виправлень, підчищень, дописок, витравлювань та іншими способами; інше підроблення документів є своєрідним антиподом внесення до документа неправдивих відомостей, оскільки неправдиві відомості в цьому випадку до документа не вносять, а виправляють або знищують відомості, що вже є в документі й відповідають дійсності [86, с. 999].

Характеризуючи загальний зміст підроблення офіційних документів, слід зауважити, що за зовнішнім виявом його поділяють на інтелектуальне (змістове) і матеріальне (візуальне). Загальноприйнятим є розуміння змісту матеріального підроблення як такого, що полягає в порушенні форми документа, його реквізитів, тексту, а інтелектуального підроблення – у перекрученні (недостовірності) змісту документа, зовнішня форма якого не порушується [7, с. 73].

Слушним видається підхід Д. Б. Сергєєвої, З. М. Топорецької, які зауважують, що інше підроблення документів є своєрідним антиподом внесення до документа завідомо неправдивих відомостей, оскільки неправдиві відомості в цьому випадку до документа не вносять, а виправляють або знищують відомості, що вже є в документі та відповідають дійсності [228, с. 94].

Тож доходимо висновку, що вчинення службового підроблення у формі іншого підроблення офіційного документа передбачає вчинення діяння (дії) неконкретизованого способу, але визначеного змістом поняття підроблення наслідку щодо офіційного документа.

Аналіз понятійного апарату службового підроблення є важливим, оскільки має безпосередній вплив не лише під час застосування саме ст. 366 КК, а й за конкуренції

службового підроблення з іншими складами кримінальних правопорушень, які можуть послуговуватися тими самими термінами в диспозиціях із не завжди тотожним значенням (наприклад, у п. 47 Правил складання та подання звітності учасниками ринку небанківських фінансових послуг до Національного банку України [197] визначено умови (випадки), коли саме дані звітності вважаються недостовірними). Використане в ст. 366 КК значення терміна «недостовірний» стосовно відомостей офіційного документа є ширшим, порівняно з наведеним прикладом.

Автори проєкту нового КК пропонують власне визначення поняття «підроблення» (п. 46 ч. 2 ст. 1.1.1 проєкту КК) як зміни властивостей предмета чи надання йому такого зовнішнього вигляду, який не відповідає його справжній суті, здійснені з метою введення в оману [71].

Проаналізувавши кримінально-правовий зміст діянь, які становлять об'єктивну сторону службового підроблення, доходимо таких висновків.

По-перше, під час законодавчого формулювання форм діяння використано множину щодо офіційних документів. У науці кримінального права та правозастосовній практиці для кваліфікації дій особи за ч. 1 ст. 366 КК достатнім є вчинення нею будь-якої з дій, передбачених цією нормою, щодо принаймні одного документа. Орієнтирами в такому випадку є підходи до кримінально-правової кваліфікації в схожих ситуаціях. Водночас з метою надання правовій нормі чіткого й однозначного змісту необхідно в ній використати слова «офіційний документ» в однині.

По-друге, оскільки щодо таких форм дій, як складання і видача завідомо неправдивих офіційних документів, у ч. 1 ст. 366 КК чітко зазначено, що їх має вчиняти службова особа, а щодо внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей та іншого підроблення офіційних документів таке тільки очевидно із загального контексту цієї кримінально-правової норми, зокрема з розділу КК, у якому її розміщено, то доцільним є уточнення норми посиланням на вчинення останніх форм службового підроблення також службовою особою.

Також вважаємо, що необхідно розглянути два прикладні питання, пов'язані з особливостями обов'язкових ознак предмета службового підроблення, і пов'язаної із цим проблематики об'єктивної сторони службового підроблення.

Обов'язковою ознакою офіційного документа є здатність зафіксованої в ньому інформації підтверджувати чи посвідчувати певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, можливість використання її як документа – доказу в правозастосовній діяльності.

З одного боку, такі форми службового підроблення, як, наприклад, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей та інше підроблення офіційних документів, передбачають можливість спотворення інформації (відомостей) як тієї, яка підтверджує чи посвідчує юридичні факти чи може бути використаною як документ – доказ у правозастосовній діяльності, так і будь-якої іншої, яка не має зазначеного змісту.

На нашу думку, кримінальна відповідальність за вчинення службового підроблення настає за будь-якого випадку із зазначених вище, оскільки диспозиція ч. 1 ст. 366 КК передбачає спотворення будь-якої інформації в офіційному документі, а не лише тієї, наявність якої в документі надає йому статусу офіційного документа.

Тобто за чинної редакції ст. 366 КК та правового значення примітки до ст. 358 КК, у якій лише зазначено поняття офіційного документа, яке використано і в ст. 366 КК, але не зміст діянь, зазначених у ст. 366 КК, службове підроблення є кримінально караним у разі вчинення будь-якої дії щодо відомостей офіційного документа, які: не є обов'язковими для визнання його офіційним, не тягнуть безпосередньо чи опосередковано впливу на чий-небудь права й обов'язки, не впливають на доказовість документа в правозастосовній практиці.

За таких кримінально-правових ситуацій фактично кримінальний закон є «охоронцем» форми офіційного документа, його змісту, який «ні на що» не впливає.

Ситуації, за яких службове підроблення було наявне, проте недостовірною інформацією, яка створена в офіційному документі внаслідок цього службового підроблення, не впливає на значення обов'язкових ознак офіційного документа,

можливо вирішувати за допомогою інших кримінально-правових інструментів (наприклад, за правилами ч. 2 ст. 11 КК).

Під час розгляду справи № 5-2335км09 щодо завідувача господарства школи суди встановили, що вона внесла до табелів обліку використання робочого часу завідомо неправдиві дані про роботу на посадах сторожа та працівника котельні своїх родичів, хоча вони зазначених робіт не виконували, а за їх згодою фактично виконувала завідувач, яка й отримувала за них заробітну плату. Верховний Суд України скасував судові рішення попередніх інстанцій, якими обвинувачену засуджено за ч. 1 ст. 366 КК, а справу закрит на підставі ч. 2 ст. 11 КК та п. 2 ч. 1 ст. 6 КПК, оскільки дії засудженої не становлять суспільної небезпеки, ними не заподіяно шкоди [251].

Проте в іншому випадку ухвалою Верховного Суду України від 6 вересня 2011 року № 5-1255км11 [252] скасовано судові рішення про відмову в задоволенні скарги особи на постанову про відмову в порушенні кримінальної справи за ч. 1 ст. 366 КК (остання була мотивована, крім іншого, малозначністю діяння), а також зауважено, що склад службового підроблення є формальним, тому кримінальне правопорушення є закінченим з моменту вчинення однієї з дій, незалежно від того, чи спричинили ці дії які-небудь наслідки і чи було використано підроблений документ.

І. В. Здреник слушно зауважує, що немає значення, з якою метою вчинено одне з діянь, передбачених ст. 366 КК, і чи спричинило (створило загрозу спричинення) таке діяння істотну шкоду охоронюваним суспільним відносинам і якщо у випадку видачі неправдивих документів це видається виправданим, то в інших формах сумнівно [53, с. 278].

Поділяючи загальну ідею щодо невиправданості кримінальної караності умисного спотворення будь-якої інформації в офіційному документі, вважаємо, що кримінальна відповідальність має наставати за службове підроблення, яке передбачає недостовірність саме тієї інформації, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як докази в правозастосовній діяльності.

Іншим прикладним питанням є доцільність використання слова «відомості» в тексті ч. 1 ст. 366 КК. Ми вважаємо такий термін недоцільним з огляду на те, що під час конструювання кримінально-правових норм законодавець використовує поняття і «відомості», й «інформація», без наділення їх будь-якими індивідуалізаційними в межах кримінального права, порівняно з іншими галузями правами чи сферами суспільного життя загалом чи одне від одного ознаками (наприклад, слово «інформація» використано в ч. 1 ст. 182, ч. 1 ст. 209-1 КК, а відомості – у ч. 1 ст. 220-1, ч. 1 ст. 223-1 КК).

Відомостями в українській мові вважають повідомлення, вісті про кого-, що-небудь, певні факти, дані про кого-, що-небудь [16, с. 176], натомість інформацією – відомості про які-небудь події, чиясь діяльність, повідомлення про щось; відомості в будь-якій формі й вигляді, на будь-яких носіях; відомості, що обробляють у контакті людини з автоматичним пристроєм, автоматичного пристрою з автоматичним пристроєм [16, с. 504].

Зазначені поняття використовують поряд із законом про кримінальну відповідальність також в інших нормативно-правових актах. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону № 2657-ХІІ, інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

Отже, на рівні КК, як і на рівні інших нормативно-правових актів, немає чіткого розмежування інформації та відомостей; зазначені поняття визначають одне за допомогою іншого.

Водночас у примітці до ст. 358 КК офіційний документ визначено як такий, що містить зафіксовану відповідним чином і визначеного змісту саме інформацію (а не відомості).

Таку форму службового підроблення, як внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, на нашу думку, необхідно уточнити, змінивши в ч. 1 ст. 366 КК слово «відомості» на «інформація» у відповідному відмінку.

У протилежному випадку складається правова ситуація, за якої в разі вчинення службовою особою такої форми службового підроблення не абсолютно очевидним є,

що саме особа внесла до документа інформацію чи відомості й чи вплинуло це на «офіційність» документа або кримінальну протиправність діяння такої особи.

Визначення конкретних дій, вчинення яких інкримінують як службове підроблення, є важливим під час кримінально-правової кваліфікації в межах досудового розслідування та в подальшому судовому розгляді, що підтверджують матеріали судової практики. Наприклад, у справі № 759/7094/17 ВС постановою від 1 жовтня 2020 року [157] скасував судові рішення з підстав, що судом не встановлено, яким способом обвинувачений вчинив службове підроблення.

У судовій практиці подекуди трапляються випадки з'ясування юридичної значущості підробленого офіційного документа або недостовірної інформації, внесеної в такий документ, якщо решта інформації є достовірною. Наприклад, направляючи справу № 712/7368/13-к на новий апеляційний розгляд, Верховний Суд у постанові від 23 вересня 2020 року [156] зазначив, що оскільки предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 366 КК, є договір оренди нежитлих приміщень, у якій обвинувачений частково вніс неправдиві відомості про те, що нежитлові приміщення, які стали предметом договору оренди, не обтяжені, достовірно знаючи протилежне, то необхідно з'ясувати, чи здатна була вказівка в договорі оренди нежитлих приміщень про відсутність обтяжень, спричинити чи бути здатною спричинити наслідки правового характеру у вигляді виникнення (реалізації), зміни або припинення певних прав та/або обов'язків; необхідно акцентувати на тому, як ці відомості (які є однією зі складових характеристики об'єкта оренди) у договорі, впливали на можливість виникнення орендних відносин й умови договору оренди, порядок його укладення щодо об'єкта нерухомості з обтяженням, накладеним договором іпотеки.

На нашу думку, такий підхід не відповідає нормативному змісту ознак складу службового підроблення, оскільки кримінально караним визнають будь-яке підроблення офіційного документа, а не лише окремої частини офіційного документа.

Підсумовуючи, пропонуємо положення абзацу 1 ч. 1 ст. 366 КК викласти в такій редакції: «Складання, видача службовою особою завідомо неправдивого офіційного документа, внесення службовою особою до офіційного документа завідомо

неправдивої інформації, інше підроблення нею офіційного документа», а також ст. 366 КК доповнити приміткою: «Підроблення офіційного документа, яке стосується інформації, що не підтверджує та/або не посвідчує юридичні факти, що можуть спричинити наслідки правового характеру, та/або не може бути використана як доказ у правозастосовній діяльності, не є діями, передбаченими цією статтею, і не тягне за собою кримінальну відповідальність».

2.3. Суб'єкт службового підроблення

Відповідно до Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, за січень–грудень 2023 року [44] повідомлено про підозру у вчиненні службового підроблення 483 особам (загалом повідомлено про підозру 108 271 особі, з яких 3287 – у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVII Особливої частини КК). Згідно з даними цього звіту за 2024 рік [43], у вчиненні службового підроблення повідомлено про підозру 513 особам (загалом повідомлено про підозру 108 387 особам, із яких 3744 – у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVII Особливої частини КК). Відповідно до даних звіту, за січень–травень 2025 року [42] повідомлено про підозру 239 особам у вчиненні службового підроблення. Тобто кількість підозрюваних у вчиненні службового підроблення збільшується, що потребує аналізу суб'єкта та суб'єктивної сторони цього кримінального правопорушення.

Суб'єктом службового підроблення є саме службова особа і лише вона. Про це безпосередньо зазначено в диспозиції ч. 1 ст. 366 КК у формулюванні законодавцем змісту таких форм вчинення службового підроблення, як складання та видача завідомо неправдивих офіційних документів.

З цього приводу закон про кримінальну відповідальність (поряд із загальним суб'єктом – ч. 1 ст. 18 КК) визначає поняття спеціального суб'єкта кримінального правопорушення в ч. 2 ст. 18 КК.

Суб'єктом службового підроблення є спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення, а саме службова особа. У попередніх роботах ми досліджували значення встановлення ознак службової особи в правозастосовній практиці [90, с. 470].

У навчальній літературі зазначено, що додаткові ознаки спеціального суб'єкта в КК можуть бути як: 1) конструктивні частини або обов'язкові ознаки складу кримінального правопорушення; 2) кваліфікуючі ознаки; 3) у разі відсутності додаткових ознак спеціального суб'єкта кримінального правопорушення в основному або кваліфікованому складі – можуть бути враховані під час призначення покарання як обтяжуючі, або пом'якшуючі обставини [80, с. 137].

На думку українського науковця радянського періоду В. В. Устименка, у більшості кримінальних правопорушень зі спеціальним суб'єктом спеціальні ознаки прямо зазначені в статтях Особливої частини КК, проте ознаки деяких спеціальних суб'єктів закріплюються і в статтях Загальної частини КК [249, с. 23].

Нормативний зміст положень ст. 18, 366 КК дає змогу стверджувати, що суб'єктом службового підроблення є фізична осудна особа, яка вчинила таке кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність, і яка є службовою особою.

Оскільки службове підроблення не містися в переліку винятків, встановлених у ч. 2 ст. 22 КК, то віком настання кримінальної відповідальності суб'єкта службового підроблення є 16 років.

У ч. 1 ст. 18 КК встановлено також обов'язковою ознакою суб'єкта кримінального правопорушення осудність особи, поняття якої визначено в ч. 1 ст. 19 КК.

У навчальній літературі слушно зауважено, що осудність – це здатність особи під час учинення кримінально караного діяння усвідомлювати власні дії (бездіяльність) і керувати ними. Здатність особи під час учинення кримінального правопорушення усвідомлювати свої дії (бездіяльність) означає правильне розуміння фактичних об'єктивних ознак кримінального правопорушення (об'єкта, суспільно небезпечного діяння, обстановки, часу й місця, способу його вчинення, його

суспільно небезпечних наслідків); ця здатність повинна бути пов'язана зі здатністю контролювати, керувати власними вчинками. Тут свідомість і воля взаємопов'язані й тільки в сукупності визначають характер поведінки особи в конкретній ситуації [81, с. 149–150].

У межах цієї роботи вважаємо недоцільним заглиблюватися в дослідження кримінально-правових проблем таких обов'язкових ознак суб'єкта службового підроблення, як: фізична особа, вік настання кримінальної відповідальності, осудність, оскільки це виходить за межі поставлених завдань і теми роботи.

Зосередимо увагу на специфічній обов'язковій ознаці суб'єкта службового підроблення, а саме можливості вчинення службового підроблення виключно службовою особою.

Загальний підхід до розуміння службової особи в КК міститься в ч. 3, 4 ст. 18 КК. Проте, зауважує А. С. Осадча, із загального правила (згідно з яким службовими особами є службові особи юридичних осіб публічного права і службові особи юридичних осіб приватного права) є три винятки, у яких ідеться про вузькі визначення службових осіб: у ст. 364, 365, 368, 368-2 і 369 КК службовими особами є ті, що визначені в п. 1 і 2 примітки до ст. 364 КК і яких умовно можна назвати службовими особами публічного права; у розділі XIX Особливої частини КК ідеться про військових службових осіб, визначення яких міститься в п. 1 примітки до ст. 423 КК і не зазнало змін [127, с. 45–46].

На тій обставині, що суб'єктом службового підроблення може бути лише службова особа (як службові особи юридичної особи публічного права, так і службові особи юридичної особи приватного права) акцентовано і в рішеннях Верховного Суду [169].

Оскільки в п. 1 примітки до ст. 364 КК немає поряд зі ст. 364, 368, 368-5, 369 КК статті 366 КК, то під час визначення службової особи в межах службового підроблення слід керуватися саме положеннями ч. 3, 4 ст. 18 КК.

Ми вже зауважували про необхідність уточнення положень ч. 1 ст. 366 КК в частині зазначення вчинення таких форм службового підроблення, як внесення до

офіційних документів завідомо неправдивих відомостей та інше підроблення офіційних документів, саме службовою особою.

Водночас у науці кримінального права є підхід щодо вчення про спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення, дотримання якого нівелює необхідність запропонованих нами змін.

Зокрема, А. С. Осадча вважає, що додаткові ознаки спеціального суб'єкта можуть не тільки прямо бути передбачені в конкретній нормі Особливої частини КК чи впливати з неї, а й встановлюватися шляхом граматичного, логічного чи систематичного тлумачення кримінально-правової норми [127, с. 18].

На нашу думку, такий підхід можна вважати аргументованим, проте як інструмент розв'язання вже наявної кримінально-правової проблеми, а не як підстава для усунення цієї проблеми.

Верховний Суд під час розгляду справ цієї категорії акцентує на тому, що поняття «службова особа», що міститься в ст. 366 КК, знаходиться в системному зв'язку з положеннями ч. 3 ст. 18 КК; для визначення того, чи є особа спеціальним суб'єктом інкримінованого злочину, суду слід керуватися сукупністю всіх обставин, які можуть свідчити про наявність чи відсутність ознак службової особи. Відсутність в особи однієї з таких ознак, наприклад, підпорядкування їй інших осіб або повноважень здійснювати керівництво трудовим колективом, не може бути єдиною та вирішальною ознакою того, що особа не має службових повноважень, оскільки не виключено наявності в неї інших ознак службової особи [149].

Поняття організаційно-розпорядчих й адміністративно-господарських функцій (обов'язків) окреслено в постанові Пленуму Верховного Суду України № 5 від 26 квітня 2002 року «Про судову практику у справах про хабарництво» [221].

Порівнюючи поняття службової особи – суб'єкта службового підроблення з орієнтовним переліком осіб, які документи складають, видають, посвідчують, як умову їх офіційності, доходимо висновку, що ці два переліки не узгоджуються між собою.

Згідно з приміткою до ст. 358 КК, такими особами є повноважні (компетентні) особи органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян,

юридичних осіб незалежно від форми власності й організаційно-правової форми, а також окремі громадяни, зокрема самозайняті особи, яким законом надано право у зв'язку з їхньою професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів.

У юридичній літературі компетенцією вважають сукупність встановлених в офіційній – юридичній чи неюридичній – формі прав та обов'язків, тобто повноважень будь-якого органу або посади, особи, які визначають можливості цього органу або посади, особи приймати обов'язкові до виконання рішення, організувати та контролювати їх виконання, вживати в необхідних випадках заходів відповідальності тощо [267, с. 522]. Аналогічним змістом наділене й поняття повноважень (як права наданого кому-небудь для здійснення чогось [16, с. 1000]). З огляду на однаковий зміст використаних законодавцем похідних понять від термінів «повноваження» та «компетенція», вважаємо, що достатнім буде залишити лише слово «повноваження». Зазначений термін є однозначним, ним оперує законодавець у ст. 6, 19 Конституції України, натомість термін «компетенція» хоча також використано на рівні Основного Закону України (наприклад, ст. 109, 117), проте може мати й інше значення (наприклад, ст. 127 Конституції України передбачає вимогу до кандидата на посаду судді бути компетентним, що очевидно передбачає наявність відповідного фахового рівня знань, а вказує на наявність повноважень).

Також вважаємо, що використане законодавцем формулювання щодо переліку відповідних уповноважених осіб органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності й організаційно-правової форми може бути уточнено, оскільки поняття юридичної особи охоплює всі органи державної влади та місцевого самоврядування.

Крім того, з 1 січня 2023 року змінилося законодавство про громадські об'єднання, яке передбачає існування лише громадського об'єднання, утвореного як громадська організація або громадська спілка. Уповноважені особи тих громадських об'єднань, які не мають статусу юридичної особи, можуть бути віднесені до осіб (фізичних осіб), яким надано право складати, видавати, посвідчувати чи вносити відомості до документів.

Також використання поняття фізичної особи замість громадянина в примітці до ст. 358 КК точніше відповідатиме категоріальному апарату інших норм КК (зокрема, інші статті КК, які, на противагу поняттю громадянина, оперують іншими поняттями – іноземець, особа без громадянства; тобто фізична особа є загальнішим, ширшим за обсягом поняттям), а також обсягу суб'єктів службового підроблення, якими можуть бути не тільки громадяни (наприклад, керівник господарського товариства – іноземець, суб'єкти, визначені ч. 4 ст. 18 КК).

Вище ми також обґрунтовували доцільність використання замість терміна «закон» терміна «нормативно-правовий акт», що вважаємо актуальним і під час дослідження правової підстави появи права фізичних осіб на видачу, складання, посвідчення документів.

Законодавче формулювання щодо причини надання законом права окремим громадянам складати, видавати чи посвідчувати документи вважаємо зайвим у тексті закону про кримінальну відповідальність, оскільки фактично такі причини вбачаються в змісті відповідних законодавчих положень про надання (делегування, передачу тощо) громадянам відповідних прав. Наявність у тексті примітки до ст. 358 КК посилання на «професійну чи службову діяльність» громадян не несе якогось окремого юридичного навантаження, яке мало б значення за наявності інших ознак офіційного документа. Крім того, аналізоване нами формулювання можна вважати шкідливим, оскільки воно без обґрунтування може породжувати питання щодо віднесення певної діяльності до професійної або службової.

На цій проблематиці акцентував О. О. Дудоров, пропонуючи виключити з ч. 1 ст. 358 КК слова «який видається чи посвідчується підприємством, установою, організацією незалежно від форми власності, громадянином-підприємцем, приватним нотаріусом, аудитором чи іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи», а з ч. 2 ст. 358 КК – слова «які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення» та «у тому числі особистих документів особи», оскільки ці ознаки дублюють ознаки офіційного документа [37, с. 470].

Зазначена проблема (а саме «перетинання» ознак суб'єкта службового підроблення з ознаками в цьому випадку суб'єкта складання, видачі чи посвідчення

офіційного документа як його нормативної характеристики) призводить до плутанини в судовій практиці. Наприклад, у справі № 712/7649/19 Верховний Суд постановою від 22 лютого 2022 року [165] зазначив, що в ситуації, коли правоохоронця обвинувачують у службовому підробленні заяви від імені заявниці про припинення подальшої перевірки її звернення щодо неправомірних дій, про небажання внесення відомостей до реєстру та про відсутність претензій у неї, відсутній предмет кримінального правопорушення, оскільки зазначена заява не відповідає критерію «складання, видання чи посвідчення відповідною особою в межах її компетенції за визначеною законом формою», адже до компетенції обвинуваченого правоохоронця не належало складання та підписання заяв від імені потерпілої.

На нашу думку, такий висновок неправильний, оскільки суд цитував частину нормативного визначення офіційного документа, яке, відповідно до логіки цього судового рішення, свідчить про відповідність заяви про припинення подальшої перевірки її звернення щодо неправомірних дій вимогам до офіційного документа, але відсутність зв'язку компетенції службової особи з підробленням цього виду документа. Фактично суд встановлює наявність ознак інших кримінальних правопорушень, а саме передбачених ч. 2 та ч. 4 ст. 358 КК, проте відповідні процесуальні дії не здійснював ні прокурор згідно зі ст. 338 КПК, ні суд згідно з ч. 3 ст. 337 КПК. Такі висновки додатково обґрунтовують доцільність запропонованих нами в цій роботі законодавчих змін, зокрема щодо нової редакції ч. 1 ст. 366 КК та примітки до ст. 358 КК.

Недостатньо дослідженим у науці кримінального права, проте важливим у правозастосовній практиці є кримінальна відповідальність загального суб'єкта за службове підроблення.

Наприклад, постановою Верховного Суду від 27 листопада 2018 року № 442/4031/17 [145] на новий розгляд направлено справу щодо обвинуваченого, який шляхом умовляння підбурих директора товариства до складання завідомо неправдивого документа – довідки про те, що обвинувачений працює водієм, хоча останній в цьому товаристві не працював, а надалі обвинувачений використав цей

завідомо неправдивий документ, надавши довідку у відповідне підприємство для проходження навчання з підвищення кваліфікації водія та отримання вищої категорії водійських прав. Тут Верховний Суд зосередив увагу на необхідності перевірки правильності кваліфікації дій обвинуваченого за ч. 4 ст. 27, ч. 1 ст. 366, ч. 4 ст. 358 КК, виснувавши, що реальна сукупність наявна і в ситуації тіснішого взаємозв'язку кримінальних правопорушень – складових реальної сукупності, а саме коли одне кримінальне правопорушення є умовою для вчинення іншого, тобто для використання підробного документа особа направила свої протизаконні дії на його отримання, чим підбурювала службову особу до вчинення неправомірних дій, а потім використала цей підроблений документ. Зрештою під час нового апеляційного розгляду обвинуваченого засуджено саме за ч. 4 ст. 27, ч. 1 ст. 366, ч. 4 ст. 358 КК [250].

Кваліфікація дій загального суб'єкта за ст. 366 КК є можливою за таких форм співучасті у вчиненні службового підроблення, як організація, підбурення та пособництво.

Слід зазначити, що в кожному конкретному випадку необхідно встановлювати можливість загального суб'єкта нести відповідальність за службове підроблення, з огляду на неоднозначність застосування ст. 18 КК. Наприклад, у справі № 443/711/19 [185] ВС визнав правильним висновок апеляційного суду про те, що обвинувачений – фізична особа – підприємець за встановлених обставин (був керівником трудового колективу найманих робітників, які на підставі укладеного з ним трудового договору сприяли обвинуваченому в здійсненні підприємницької діяльності) є суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 367 КК. На перший погляд, таке рішення може видатися нерелевантним з огляду на кримінальне правопорушення, якого стосувалося кримінальне провадження, проте кримінально-правовий зміст поняття службової особи і для ст. 367 КК, і для ст. 366 КК визначено в ч. 3, 4 ст. 18 КК. Кримінальний закон жодної відмінності в обсягу цих понять і порядку їх встановлення не визначає.

2.4. Суб'єктивна сторона службового підроблення

Суб'єктивну сторону кримінального правопорушення в навчальній літературі визначають як внутрішню сторону злочину, оскільки вона охоплює психічні процеси, що характеризують свідомість і волю особи в момент учинення злочину; натомість ознаками суб'єктивної сторони як елементу складу кримінального правопорушення є вина, мотив і мета. Обов'язковою (необхідною) ознакою суб'єктивної сторони будь-якого складу кримінального правопорушення є вина особи [81, с. 90].

На думку Є. Л. Стрельцова, суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – це характеристика його внутрішньої сторони, установлення якої надає можливість виявити психологічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків [233, с. 161].

Схожість у підходах до розуміння суб'єктивної сторони кримінального правопорушення та її ознаки – вини (нормативне поняття в ст. 23 КК) протягом тривалого часу є традиційною; В. К. Матвійчук, С. А. Тарарухін з цього приводу зазначали, що «однією і тією самою формулою психічного ставлення позначається і ціле, і частина – суб'єктивна сторона й вина» [101, с. 5].

Доволі ґрунтовно досліджував вину в науці кримінального права Р. В. Вереша, який дійшов таких висновки: поняття вини в КК має вигляд законодавчої дефініції; є обов'язковим елементом будь-якого складу кримінального правопорушення, а поняття вини трансформується в конкретні характеристики свідомості й волі особи, з огляду на його зміст; конкретний зміст вини в юридичних складах кримінальних правопорушень окремих видів визначають шляхом з'ясування психічного ставлення суб'єкта до об'єктивних елементів юридичного складу кримінального правопорушення [17, с. 135].

Слід зазначити, що наявність вини у вчиненому кримінальному правопорушенні як підстави для настання кримінальної відповідальності передбачена не лише законом про кримінальну відповідальність, а й іншими, загальнішими нормативно-правовими актами.

У науці кримінального права усталеним є підхід, згідно з яким службове підроблення із суб'єктивної сторони характеризується виною у формі умислу, причому вид умислу – прямий [1, с. 1221].

Зазначена позиція переважає і в правозастосовній практиці. Зокрема, у постанові Верховного Суду від 30 січня 2020 року № 371/1486/15-к [154] зазначено, що суб'єктивна сторона службового підроблення, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК, характеризується лише прямим умислом, оскільки винний діє завідомо, тобто усвідомлює неправдивий характер тих відомостей, що він вносить до офіційних документів, або усвідомлює, що документ, який він видає, повністю або частково не відповідає дійсності (є неправдивим), а отже, обов'язковою умовою є усвідомлення обвинуваченим неправдивого характеру таких відомостей.

Під час розгляду справи № 742/318/18 [155] Верховний Суд зауважив, що, з огляду на положення ч. 1 ст. 366 КК, суб'єктивна сторона злочину, передбаченого цими нормами кримінального закону, характеризується наявністю прямого умислу у винної особи, тобто суб'єкт має чітко усвідомлювати, що він вносить до офіційних документів завідомо неправдиві відомості, вчиняє інше підроблення документів або складає та видає завідомо неправдиві документи й бажає так чинити.

Наявність прямого умислу на вчинення службового підроблення має бути доведена поза розумним сумнівом у кожному випадку притягнення до кримінальної відповідальності й ухвалення обвинувального вироку. Обсяг і зміст конкретних доказів на підтвердження такого умислу визначають у кожному окремому випадку. Водночас зазначене питання не є простим у правозастосовній практиці з позиції «набору» таких доказів, як і важливості встановлення вини під час кримінального провадження.

Направляючи на новий апеляційний розгляд справу № 359/8381/15-к, суд касаційної інстанції у своєму рішенні [178] не погодився з визнанням невинуватою особи в службовому підробленні з тих підстав, що сторона обвинувачення не надала й суди попередніх інстанцій на підставі належних, допустимих і достатніх доказів не встановили того, що обвинувачений достовірно знав та бажав внести в офіційний документ – протокол про адміністративне правопорушення неправдиві відомості.

Суди дійшли висновку про відсутність умислу на вчинення службового підроблення, оскільки під час складання протоколу про вчинення адміністративного правопорушення обвинувачений помилково вважав, що надані йому письмові докази вказують на вчинення певною особою адміністративного правопорушення, тобто не усвідомлював неправдивого характеру відомостей, які вносив до протоколу, що виключає його відповідальність за ч. 1 ст. 366 КК. Проте Верховний Суд погодився із прокурором, що такі висновки судів передчасні, оскільки на момент складання протоколу про адміністративне правопорушення обвинувачений не мав жодного документа або інформації, яка свідчила б про вчинення особою адміністративного правопорушення, а також у начебто наявних документах немає інформації, яка вказувала б на те, що саме відповідна особа керувала автомобілем.

Аналогічне рішення прийняв Верховний Суд і в справі № 708/114/20 [194], за обставинами якої суди попередніх інстанцій виправдано керівника відділу Держкомзему, який склав завідомо неправдиві документи, а саме висновки про погодження технічної документації щодо оформлення державних актів на право власності на земельні ділянки й посвідчив їх особистим підписом і печаткою відділу. Суд касаційної інстанції не погодився з висновками місцевого суду про відсутність умислу на вчинення інкримінованого діяння через те, що в кадастрових планах не було інформації про наявність водних об'єктів, тому на час складання висновків обвинувачений не знав про розташування земельних ділянок у межах прибережної захисної смуги. З цього приводу ВС засвідчив необхідність перевірки доводів прокурора про те, що обвинувачений є службовою особою та наділений функціями контролю з боку держави за достовірністю даних, зазначених у технічній документації, а також висновки, необхідні для передачі земельних ділянок у власність 2009 року, складала на підставі технічної документації, яку було виготовлено 2007 року, висновки щодо неї були затверджені й слугували підставою передачі земель в оренду.

Причиною виправдання у справі № 546/177/18 [169] сільського голови, який підписав акти виконаних робіт із завищеною вартістю таких робіт, що мало вияв у кваліфікації його дій, зокрема і як службового підроблення, слугувало те, що сторона

обвинувачення не довела, що на час підписання актів виконаних робіт обвинувачений був обізнаний, що вартість виконаних робіт є завищеною, навіть за умови доведення цього факту, жоден допустимий письмовий доказ не підтверджує зазначеної обставини, що виключає наявність у нього прямого умислу.

Отже, у кримінальних провадженнях щодо службового підроблення необхідним є встановлення на підставі належних і допустимих доказів прямого умислу спеціального суб'єкта кримінального правопорушення на вчинення дій, які є формами службового підроблення.

Нормативне відображення в диспозиції ст. 366 КК умисел знайшов у вигляді використання слова «завідомо». Цей термін в українській мові має два різні значення: наперед, заздалегідь, а також явно, свідомо [231, с. 50]. Очевидно, кримінально-правове значення має саме друге значення, яке має схарактеризувати суб'єктивну сторону певної форми службового підроблення.

Якщо йдеться про кваліфіковане службове підроблення, то в науковій літературі зазначають, що суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 2 ст. 366 КК, може бути виявлена в умисній або змішаній формі вини; саме підроблення може бути вчинено тільки з прямим умислом, а психічне ставлення винного до тяжких наслідків може бути як умисним, так і необережним. Загалом злочин, передбачений ст. 366 КК, є умисним. Якщо встановлено, що, вчиняючи підроблення документів, винний бажав спричинення тяжких наслідків, які не настали з причин, що не залежать від його волі, дії службової особи слід кваліфікувати як замах на кваліфікований склад службового підроблення – за ст. 15 та ч. 2 ст. 366 КК [86, с. 1000].

Вважаємо достатньо обґрунтованим такий підхід стосовно можливості вияву вини в ч. 2 ст. 366 КК щодо наслідків як у формі умислу, так і необережності.

До суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення належать також мотив і мета. У науці кримінального права щодо цих понять немає одностайного погляду, як і щодо їх співвідношення між собою.

У навчальній літературі з кримінального права зазначено, що мотив злочину – це внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинку; формування мотиву означає

постановку певної мети; мотив відповідає на питання, чому особа вчинила злочин, а мета – до чого вона прагнула [80, с. 150].

Мотив, вважає М. В. Фоменко, з позицій кримінальної науки слід тлумачити як юридично значущу ознаку суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, зміст якої становлять спонукання особи до досягнення певного результату (мети), обумовлені потребами, які викликають у неї рішучість учинити протиправне діяння [260, с. 48].

А. В. Савченко, аналізуючи різні наукові підходи до поняття мотиву, доводить, що мотивом злочину є інтегральне психічне утворення, яке спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою; класифікувати мотиви можна на: 1) суспільно негативні (низькі) мотиви злочину – ті, які завжди, в будь-якому випадку антисоціальні, негідницькі й засуджуються суспільством; 2) суспільно нейтральні мотиви злочину; 3) суспільно позитивні [255, с. 14, 29].

Ю. В. Орлов, досліджуючи концептуальні підходи до розуміння мотиву, пропонує враховувати динамічну характеристику (механізм) процесу розгортання поведінкової активності, а також використовувати в тексті КК категорії мети замість мотиву у відповідних складах злочинів [125, с. 119].

На думку В. К. Грищука, метою є такий уявний і бажаний особою кінцевий результат, якого вона прагне досягти, вчиняючи суспільно небезпечне діяння [28, с. 300].

Р. В. Вереша вважає, що метою кримінального правопорушення є свідоме відображення в конкретизованих і найістотніших рисах уявного образу бажаного й майбутнього результату, який визначає загальний характер і системну впорядкованість актів злочинного діяння та може бути предметним або спрямованим на вчинення конкретного діяння [18, с. 397].

У навчальній літературі зауважують, що мета залежно від результату, якого намагається досягти винний, може бути первинною, проміжною та кінцевою. Зокрема, первинною метою необхідної оборони є спричинення шкоди особі, яка на щось посягає. Проміжною метою є відвернення або припинення посягання, а

кінцевою – захист охоронюваних законом прав й інтересів особи, суспільства та держави [80, с. 151].

Видається слушним твердження, що в загальному значенні мотив злочину – це спонукання до вчинення злочину, а мета – уявлення про його суспільно небезпечний наслідок, про ту шкоду, що, як усвідомлює винний, настане для охоронюваних кримінальним законом відносин і яка водночас є для нього бажаною. Мотив дає змогу визначити, чому особа вчиняє злочин, а мета – заради чого, до якого результату спрямована її суспільно небезпечна діяльність; про мотив і мету злочину можна говорити лише в разі вчинення умисних злочинів; мета може бути тільки в злочинах, що вчиняють з прямим умислом, оскільки вона є свідченням бажання певного наслідку; суб'єктивна сторона містить не всі мотиви й мету, а тільки ті з них, що визначають суспільну небезпечність, антисоціальну спрямованість діяння, впливають на ступінь його тяжкості або суспільної небезпечності особи винного [81, с. 173].

Залежно від законодавчого закріплення суб'єктивної сторони конкретних кримінальних правопорушень мотив і мета можуть слугувати: 1) основними ознаками складу злочину; 2) ознаками, наявність яких становить кваліфікований склад злочину; 3) обставинами, що пом'якшують або обтяжують покарання [263, с. 65].

Поділяємо позицію, що мотиви й мета службового підроблення можуть бути різними й на кваліфікацію дій винної особи не впливають, однак можуть бути враховані судом під час призначення покарання [1, с. 1221], оскільки справді мотив і мета винесені за межі юридичної конструкції обов'язкових ознак складу службового підроблення.

У науковій літературі також акцентовано на важливості встановлення мотиву під час кримінально-правової кваліфікації, оскільки, будучи спонукальним приводом вчинення кримінального правопорушення та накладаючи відбиток на весь перебіг вольового процесу, мотив має глибоке значення у встановленні спрямованості діяння, визначенні суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення і з'ясуванні кола кримінально караних діянь, а також мотив може впливати на розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень [95, с. 100].

Крім зазначеного вище (додаткового) значення мотиву й мети службового підроблення, ці ознаки суб'єктивної сторони кримінального провадження підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, що безпосередньо передбачено п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК.

Зокрема, у справі № 759/7094/17 [157] Верховний Суд погодився з обґрунтованістю доводів прокурора про те, що апеляційний суд в ухваленому ним вирокі хоча й правильно зазначив, що мотиви службового підроблення не впливають на кваліфікацію злочину, проте на порушення ст. 370, 374 КПК не встановлено та не надано оцінку меті й мотивам внесення недостовірних відомостей до офіційних документів, а з'ясування мети і мотиву таких дій є обов'язком суду для встановлення всіх елементів службового підроблення.

За дослідженнями науковця-криміналіста Н. В. Копчі, у більшості випадків мотивом вчинення службового підроблення є корисливий (94,5 %); іншими мотивами вчинення службового підроблення є: учинення службового підроблення з метою приховати інше кримінальне правопорушення або полегшення його вчинення (2,3 %); захист себе або інших осіб / свого майна або майна інших осіб (2,1 %); легковажність і безвідповідальність (1,1 %) [77, с. 203–204].

Тобто під час досудового розслідування службового підроблення необхідним, хоч і не обов'язковим з позиції встановлення обов'язкових ознак складу службового підроблення, є з'ясування мотиву й мети службового підроблення.

Обґрунтованим є припущення, що корисливий мотив може бути наявний у випадку кваліфікованого службового підроблення, коли, наприклад, тяжкі наслідки спричиняють унаслідок обернення майна на користь суб'єкта службового підроблення чи інших осіб відповідно до умислу суб'єкта кримінального правопорушення.

На думку К. В. Ілляшової, корисливий мотив – це прагнення протиправно задовольнити потребу винного в набутті майнових цінностей, майнових прав або у звільненні від майнових зобов'язань для особистої вигоди або наживи [40, с. 207]. Вважаємо, що такий мотив може включати й задоволення потреб у відповідних

вигодах і цінностях та інших осіб, але це має бути обумовлене прямим умислом суб'єкта кримінального правопорушення.

Слід зауважити, що наукові розробки проблематики мети й мотиву кримінального правопорушення загалом і службового підроблення зокрема мають важливе практичне значення, оскільки, на нашу думку, дозволяють надати обґрунтовану оцінку здійсненій кримінально-правовій кваліфікації, правильно здійснити власну таку кваліфікацію суб'єкту правозастосування.

У правозастосовній практиці увагу зосереджено на меті у кваліфікованому складі службового підроблення. Причиною цього є усталена позиція Верховного Суду, згідно з якою визначення причинового зв'язку між службовим підробленням і тяжкими наслідками залежить від того, хто саме – інша особа чи власне підробник, у якому значенні, з якою метою використовують ці документи; якщо підроблені офіційні документи використовує особа, що їх підробила, як засіб (спосіб, умови) вчинення іншого злочину, у часі підробила їх раніше, усвідомлює, що підроблення документів є етапом (частиною) злочинної поведінки чи необхідною дією для вчинення іншого посягання, унаслідок чого буде досягнуто кінцевої мети всієї злочинної поведінки, то таке службове підроблення не може (не має) кваліфікуватися як таке, що спричинило тяжкі наслідки (наприклад, постанова Верховного Суду України від 21 березня 2013 року № 5-2кс13 [139]).

Тобто зі змісту цього судового рішення вбачається необхідність встановлення не лише мотиву й мети службового підроблення як суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, а й «мети використання» предмета службового підроблення та «кінцевої мети» «всієї злочинної поведінки».

На нашу думку, такий висновок не цілком обґрунтований, оскільки ключовим під час вирішення питання кваліфікації за певною нормою Особливої частини КК є встановлення наявності ознак саме певного кримінального правопорушення, а не того, яку роль ці ознаки відіграли в складі іншого кримінального правопорушення. Тобто ключовим під час кваліфікації діяння як службового підроблення, що спричинило тяжкі наслідки, має бути встановлення вини щодо наслідків службового підроблення (і цього має бути достатньо для кваліфікації за ч. 2 ст. 366 КК), а не

встановлення «кінцевої мети злочинної поведінки» як такої, що передбачає повну кримінально-правову кваліфікацію тільки останнього (у часі) кримінального правопорушення.

Такі висновки Суду: 1) підтверджують актуальність дослідження мети й мотиву кримінального правопорушення, оскільки з практичної позиції виявляють важливі аспекти загальнонаукових і прикладних (кримінально-правових) уявлень про зазначені поняття як у будь-якій поведінці людини, так і під час вчинення кримінально караних діянь; 2) засвідчують важливість детального дослідження в кожній конкретній кримінально-правовій ситуації мотиву й мети у ширшому вияві (у «всій злочинній поведінці»), зокрема за сукупності кримінальних правопорушень).

Водночас, хоч окремо зазначені судові висновки правильні, загальна позиція щодо неможливості кваліфікації ч. 2 ст. 366 КК саме на їх підставі видається помилковою, оскільки: 1) мета використання предмета службового підроблення не лише не є обов'язково суб'єктивною ознакою службового підроблення, а й взагалі такі діяння, як використання підробленого офіційного документа, не входять до об'єктивної сторони ч. 1 ст. 366 КК; 2) «кінцева мета всієї злочинної поведінки» власне тому і є кінцевою, що передбачає наявність і іншої, проміжної чи складової мети, без якої «кінцева» мета неможлива; 3) правила конкуренції кримінально-правових норм не можуть ґрунтуватися виключно на конкуренції мети – «кінцевої» та іншої; 4) аргументуючи необхідність встановлення мети використання підробленого документа та кінцевої мети всієї злочинної поведінки, які знаходяться поза межами складу службового підроблення, упущено найголовніше в контексті безпосередньо встановлення складу службового підроблення – мету й мотив безпосередньо службового підроблення, які є очевидними в такій сукупності (корисливий, особистий, будь-який інший мотив (для основного та кваліфікованого складу службового підроблення), мета (кінцевий очікуваний результат службового підроблення, наприклад, виконання незаконної вказівки підробити офіційний документ, приховати власну протиправну поведінку, сприяти іншим особам тощо (за основного складу службового підроблення) або обернення на свою чи інших осіб користь майна (за кваліфікованого складу службового підроблення)); 5) у випадку,

якщо інше діяння, яке становить сукупність зі службовим підробленням, не є кримінально караним, але входить і саме в сукупність («злочинну поведінку»), і його мета передбачає саме «кінцеву мету» всієї протиправної (у цьому випадку не злочинної) поведінки, тож спрощений підхід до розуміння суб'єктивних ознак безпосередньо службового підроблення унеможлиблює кваліфікацію дій суб'єкта за ч. 2 ст. 366 КК.

У дисертаційному дослідженні М. В. Степанюк [232, с. 217] пропонує на законодавчому рівні закріпити щодо кримінальної відповідальності за службове підроблення не лише мету у вигляді використання підробленого документа підроблювачем чи будь-якою іншою особою, а й зв'язати цю мету – випадками використання для вчинення іншого суспільно небезпечного діяння.

В аналізованому нами законодавстві вже були спроби врегулювати вужче суб'єктивну сторону службового підроблення, проте позитивного впливу на правозастосування вони не мали, а в доктрині пропонували розуміти відповідні ознаки складу кримінального правопорушення як даність. Конкретно ця пропозиція спричинить ще більше невизначеностей, пов'язаних із необхідністю встановлення обов'язкових ознак «іншого суспільно небезпечного діяння». Крім того, проблематичним стане зв'язок у часі між вчиненням службового підроблення та реалізацією зазначеного вище «іншого суспільно небезпечного діяння». Наприклад, якщо під час легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК) необхідним є встановлення фактичних обставин, які свідчать про його одержання злочинним шляхом (тобто сторона обвинувачення працює з правопорушенням, яке вже відбулося, так званий предикат), то пропозиції М. В. Степанюка полягають у необхідності встановлення ознак суспільно небезпечного діяння, якого очевидно й не було, і не зрозуміло, коли буде (тобто сторона обвинувачення може працювати з «імовірним» правопорушенням). Ефективність виявлення та розслідування службового підроблення у випадку внесення таких змін буде зведена до мінімуму.

Як аргумент для унормування додаткових ознак суб'єктивної сторони службового підроблення М. В. Степанюк посилається на випадки, коли службове підроблення (кримінальне правопорушення) є способом вчинення адміністративного

або дисциплінарного правопорушення і вказує, що «навіть чи правоохоронні органи, і в подальшому суд, визнає таке діяння саме кримінальним правопорушенням» [232, с. 177]. Проте вважаємо таку аргументацію непослідовною, оскільки в протилежному випадку доля декриміналізації може стосуватися практично будь-якого кримінального правопорушення, яке залежно від встановленої суб'єктивної сторони було способом вчинення будь-якого іншого правопорушення (наприклад, декриміналізувати слід кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 361 КК, оскільки воно може бути способом вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 51-4 КУпАП). Також звернення автора до правозастосовної практики в цьому випадку не відповідає сучасній практиці органів прокуратури та суду: останніми роками актуальними є кримінальні провадження за ст. 366 КК щодо службових осіб, які використовували підроблений документ для вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 204-1 КУпАП (наприклад, ухвала Печерського районного суду м. Києва від 27 липня 2023 року № 757/32354/23-к [257]).

Отже, пропозицію встановлення нормативно суб'єктивних ознак службового підроблення мети, мотиву ми вважаємо недоцільною, оскільки це суттєво, необґрунтовано й не виправдано звужить сферу застосування кримінальної відповідальності за службове підроблення та призведе до окреслених вище проблем у правозастосуванні.

2.5. Кваліфікуючі ознаки службового підроблення

Положення ч. 2 ст. 366 КК містять кваліфікований склад службового підроблення, а саме зазначена кримінально-правова норма передбачає відповідальність за «ті самі діяння» (тобто діяння, які передбачені ч. 1 ст. 366 КК), якщо вони спричинили тяжкі наслідки.

У навчальній літературі кримінального права кваліфікованим складом злочину вважають склад з обтяжуючими обставинами (кваліфікуючими ознаками); такі

склади сформульовано переважно в частинах других відповідних статей КК (наприклад, ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 185) [80, с. 72].

У дисертаційному дослідженні П.С. Берзін доходить висновку, що у випадку, коли склад кримінального правопорушення охоплює своїм змістом злочинні наслідки, останні слід розглядати порівняно самостійним юридичним фактом (типом або моделлю таких фактів), який подається як обов'язковий елемент об'єктивної сторони в цьому складі й охоплює: а) ураження певних компонентів (елементів) об'єкта, що характеризується утворенням в ньому негативних змін; б) вплив цих змін на визнання типовою формою їх оцінки в кримінальному праві – шкоди («злочинні наслідки як елемент складу злочину») [12, с. 74–75].

О. М. Миколенко вважає, що суспільно небезпечні наслідки кримінального правопорушення розглядають у двох аспектах: 1) ті, що мають тільки соціально-правовий характер і не спричиняють фактичної шкоди об'єкту (наприклад, такі наслідки, за КК, властиві для службових та військових злочинів (ч. 1 ст. 366, ст. 369, ч. 1 ст. 402, ч. 1 ст. 404); 2) ті, що є фактичною шкодою (що полягає в зменшенні обсягу майнових і немайнових благ фізичних, юридичних осіб та держави) [109, с. 107]. У цьому випадку ми розглядаємо саме другий аспект суспільно небезпечних наслідків службового підроблення.

У контексті зазначеного для кваліфікованого службового підроблення наслідки є обов'язковим елементом об'єктивної сторони, відповідно, і кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 366 КК, має матеріальний склад.

Водночас єдиною кваліфікуючою ознакою службового підроблення є спричинення тяжких наслідків.

Зміст цієї кваліфікуючої ознаки висвітлено в п. 4 примітки до ст. 364 КК, відповідно до якого тяжкими наслідками в ст. 364–367 вважають такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують НМДГ.

Слід зазначити, що ні зміст цієї примітки, ні безпосередньо ст. 366 КК не містять жодних нормативних орієнтирів з приводу характеристики таких наслідків як збитків, шкоди тощо, що своєю чергою обумовлює низку наукових і практичних проблем, пов'язаних, зокрема, з правовою природою, виявом відповідних наслідків.

У цьому контексті слушною є думка М. М. Сивака, який зазначає, що в тих статтях Особливої частини КК, де майнова шкода може мати лише характер реальних збитків, доцільно в примітках-критеріях робити відповідну вказівку; якщо такої вказівки немає, це означатиме, що майнова шкода може мати характер і майнової шкоди, й упущеної вигоди [229, с. 92].

Верховний Суд у постанові 19 листопада 2024 року [190] з приводу змісту п. 3 і 4 примітки до ст. 364 КК зауважує, що істотна шкода й тяжкі наслідки можуть мати виключно матеріальне вимірювання або перераховуватися в матеріальний еквівалент, що означає, що такі наслідки можуть не тільки становити майнову, а й охоплювати вияви немайнової шкоди, проте лише ті, які можуть одержати майнове відшкодування. Тобто за конкретних обставин справи наслідками нематеріального характеру внаслідок заподіяння шкоди охоронюваним чи іншими законами правам і свободам людини та громадянина є, наприклад, витрати на лікування, компенсація моральної шкоди тощо, може бути й шкода нематеріального характеру (моральна шкода, упущена вигода тощо), проте вона повинна мати матеріальне вимірювання.

За змістом положень п. 5 підрозділу 1 розділу X Податкового кодексу України [133] сума НМДГ у цьому випадку встановлюють на рівні податкової соціальної пільги, визначеної пп. 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 розділу IV цього Кодексу для відповідного року. Своєю чергою сума податкової соціальної пільги дорівнює 50 % розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року. За змістом ст. 7 Закону від 19 листопада 2024 року № 4059-IX «Про Державний бюджет України на 2025 рік» [206] прожитковий мінімум для працездатних осіб встановлено на рівні 3028 грн.

Тож НМДГ для кваліфікації службового підроблення станом на 1 січня 2025 року становить 1514 грн, і відповідно тяжкі наслідки полягають у завданні збитків на суму 378 500 грн і більше. Обмежимося в цьому дослідженні лише вказівкою на те, що таке нормативно-правове регулювання зумовлює можливість зміни розміру тяжких наслідків для кваліфікації службового підроблення (та інших кримінальних правопорушень) унаслідок зміни податкового, бюджетного законодавства.

Досліджуючи наукову літературу та судову практику з приводу проблематики кваліфікованого складу службового підроблення, необхідно враховувати, що до набрання чинності Законом від 13 травня 2014 року № 1261-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» [200] (далі – Закон № 1261-VII), тобто до 4 червня 2014 року, положення п. 4 примітки до ст. 364 КК формулювали так: «тяжкими наслідками в ст. 364–367, якщо вони полягають у завданні матеріальних збитків, вважаються такі наслідки, які у...».

Тобто поняття «тяжкі наслідки» мало майновий та немайновий характер, і нормативних орієнтирів немайнового характеру тяжких наслідків не було. Це слід урахувати в контексті наявних доктринальних положень. Наприклад, П. П. Андрушко, А. А. Стрижевська до тяжких наслідків, які не пов'язані із заподіянням матеріальних збитків, відносять дезорганізацію чи розвал роботи підприємства, установи, організації, їх банкрутство, тривалу зупинку транспорту, створення аварійної ситуації, унаслідок якої хоча б одна людина отримала середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження або яка спричинила людські жертви [1, с. 1182].

Водночас, з огляду на тривалий проміжок часу, що минув із законодавчих змін щодо визначення виключно майнового характеру тяжких наслідків, вважаємо недоцільним заглиблюватися в детальний аналіз змісту тяжких наслідків нематеріального характеру. У цьому контексті вважаємо також, що законодавчі зміни, які відбулися, мали позитивний вплив на правозастосування загалом, з огляду на негативні наслідки оцінних понять у законі про кримінальну відповідальність. Зокрема, ці наслідки є очевидними та безпосередньо витікають з ознак оцінного поняття, до яких, наприклад, О. В. Ус відносить: неконкретизованість, відкритість структури, невизначеність обсягу; встановлення змісту в процесі правозастосування, індивідуальний підхід; наявність певної процедури оцінювання; зв'язок із дискреційними повноваженнями [247, с. 65].

Тяжкі наслідки як кримінально-правове поняття й інструмент (кількісний показник, ознака елемента складу кримінального правопорушення) має в законі про кримінальну відповідальність різні призначення та зміст.

Передусім необхідно відмежовувати тяжкі наслідки як елемент об'єктивної сторони кримінального правопорушення, у цьому випадку – службового підроблення, від тяжких наслідків, завданих злочином як обставини, що обтяжує покарання відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 67 КК.

В останньому випадку тяжкими наслідками вважають загибель людей, спричинення тяжкої шкоди здоров'ю людини, значних матеріальних збитків, порушення основних конституційних прав громадян, дезорганізація роботи підприємств, установ тощо [1, с. 175].

Слушним є твердження В. М. Захарчука, що правозастосовним орієнтиром для розуміння нематеріального характеру тяжких наслідків, завданих злочином, можуть бути п. 6, 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 15 «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» [50, с. 310].

Відповідно до ч. 4 ст. 67 КК, встановлено заборону врахуванням судом обставини, що обтяжує покарання, якщо вона передбачена як ознака кримінального правопорушення, що впливає на його кваліфікацію.

Водночас тяжкі наслідки як елемент кваліфікованого складу службового підроблення мають лише матеріальний (грошовий) вираз у чітко встановленому розмірі, а тяжкі наслідки як обставина, що обтяжує покарання, є оцінною категорією. Тобто в обох випадках ці поняття є різними кримінально-правовими інструментами, а також різними за змістом.

З огляду на це, можливі такі кримінально-правові ситуації, пов'язані із врахуванням обтяжуючої обставини, передбаченої п. 5 ч. 1 ст. 67 КК, у випадку кваліфікації дій особи за ч. 2 ст. 366 КК: 1) тяжкі наслідки не можуть бути враховані як обставина, яка обтяжує покарання за службове підроблення, оскільки полягають виключно в грошову розмірі; 2) тяжкі наслідки можуть бути обтяжуючою покарання за службове підроблення обставиною, оскільки полягають в іншому, ніж

матеріальний (грошовий) характер, вираженні. В останньому випадку слід акцентувати хоч і на потенційній, проте можливості такої ролі тяжких наслідків, завданих злочином, оскільки, слушно зазначає Ю. Ю. Лемішко, ця обставина, яка обтяжує покарання, віднесена законодавцем до факультативних обтяжуючих обставин, урахування яких як обтяжуючих законодавець залишає на розсуд суду [96, с. 177].

Перша кримінально-правова ситуація своєю чергою передбачає такі варіації:

- 1) службовим підробленням спричинено наслідки до 250 розмірів НМДГ;
- 2) службовим підробленням спричинено наслідки понад 250 розмірів НМДГ.

На нашу думку, та обставина, що законодавець обрав матеріальний характер тяжких наслідків як кваліфікуючої ознаки службового підроблення, за відсутності будь-яких інших нормативних орієнтирів, цілком виключає можливість урахування такої обтяжуючої обставини, як тяжкі наслідки, завдані злочином (у випадку виключно матеріального вираження наслідків), під час кваліфікації дій особи за ч. 1 ст. 366 КК (тобто такі тяжкі наслідки не досягають розміру, встановленого п. 4 примітки до ст. 364 КК). Немає будь-яких нормативних підстав вважати, що розглядувана обтяжуюча покарання обставина могла би бути кваліфікованою, наприклад, у випадку в сотні разів більшого розміру наслідків кваліфікованого службового підроблення.

Такого висновку ми доходимо, оскільки тяжкі наслідки у вираженні розміру НМДГ є ознакою, яка безпосередньо впливає на кваліфікацію службового підроблення, а тому саме таке розуміння і обсяг поняття тяжких наслідків має виключатися повністю із застосування цього поняття за положеннями ст. 67 КК.

Нематеріальний характер тяжких наслідків, завданих злочином (друга кримінально-правова ситуація) може бути підставою для впливу під час призначення покарання за службове підроблення або кваліфікований склад службового підроблення, оскільки тяжкі наслідки нематеріального характеру не впливають на кваліфікацію службового підроблення.

Підхід, за якого тяжкі наслідки, завдані злочином, узагалі не можуть бути обставиною, що обтяжує покарання за службове підроблення, оскільки в ч. 2 ст. 366

КК також зазначено про тяжкі наслідки, на наш погляд, є помилковим, оскільки в зміст і обсяг тяжких наслідків як ознаки об'єктивної сторони складу певного кримінального правопорушення є відмінним на рівні Особливої частини КК не лише поміж різними складами кримінальних правопорушень (групами складів кримінальних правопорушень), а й між змістом та обсягом цього поняття на рівні Загальної та Особливої частин КК.

Зокрема, В. Б. Харченко, досліджуючи суспільно небезпечні наслідки, що безпосередньо визначені в диспозиціях ст. 364, 361-1, 365, 365-2 362, 367 КК як ознаки об'єктивної сторони таких складів кримінальних правопорушень, зауважує, що кримінальний закон фактично позбавлений іншої можливості вказати на ступінь суспільної небезпечності конкретного злочинного діяння окресленої групи [261, с. 169].

На відміну від зазначених кримінальних правопорушень, зокрема у сфері службової діяльності, тяжкі наслідки при службовому підробленні є саме кваліфікуючою ознакою або ж елементом об'єктивної сторони кваліфікованого складу службового підроблення, але не обов'язковим утворювальним елементом об'єктивної сторони службового підроблення взагалі й не дозволяють виокремити саме кримінально карані службові підроблення від інших службових підроблень.

Зазначена кількісна характеристика складу кримінального правопорушення (тяжкі наслідки), на нашу думку, не може бути застосованою на рівні КК для відмежування кримінально караного службового підроблення від потенційно інших (не кримінально караних) службових підроблень, що обумовлено особливостями окремих обов'язкових ознак офіційного документа й змістом форм діянь, які становлять склад службового підроблення. Наприклад, службове підроблення може тягнути зміну прав й обов'язків не тільки в кількісному матеріальному вираженні.

Також з'ясовуючи зміст кримінально-правової норми, передбаченої ч. 2 ст. 366 КК, необхідно зауважити, що: 1) «ті самі діяння» – це саме діяння, які зазначені в ч. 1 ст. 366 КК; 2) достатнім є вчинення особою однієї із форм службового підроблення, яке спричинило тяжкі наслідки, для кваліфікації дій такої особи за ч. 2 ст. 366 КК.

Також у науці кримінального права досліджували питання змісту терміна «спричинення», що використовують у контексті наслідків кримінального правопорушення.

В українській мові спричиняти, поряд зі «спричинювати», «спричинити», означає служити, бути причиною чого-небудь, викликати, зумовлювати щось, сприяти чому-небудь, завдавати чого-небудь, заподіювати щось, бути наслідком чого-небудь [16, с. 1377].

На думку П. С. Берзіна, зміст понять «заподіяння», «завдання», «спричинення» не має відмінного одне від одного смислового навантаження, а тому законодавцеві слід обрати один термін, зміст якого найповніше відтворює поняття, яке воно позначає, а саме «заподіяння», оскільки решта термінів-синонімів відображають певну сторону, рівень змісту, смислового навантаження відповідного поняття [12, с. 265]. Своєю чергою О. Л. Тимчук вважає, що в диспозиціях статей Особливої частини КК для позначення наявності причинового зв'язку слід використовувати лише два терміни: «спричинило»(и), якщо наслідки немайнові (фізичні, політичні тощо), і «завдало»(и), якщо наслідки становлять майнову шкоду [240, с. 80].

В. О. Беньківський, досліджуючи ті самі терміни з позицій причинового зв'язку, акцентує на тому, що слова «доведення», «спричинення», «заподіяння» стають термінами, що відображають причиновий зв'язок, тільки будучи поєднаними зі специфічною термінологією конкретної статті, що закріплює конкретне діяння (наприклад, «доведення до самогубства»; «тілесне ушкодження», що «спричинило» тощо) [10, с. 126].

Можливо, усуненню таких термінологічних розбіжностей сприятиме початок функціонування Єдиного глосарія правових термінів, метою створення якого, зокрема, є забезпечення сталості термінології, якою послуговуються нормативно-правові акти.

Окреслені пропозиції вважаємо слушними в контексті термінологічної уніфікації на рівні КК загалом, хоча наявний термін безпосередньо в ч. 2 ст. 366 КК проблемних питань у правозастосуванні не викликає.

Важливим також є питання кваліфікації дій особи за ч. 2 ст. 366 КК у разі множинності кримінальних правопорушень.

На нашу думку, у цьому контексті можливі такі кримінально-правові ситуації: 1) вчинення двох чи більше форм службового підроблення, за які особу не засуджували, що спричинило тяжкі наслідки; 2) вчинення особою сукупності кримінальних правопорушень, одне з яких – службове підроблення, які спричинили настання тяжких чи «схожих» наслідків.

Розглядаючи першу варіацію, цілком очевидно, що вчинення службовою особою складання та видачі завідомо неправдивого офіційного документа (щодо одного й того самого офіційного документа) передбачає наслідки в одній площині, і виключаються певні тяжкі наслідки складання такого документа, які є відмінними від його видачі.

Водночас у випадку вчинення таких самих дій однією службовою особою щодо двох чи більше офіційних документів, але за умови, що тяжкі наслідки спричиняють два чи більше такі діяння, – підстав для кваліфікації дій службової особи за ч. 2 ст. 366 КК немає.

На рівні кваліфікації вчинених особою діянь усі вони охоплені ч. 1 ст. 366 КК, загальна формула кваліфікації вчинених кримінальних правопорушень також передбачатиме посилання тільки на ч. 1 ст. 366 КК, але із зазначенням усім видів (форм) діянь, учинених як службове підроблення. Якщо жодне окремо взяте діяння не спричинило шкоди, що сягає тяжких наслідків, підстав для кваліфікації за ч. 2 ст. 366 КК немає.

Сумувати (додавати) фактично розмір спричиненої шкоди кожним із діянь, що передбачені ч. 1 ст. 366 КК, окремо, за умови відсутності продовжуваного кримінального правопорушення, немає правових підстав.

Щодо іншої кримінально-правової ситуації, пов'язаної із сукупністю кримінальних правопорушень, наявні правозастосовні орієнтири. Сутність таких орієнтирів зводиться до необхідності пошуку безпосереднього зв'язку наслідків службового підроблення.

Відповідно до правової позиції Верховного Суду України, висловленої в постанові від 19 грудня 2011 року № 5-18кс11 [138], якщо особа з метою ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) вчиняє службове підроблення, яке є одним зі способів такого ухилення, то наслідки, що призвели до фактичного ненадходження до бюджету чи державних цільових фондів коштів у відповідних розмірах, охоплені диспозицією ст. 212 КК і не можуть одночасно (подвійно) розцінюватися як тяжкі наслідки в розумінні ч. 2 ст. 366 КК. У цій справі сторона обвинувачення як тяжкі наслідки для ч. 2 ст. 366 КК кваліфікувала несплата засудженим податків у загальній сумі у відповідній сумі внаслідок ухилення від їх сплати. Верховний Суд України дійшов висновків, що для інкримінування особі спричинення певних наслідків потрібен прямий, безпосередній, а не опосередкований, причиновий зв'язок між діями й такими наслідками. Тобто для ставлення у вину особі, що вчинила службове підроблення, спричинення її діями тяжких наслідків, визначення яких надано в п. 4 примітки до ст. 364 КК, необхідно, щоб такі наслідки знаходилися в безпосередньому причиновому зв'язку саме з діями, зазначеними в диспозиції ч. 1 ст. 366 КК [138]. Цю позицію доведено іншим судам листом суду касаційної інстанції [217], вона залишається визначальною в провозастосуванні й досі.

На нашу думку, із цією позицією пов'язані щонайменше дві кримінально-правові проблеми: 1) у чому відмінність прямого (безпосереднього) й опосередкованого причинового зв'язку між діями, передбаченими ч. 1 ст. 366 КК, і тяжкими наслідками в розумінні ч. 2 ст. 366 КК; 2) чи завжди охоплення тяжких наслідків, які передбачені ч. 2 ст. 366 КК, диспозицією іншої кримінально-правової норми, який передбачає склад іншого кримінального правопорушення, виключає можливість кваліфікації дій суб'єкта за ч. 2 ст. 366 КК.

Передусім слід зауважити, що безумовною є необхідність причинового зв'язку як однієї з ознак об'єктивної сторони складу кваліфікованого службового підроблення, проте проблемним є визначення характеру (змісту) такого зв'язку.

Зокрема, О. Л. Тимчук доводить, що такий зв'язок є самостійною ознакою об'єктивної сторони злочинів із матеріальним складом, поряд із суспільно

небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками, між якими його і встановлюють. Використані злочинцем для досягнення результату сили природи, технічні механізми тощо характеризують розвиток цього зв'язку і не є частиною дії [240, с. 88].

Водночас така проблемність пов'язана не лише з обігом категорії причиновості в кримінальному праві, а, очевидно, криється в загальнофілософських підходах до причиновості.

З позицій філософії причиновість полягає в тому, що вона є одним з аспектів універсального зв'язку предметів і явищ, який своєю чергою полягає в утворенні або породженні одними предметами та явищами (причинами) інших (наслідків) [259, с. 523].

Причиновість лежить в межах ширшого філософського поняття детермінізму. Зокрема, О. О. Кваша зауважує, що детермінація як порівняно активний момент взаємодії завжди має елемент причиновості щодо здійснених змін, але не завжди є причиною (детермінацією, що породжує) процесу, у якому бере участь. Детермінізм не зводиться до теорії причиновості, оскільки причинові відносини є лише одним з аспектів детермінації. Детермінізм охоплює низку категорій: умови, необхідність і випадковість, можливість і дійсність, ціле й частини, зміст і форма [56, с. 397–398]. Я. В. Мочкош стверджує, що причина не лише передуює наслідку в часі, а й шляхом перенесення властивостей предмета й енергії діяння обумовлює його виникнення і наявність; відображає реальні структурні, функціональні, динамічні та інші особливості зв'язку діяння та об'єкта впливу; на основі такого процесу в кримінальному праві сформувалася дієва в сучасну епоху «казуально-генетична» теорія причинового зв'язку [115, с. 124].

Н. М. Ярмиш аналізує кілька теорій причиновості, які впливають на розуміння безпосередності причинового зв'язку, унаслідок чого констатовано відсутність єдності в поглядах на правильність кожної окремо теорії, як і з будь-якого філософського питання [269, с. 146].

У своїй дисертаційній роботі О. М. Беньківський резюмує, що в межах теорії необхідного спричинення є варіанти: коли заподіяння наслідків має прямий і

безпосередній характер; заподіяння за наявності інших суттєвих каузальних чинників, коли поведінка винуватого не причина, але умова в межах спричинення; заподіяння, коли поведінка винуватого є визначальною; заподіяння, коли особа свідомо використовує такі, що приєдналися до каузального «ланцюга», чинники [10, с. 47].

Фактично аналізована позиція Верховного Суду України щодо характеру причинового зв'язку між діями і наслідками, які передбачені ч. 2 ст. 366 КК, відображає один з варіантів спричинення в межах теорії необхідного спричинення, коли заподіяння суспільно небезпечних наслідків має прямий і безпосередній характер.

На наш погляд, цілком схвалити такий підхід у правозастосовній практиці не можна.

Якщо брати за основу алгоритм встановлення причинового зв'язку (наприклад, запропонований О. О. Дудоровим [38, с. 220]) й аналізувати обставини справи № 5-18кс11, цілком очевидною є і вина в цій справі не лише щодо кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 212 КК, а й ч. 2 ст. 366 КК. Дослідження «прямоти» і «безпосередності» причинового зв'язку в цій справі щодо кваліфікованого складу службового підроблення здійснив Верховний Суд України, на наш погляд, зі змішуванням ознак об'єктивних сторін двох самостійних кримінальних правопорушень, недостатньо аргументовано (зокрема, незрозумілим залишилося те, яким же має бути загальний орієнтир для визначення прямого, безпосереднього причинового зв'язку між дією та наслідком).

Отже, така судова практика хоч і є усталеною, але її слід застосовувати обмежено, виключно за тотожних обставин кримінальних проваджень, а в ідеалі – відійти від такого підходу в правозастосуванні.

Іншу кримінально-правову проблему, пов'язану з начебто «подвійною» кваліфікацією тяжких наслідків кваліфікованого службового підроблення, на наш погляд, можна розв'язати в такий спосіб.

Кваліфікований склад службового підроблення передбачає наслідки як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення,

передбаченого ч. 2 ст. 366 КК, поряд з діянням (одна із форм дій, зазначених у ч. 1 ст. 366 КК). У справі № 5-18к11 суд констатує, що службове підроблення під час ухилення від сплати податків є способом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 212 КК, тобто визнає правильність кримінально-правової кваліфікації діянь за обставинами кримінального провадження в цій частині, але зазначає про помилковість кваліфікації за ч. 2 ст. 366 КК через загрозу «подвійної» кваліфікації наслідків вчиненого діяння. Тобто за такою логікою службове підроблення мало би бути виключено також; самостійного значення в такій аргументації та обставина, що службове підроблення є способом вчинення іншого кримінального правопорушення, не має, крім певних винятків (наприклад, якби в нормі ст. 212 КК містилося зазначення «...шляхом підроблення...»), які розглядуваної ситуації не стосуються.

У теорії кримінального права розрізняють декілька видів сукупності кримінальних правопорушень: ідеальна, реально-ідеальна, реальна [1, с. 85]. Про ідеальну сукупність також ідеться і в тому випадку, якщо заподіяні суспільно небезпечні наслідки, які повністю не описані в жодній зі статей Особливої частини КК, і посягання здійснюються на кілька різних об'єктів кримінально-правової охорони [6, с. 115].

Отже, в окресленій правовій ситуації наявна фактично ідеальна сукупність кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 212, ч. 2 ст. 366 КК, у якій особа вчинила одне діяння, яке містить ознаки двох різних складів кримінальних правопорушень.

Видається слушним зауваження С. С. Тучкова про те, що саме підроблення не призводить до ухилення від сплати податків, а лише подальше використання підроблених документів за наявності інших обставин може призвести до «ухилення» [242, с. 107].

Науково обґрунтованою, на нашу думку, видається позиція Верховного Суду України, викладена в постанові від 21 березня 2013 року № 5-2к13 [139], згідно з якою кримінальна відповідальність за кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 366 КК, настає в разі, коли службове підроблення призвело до спричинення

реальної майнової шкоди і ця шкода знаходиться в прямому причиновому зв'язку саме зі службовим підробленням. Своєю чергою, оскільки шкоду заподіюють здебільшого не підробленням офіційних документів, а внаслідок використання їх, яке не є конструктивною ознакою службового підроблення, то визначення причинового зв'язку між службовим підробленням і тяжкими наслідками залежить від того, ким саме – іншою особою чи власне підробником, у якому значенні, з якою метою використовуються ці документи. Якщо особа усвідомлює, що підроблення документів є етапом (частиною) злочинної поведінки чи необхідною дією для вчинення іншого посягання, унаслідок чого буде досягнуто кінцевої мети всієї злочинної поведінки, то таке службове підроблення не слід кваліфікувати як таке, що спричинило тяжкі наслідки. Зазначену позицію окреслюють серед іншого в науково-практичних виданнях як орієнтир у правозастосуванні [85, с. 1056–1058].

Проте вважаємо, що, як і у випадку проаналізованого нами рішення у справі № 5-18к11, через ті самі аргументи і в цій справі суд не надав вичерпних відповідей на питання, пов'язані з безпосередністю причинового зв'язку й сукупності кримінальних правопорушень.

Не є усталеною думка щодо кримінально-правової кваліфікації службового підроблення, яке спричинило тяжкі наслідки, і в науці кримінального права.

На думку авторів одного з науково-практичних коментарів до КК, у разі вчинення злочину, передбаченого ст. 223-1 КК, службовою особою, за наявності всіх ознак службового підроблення, яке спричинило тяжкі наслідки, необхідна додаткова кваліфікація за ч. 2 ст. 366 КК [87, с. 354].

Іншу позицію обстоює С. Р. Багіров, який дійшов висновку про необґрунтованість пропозиції додатково кваліфікувати за ч. 2 ст. 366 КК України дії уповноваженої особи, яка внесла в документи, що подають для реєстрації випуску цінних паперів, завідомо неправдиві відомості, якщо це заподіяло значну матеріальну шкоду інвесторові в цінні папери, оскільки ч. 2 ст. 366 КК та ст. 223-1 КК співвідносяться як загальна та спеціальна норми, а також згідно з приміткою до ст. 223-1 КК шкода є значною, якщо вона в двадцять і більше разів перевищує НМДГ,

натомість згідно з п. 4 примітки до ст. 364 КК тяжкими наслідками є ті, що у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують НМДГ [5, с. 57].

Позиція С. Р. Багірова видається слушною лише в частині співвідношення ст. 366 КК та ст. 223-1 КК, проте не в частині подвійного інкримінування наслідків, оскільки кримінально-правові наслідки діяння не можна кваліфікувати відокремлено, без прив'язки до кваліфікації діяння, яке зумовлює настання таких наслідків. Тобто вважаємо, що якщо і дійти висновку, що фактично діяння особи охоплені складом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 223-1 КК, то проблема додаткової кваліфікації окремо наслідків відсутня в такій кримінально-правовій ситуації.

Тож вважаємо, що за умови сукупності кримінальних правопорушень із кваліфікованим службовим підробленням, повної кримінально-правової кваліфікації діянь (зокрема за ч. 4 ст. 358 КК) перешкод для кваліфікації вчиненого за ч. 2 ст. 366 КК немає.

За достатньої, на нашу думку, наукової розробленості в кримінальному праві проблематики причинового зв'язку, наслідків кримінального правопорушення залишаються недостатньо дослідженими питання про те, кому чи чому такі тяжкі наслідки мають бути спричинені.

Підґрунтям для постановки такого питання слугують законодавчі формулювання інших складів кримінальних правопорушень, які передбачають наявність цієї кваліфікуючої ознаки складу кримінального правопорушення.

Наприклад, положення ч. 2 ст. 364 КК передбачають кримінальну відповідальність за «те саме діяння» (тобто діяння, передбачене ч. 1 ст. 364 КК), якщо воно спричинило тяжкі наслідки.

Своєю чергою в ч. 1 ст. 364 КК передбачено кримінальну відповідальність за умови, якщо діяння завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам й інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

Тобто на рівні положень ст. 364 КК чітко визначено, що істотна шкода, як і тяжкі наслідки, мають бути спричинені одному з альтернативних «суб'єктів» (у цьому

випадку йдеться про фактично потерпілого в кримінально-правовому розумінні): охоронюваним законом правам окремих громадян; охоронюваним законом свободам окремих громадян; охоронюваним законом інтересам окремих громадян; охоронюваним законом державним інтересам; охоронюваним законом громадським інтересам; охоронюваним законом інтересам юридичних осіб.

Правозастосовна практика визнає правильною кримінально-правову кваліфікацію, за якої слова з диспозиції ч. 1 ст. 364 КК «охоронюваним законом» стосуються не лише прав, свобод та інтересів окремих громадян, а й державних, громадських інтересів, а також інтересів юридичних осіб. Наприклад, під час розгляду справи № 991/3966/20 [182] Верховний Суд досліджував питання співвідношення зловживання владою та службовим становищем, натомість будь-яких мотивів щодо висунутого обвинувачення, яке включало «...що спричинило тяжкі наслідки охоронюваним законом державним інтересам в особі юридичної особи публічного права», суд не висловлював; не наголошувала на цьому й сторона захисту.

Аналогічного підходу дотримано під час побудови законодавцем ст. 364-1, 365, 365-2, 367 КК, які містяться в одному розділі XVII Особливої частини КК, у якому і ст. 366 КК, яка зазначеному підходу не відповідає.

Нечіткість закону про кримінальну відповідальність притаманна й іншим розділам (наприклад, у ч. 1 ст. 185 КК не зазначено про власника майна).

У цьому контексті щодо розуміння, кому ж мають бути спричинені тяжкі наслідки за змістом ч. 2 ст. 366 КК, необхідно виокремити кілька основних правових проблем і запропонувати шляхи їх вирішення.

По-перше, правову проблему становить «логічна прив'язка» законодавця кваліфікуючої ознаки «тяжкі наслідки» до охоронюваних законом прав, свобод й інтересів окремих громадян або державних чи громадських інтересів, або інтересів юридичних осіб.

На нашу думку, зазначена правова проблема загалом пов'язана переважно з внесенням змін до КК, зокрема до розділу XVII, які стосувалися окремих законодавчих положень без їх взаємозв'язку з іншими такими положеннями. Ще в первинній редакції ч. 1 ст. 364 КК діяння було кримінально караним, «якщо воно

заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб». Частина 2 ст. 364 КК, як і ч. 2 ст. 366 КК, передбачали кваліфікуючою ознакою «тяжкі наслідки», а зміст цієї ознаки висвітлено в п. 4 примітки до ст. 364 КК: «тяжкими наслідками у статтях 364–367, якщо вони полягають у заподіянні матеріальних збитків, вважаються такі, які у 250 і більше разів перевищують НМДГ».

За такої побудови кримінально-правової норми (у контексті кваліфікуючих ознак службового підроблення важливим є п. 4 примітки до ст. 364 КК) стає очевидним і логічним те, що тяжкі наслідки можуть бути спричинені не лише майновим правам чи інтересам, а й іншим правам, свободам, інтересам громадян, інтересам юридичних осіб, державним чи громадським інтересам.

Законом від 7 квітня 2011 року № 3207-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» [202] у тексті п. 4 примітки до ст. 364 КК змінено фактично лише слова «заподіяння» на слово «завдання».

Далі Законом № 1261-VII п. 4 примітки до ст. 364 КК викладено в редакції: «тяжкими наслідками у статтях 364–367 вважаються такі наслідки, які у 250 і більше разів перевищують НМДГ», яка діє і досі. Відповідно до постанови Верховного Суду від 20 лютого 2018 року № 750/4139/15-к [141], такі зміни поліпшують становище особи (порівняно з редакцією, що діяла до 4 червня 2014 року), оскільки скасовують злочинність зловживання владою або службовим становищем, якщо шкода, заподіяна цим діянням, не відповідного розміру (часткова декриміналізація).

Тож чинна вже понад 10 років норма, яка визначає зміст тяжких наслідків для кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVII Особливої частини КК, не спонукала досі законодавця змінити відповідні положення щодо «охоронюваних законом прав, свобод й інтересів окремих громадян або державних чи громадських інтересів, або інтересів юридичних осіб», хоча такі зміни необхідно було внести.

На нашу думку, доцільно уникнути взагалі посилання в текстах диспозицій статей цього розділу КК на охоронювані законом права, свободи й інтереси,

залишивши тільки посилання на істотну шкоду і тяжкі наслідки у відповідних випадках: 1) без уточнення того, кому саме їх спричиняють; 2) з уточненням, що такі шкоду й наслідки заподіюють фізичним або юридичним особам, державі або територіальній громаді.

В останньому варіанті відповідні положення можливо як альтернатива законодавчо зафіксувати в п. 3 та 4 примітки до ст. 364 КК. Таке закріплення надало б можливість чітко усвідомлювати, кому саме спричиняють тяжкі наслідки, зокрема кримінальним правопорушенням, передбаченим ч. 2 ст. 366 КК.

Недоречним є використання категорії «громадянин» у цьому контексті, яке є вузьким, ніж фізична особа (його й необхідно використовувати), а обґрунтованих підстав вважати осіб без громадянства такими, чиї права виключено з поля правової охорони ст. 364 КК, немає.

Тому вважаємо, що з'ясувати детально зміст таких правових понять, як охоронювані законом права, свободи й інтереси, зокрема в межах цієї дисертаційної роботи, видається «відірваним» від завдань роботи та правозастосування кваліфікуючої ознаки службового підроблення вже понад десятиліття. З цього приводу доходимо висновку, що такі права, свободи й інтереси можуть мати виключно майновий (грошовий) характер.

Розв'язання ця проблема мала і в судовій правозастосовній практиці. Закриваючи кримінальне провадження щодо засуджених, зокрема, за ч. 1 ст. 364 КК у зв'язку із відсутністю в діях складу злочину через набрання чинності Законом № 1261-VII, Верховний Суд України в постанові від 27 жовтня 2016 року № 5-99кс16 [140] зауважив, що диспозиція ч. 1 ст. 364 і ч. 1 ст. 365 КК, що передбачає відповідальність за заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам й інтересам окремих громадян або громадським чи державним інтересам, чи інтересам юридичних осіб, може становити не лише майнову шкоду, а й охоплювати вияви немайнової шкоди, однак тільки ті, які можуть одержати майнове відшкодування (як істотна шкода можуть враховувати будь-яку за характером шкоду, якщо вона підлягає грошовій оцінці та відповідно до такої оцінки досягла встановленого розміру). Як приклад у цій справі суд зазначає, що таким виявом

немайнової шкоди, який міг би бути інкримінований засудженим за ч. 1 ст. 364 КК як заподіяння істотної шкоди (за ознакою підриву авторитету правоохоронних органів), є позбавлення потерпілого права на свободу пересування протягом 4 годин, якби наслідки цього заподіяння досягли розміру істотної шкоди. Суд зазначає, що за конкретних обставин справи наслідки нематеріального характеру, які підлягають грошовій оцінці (реальна шкода) та відповідно до такої оцінки досягли встановленого розміру («істотної шкоди» чи «тяжких наслідків») із заподіянням шкоди охоронюваних Конституцією України чи іншими законами прав і свобод людини й громадянина (соціального, політичного, морального, організаційного чи іншого характеру), можуть бути із: спричинення фізичної шкоди – витрати на лікування чи протезування потерпілої особи; порушення законних прав й інтересів громадян – витрати на відновлення таких прав (виплати незаконно взятому під варту чи ув'язненому або незаконно звільненому з роботи чи навчання, відшкодування за невиконання судового рішення, компенсацію шкоди від поширення відомостей, які ганьблять особу тощо); політичної шкоди (витрати на проведення нових виборів і заходів антитерористичного характеру тощо); організаційної шкоди (витрати на відновлення роботи установи).

По-друге, правову проблему становить узагалі застосовність категорії охоронюваних законом прав, свобод й інтересів визначених у диспозиціях окремих статей розділу XVII Особливої частини КК суб'єктів (громадяни, юридичні особи, держава, громада).

Порівняно з уже згадуваними іншими правовими нормами цього розділу КК, ч. 1 ст. 366 КК не містить в описі об'єктивної сторони діяння посилань на які-небудь права, свободи чи інтереси.

Не містить таких посилань і п. 4 примітки до ст. 364 КК, який застосовують до ст. 366 КК.

За таких обставин вважаємо, що для кримінально-правової кваліфікації фіксація розкриття змісту, яким саме правам, свободам й інтересам і кого саме спричинено тяжкі наслідки службовим підробленням, не потрібна (не вимагається).

Така фіксація не може міститися у формулі кримінально-правової кваліфікації за ч. 2 ст. 366 КК (оскільки відповідні ознаки не передбачені ні ч. 1, ні ч. 2 ст. 366 КК), не є обов'язковою у формулюванні повідомленої підозри або пред'явленого (висунутого) обвинувачення, проте цілком очевидно, що майже неможливо уникнути принаймні згадки про те, кому ж тяжкі наслідки спричинено службовим підробленням і в чому це спричинення полягало, під час викладу фактичних обставин кримінального правопорушення (що є обов'язковим як у письмовому повідомленні про підозру згідно з п. 6 ч. 1 ст. 277 КПК, так і в обвинувальному акті згідно з п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК).

Щоб з'ясувати, як саме потрібно вказати про спричинення тяжких наслідків (кому саме, яким саме механізмом чи яким правам тощо), на наш погляд, необхідно безпосередньо конкретизувати фактичний вияв таких тяжких наслідків (в окремих випадках можливо й без зазначення певної юридичної особи, визначення потерпілого тощо) настільки, наскільки це необхідно (і наскільки встановлено органом досудового розслідування) для чіткого, однозначного усвідомлення сторонами кримінального провадження, слідчим суддею і судом, що тяжкі наслідки справді було заподіяно та в чому саме це полягає.

Підсумовуючи, зазначимо, що тяжкими наслідками службового підроблення необхідно вважати кваліфікуючу ознаку складу цього кримінального правопорушення, яка полягає в спричиненні державі, територіальній громаді, юридичній або фізичній особі матеріальної шкоди у визначеному п. 4 примітки до ст. 364 КК розмірі.

Оскільки законодавча конструкція кваліфікованого складу службового підроблення є майже неможливою до застосування, вважаємо, що ч. 2 ст. 366 КК має бути доповнена й іншими кваліфікуючими ознаками, як і у випадках із конкуруючими чи суміжними кримінальними правопорушеннями.

За чинної редакції ст. 366 КК множинність службового підроблення (зокрема, у формі повторності) обмежена тим самим складом ч. 1 ст. 366 КК, а застосування ч. 2 ст. 366 КК від множинності не залежить. Покарання у випадку множинності службового підроблення обмежуватиметься санкцією ч. 1 ст. 366 КК. Водночас, ч. 3

ст. 358 КК встановлено, що дії, передбачені ч. 1 або 2 цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, – караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Тобто за загальний склад підроблення офіційних документів із кваліфікуючими ознаками (повторність, вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою) передбачено більш тяжке покарання, ніж за аналогічні дії службової особи з числа передбачених ч. 1 ст. 366 КК, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб.

Відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2024 року [43] було обліковано 5758 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 366 КК, у 4078 із них повідомлено про підозру, з усіх закінчених таких кримінальних проваджень про службові підроблення 950 обліковано як такі, що вчинені групою осіб.

Крім того, доповнення кваліфікованого складу службового підроблення позитивно позначиться на підвищенні ефективності покарання за службове підроблення. Оскільки доведено проблематичність кваліфікації дій за ч. 2 ст. 366 КК через підходи в правозастосуванні щодо причинового зв'язку між діянням і наслідками, то додаткові кваліфікуючі ознаки не становитимуть таких проблем, що зрештою сприятиме посиленню відповідальності за це кримінальне правопорушення.

З огляду на викладене, вважаємо, що кваліфікований склад службового підроблення необхідно доповнити додатковими альтернативними кваліфікуючими ознаками (вчинення повторно, вчинення за попередньою змовою групою осіб), а положення диспозицію ч. 2 ст. 366 КК пропонуємо викласти в такій редакції: «дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно, за попередньою змовою групою осіб або якщо вони спричинили тяжкі наслідки».

Висновки до розділу 2

1. Загальний та родовий об'єкти службового підроблення відповідають загальнотеоретичному поняттю загального об'єкта кримінального правопорушення та частини правовідносин, охоронювані розділом XVII Особливої частини КК відповідно. Безпосереднім об'єктом службового підроблення є визначений нормативно-правовими актами порядок діяльності службових осіб, пов'язаний із застосуванням офіційних документів.

2. Офіційним документом як предметом службового підроблення є складений, виданий, посвідчений службовою особою документ (чи документ, до якого внесено інформацію службовою особою), який відповідає встановленим нормативно-правовими актами вимогам до його форми, змісту, а зафіксована в ньому інформація підтверджує юридичні факти або може бути доказом у правозастосовній діяльності.

Аналіз термінології примітки до ст. 358 КК виявив наявність суперечностей у поняттях, використаних у цій примітці, з іншими законодавчими положеннями (наприклад, поняття службової особи та суб'єкта видачі, складання офіційного документа), що можливо вирішити шляхом викладення такої примітки в новій редакції, згідно з якою офіційним документом у ст. 357 і 366 КК слід вважати документ, що складає, видає, посвідчує (або до якого вносить інформацію) уповноважена службова особа, а також інша фізична особа, яким нормативно-правовими актами надано право складати, видавати, посвідчувати документи (або вносити до них інформацію), вимоги до форми і змісту якого передбачені нормативно-правовими актами, а наявна в ньому інформація підтверджує юридичні факти.

3. Класифікувати офіційні документи доцільно за критеріями, які мають безпосереднє значення для правозастосування, а саме: за наявністю легального (нормативного) кримінально-правового поняття (дефініції), за нормативною врегульованістю складу документів тощо.

4. Об'єктивну сторону службового підроблення становлять чотири альтернативні діяння, які, з огляду на виявлені термінологічні недоліки, доцільно

сформулювати в новій редакції диспозиції ч. 1 ст. 366 КК: «Складання, видача службовою особою завідомо неправдивого офіційного документа, внесення службовою особою до офіційного документа завідомо неправдивої інформації, інше підроблення нею офіційного документа», а ст. 366 КК доповнити приміткою такого змісту: «Підроблення офіційного документа, яке стосується інформації, що не підтверджує та/або не посвідчує юридичні факти, що можуть спричинити наслідки правового характеру, та/або не може використовуватися як доказ у правозастосовній діяльності, не є діями, передбаченими цією статтею, і не тягне за собою кримінальну відповідальність».

Наявність такої примітки зумовить кримінальну відповідальність за службове підроблення не будь-якої інформації в офіційному документі, а лише тієї, яка підтверджує чи посвідчує юридичні факти, які можуть спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як докази в правозастосовній діяльності.

5. Суб'єктом службового підроблення є фізична осудна особа, яка вчинила таке кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність, та є службовою особою. Дії загального суб'єкта можуть бути кваліфіковані за ст. 366 КК у разі співучасті у вчиненні службового підроблення.

6. Суб'єктивна сторона службового підроблення характеризується наявністю вини у формі прямого умислу, що відображено в такій нормативній характеристиці службового підроблення, як використання терміна «завідомо» щодо всіх форм підроблення.

7. Тяжкими наслідками службового підроблення необхідно розуміти кваліфікуючу ознаку складу цього кримінального правопорушення, що полягає в спричиненні державі, територіальній громаді, юридичній або фізичній особі матеріальної шкоди у визначеному п. 4 примітки до ст. 364 КК розмірі.

Тяжкі наслідки як обтяжуюча покарання обставина можуть бути враховані у кваліфікованому складі службового підроблення, якщо перші виявляються в іншій формі, ніж матеріальна (грошова).

Положення ч. 2 ст. 366 КК доцільно доповнити новими кваліфікуючими ознаками повторно та за попередньою групою осіб, що усуватиме диспропорцію в кримінальній відповідальності (зокрема покаранні) за аналогічні дії, вчинені загальним суб'єктом.

РОЗДІЛ 3

ВІДМЕЖУВАННЯ СЛУЖБОВОГО ПІДРОБЛЕННЯ ВІД ІНШИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ І ПОКАРАННЯ ЗА СЛУЖБОВЕ ПІДРОБЛЕННЯ

3.1. Відмежування службового підроблення від інших кримінальних правопорушень

У цьому підрозділі необхідно проаналізувати проблематику відмежування службового підроблення від інших складів кримінальних правопорушень, аби сформулювати висновки щодо обґрунтованості наявних підходів у правозастосовній практиці з цього приводу або визначитися з власним.

Такої мети можна досягти не лише дослідженням безпосередньо наявних наукових розробок у цій сфері, а й через безпосереднє зіставлення суб'єктивних та об'єктивних ознак службового підроблення, кримінально-правову характеристику, надану в попередньому розділі, з відповідними ознаками інших складів кримінальних правопорушень, а також в окремих випадках адміністративних правопорушень.

Слушною є думка В. О. Навроцького, що значна кількість помилок, допущених під час кримінально-правової кваліфікації, обумовлена неправильним вирішенням питань розмежування кримінальних правопорушень [117, с. 312].

Тому нам необхідно щонайменше дослідити, а максимум – здійснити спробу розв'язати кримінально-правові проблеми, пов'язані з кваліфікацією будь-якої із форм службового підроблення (будь-якого з діянь, що передбачені ч. 1 ст. 366 КК) у випадках, коли одна чи кілька обов'язкових ознак складу службового підроблення містяться в інших нормах Особливої частини КК, а не в ст. 366.

У науці кримінального права досліджують окреслене коло питань у межах проблематики відмежування складів кримінальних правопорушень у разі: множинності кримінальних правопорушень, конкуренції кримінально-правових норм і відмежування одних кримінальних правопорушень від суміжних.

Конкуренцією кримінально-правових норм О. К. Марін вважає зумовлену наявністю в кримінальному законодавстві принаймні двох кримінально-правових норм, спрямованих на врегулювання одного питання, нетипову ситуацію в правозастосуванні, коли під час кримінально-правової оцінки одного суспільно небезпечного діяння на застосування претендують дві (або більше) функціонально пов'язані чинні кримінально-правові норми [100, с. 54]. Своєю чергою Л. П. Брич вважає, що суміжні склади кримінальних правопорушень утворюють групу, кожна з яких має ознаки, які цілком або частково збігаються за змістом з ознаками іншого складу кримінального правопорушення, що належить у цю групу (крім загального об'єкта, причинового зв'язку, загальних ознак суб'єкта, вини), одночасно кожний з яких містить принаймні одну ознаку, що різниться за змістом з відповідними ознаками інших складів з цієї групи [13, с. 224].

Важливими є наслідки, які будуть зумовлені віднесенням певного співвідношення в межах конкуруючих чи суміжних кримінально-правових норм, а саме: таке віднесення не повинно бути підставою неправильної кримінально-правової кваліфікації.

Вважаємо, що слід виокремити такі групи співвідношення службового підроблення з іншими кримінальними правопорушеннями: 1) «класична» конкуренція або конкуренція загальної (ст. 358 КК) та спеціальної (ст. 366 КК) норм; 2) конкуренція частини (ст. 366 КК) та цілого (ст. 409, 371, 372 КК); 3) конкуренція спеціальних норм; 4) співвідношення із суміжними складами кримінальних правопорушень.

Перші три групи передбачають однозначну конкуренцію відповідних норм КК зі службовим підробленням, а в останній групі – остання конкуренція норм, представлених такою групою, зі службовим підробленням, або не є очевидною, або є складною, що пов'язано з варіаціями конкретного правозастосування, а не нормативної конструкції складу кримінального правопорушення.

Під час вибору кримінально-правових норм, які слід порівнювати в таких випадках, науковці керуються різними підходами, здебільшого це пов'язано із власним, авторським аналізом тексту Особливої частини КК.

Наприклад, Н. М. Парасюк виокремлює кримінально-правові норми, які передбачають відповідальність за «підроблення», де останнім позначають: 1) основне діяння як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони злочину (ст. 223-1, ч. 1 ст. 366 КК); 2) як одне з діянь як ознаку об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, альтернативно передбачених у диспозиції статті (ч. 2 ст. 158, ч. 1 ст. 200, ч. 1 ст. 205-1, ч. 1 ст. 216, ч. 1 ст. 318, ч. 1, 2 ст. 358 КК); 3) суспільно небезпечний наслідок як ознаку об'єктивної сторони (ч. 1 ст. 161 КК); 4) спосіб вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 409 КК) [130, с. 184]. М. В. Степанюк виокремлює 18 суміжних кримінальних правопорушень (ст. 158-3, 159-1, 199, 200, 205-1, 206-2, 220-1, 220-2, 222, 223-1, 233, 318, 319, 358, 366-2, 384, 400-1 КК), доходячи висновку, що відрізняються ці кримінальні правопорушення «предметом посягання» [232, с. 153–154].

Ми ж пропонуємо під час розв'язання проблем конкуренції службового підроблення з іншими кримінально-правовими нормами враховувати відповідні положення Особливої частини КК, які не тільки містять безпосередньо терміни «підроблення» або «підробка», а й суміжні слова (наприклад «фальсифікація») чи опис схожих діянь без позначення їх певним поняттям (наприклад, «внесення недостовірних відомостей»). В останньому випадку діяння можуть містити «підказку» щодо їх належності до підроблення у вигляді посилання на цей термін у назві статті.

На нашу думку, за таких обґрунтувань наявні 35 основних складів кримінальних правопорушень, які конкурують зі службовим підробленням (додаток Г).

Під час вирішення проблемних питань застосування певної норми, що передбачають кримінальну відповідальність за службове підроблення або інше кримінальне правопорушення, ми застосовуватимемо, зокрема, правозастосовні орієнтири за: ідеальної сукупності кримінальних правопорушень, конкуренції частини та цілого, загальної та спеціальної норм (абз. 1 п. 10, абз. 1 п. 11, абз. 3 п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 року № 7 [216]

відповідно); конкуренції спеціальних норм (абз. 5 п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року № 2 [219]).

Перший вид конкуренції – конкуренція загальної та спеціальної норм, на нашу думку, охоплює один «класичний» приклад конкуренції, за якого загальною нормою вважають ч. 1, 2 ст. 358 КК, а спеціальною – ч. 1 або ч. 2 ст. 366 КК. Оскільки інші склади суміжних (конкуруючих) кримінальних правопорушень ми зіставлятимемо переважно зі ст. 366 КК, яка є спеціальною в системі кримінально-правових норм Особливої частини КК, то конкуренція з першими передбачає також конкуренцію з ч. 1, 2 ст. 358 КК, унаслідок чого решта випадків конкуренції, у яких начебто службове підроблення могло б бути загальною нормою, розглядатимемо як конкуренцію спеціальних норм. Такий підхід буде об'єктивнішим, на відміну від абсолютизації саме службового підроблення і побудови іншої системи співвідношення складів кримінальних правопорушень, яка не узгоджувалася б з усталеними кримінально-правовими підходами.

Підходи до розуміння загальної та спеціальної норм у кримінально-правовій науці є схожими в загальних рисах, проте немає однаковості щодо правил їх утворення, співвідношення обсягу загальної та спеціальної норм. М. Й. Коржанський зазначає, що конкуренція загальної та спеціальної норм виникає, коли законодавець прагне диференціювати кримінальну відповідальність шляхом виокремлення із загальної норми спеціальних норм, які передбачають або суворішу, або пом'якшену відповідальність, порівняно із загальною нормою [73, с. 71]. О. В. Ус вважає, що відмінність загальної та спеціальної кримінально-правових норм полягає в ступені абстракції формулювання кримінально-правової заборони [246, с. 137]. Водночас Д. О. Колодін, О. В. Степаненко акцентують, що складність становлять випадки конкуренції різнооб'єктних норм, що передбачають основний та кваліфікований, основний і привілейований склади кримінальних правопорушень [66, с. 226].

Переважає підхід, згідно з яким службове підроблення є спеціальною нормою щодо ст. 358 КК, тож відповідно до правил кваліфікації за конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм має застосовуватися спеціальна [1, с. 1221].

Водночас здійснений нами порівняльний аналіз ст. 358 КК і ст. 366 КК (додаток В) дає змогу поставити під сумнів такі висновки або ж свідчить про їх умовність, з огляду на таке:

1) службове підроблення є спеціальною нормою відносно лише частини діянь, які утворюють склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 358 КК, а саме: підроблення офіційного документа, натомість збут офіційного документа (у частині обсягу поняття, який не охоплений поняттям «видачі»), виготовлення підроблених печаток, штампів чи бланків або їх збут, навіть якщо вони вчинені суб'єктом службового підроблення, тягнуть відповідальність, передбачену саме ч. 1 ст. 358 КК;

2) ч. 1 ст. 358 КК передбачає таку обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони, як мета (використання підроблювачем чи іншою особою), якої немає в ст. 366 КК, не зачіпаючи обставин конкретних кримінальних проваджень, у загальнотеоретичному розумінні службове підроблення може як мати, так і не мати такої мети, або мати іншу мету, ніж зазначена в ч. 1 ст. 358 КК. Це зумовлює висновок про умовність вважати навіть за однакової об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 358 КК та ч. 1 ст. 366 КК, загальним і спеціальним відповідно, оскільки наявна мета службового підроблення, якої немає в нормі КК, яку нібито вважають загальною;

3) деталізація в ч. 1 та 2 ст. 358 КК такої ознаки офіційного документа як особи, яка його видає, посвідчує, є зайвою з позиції наявності такої ознаки в нормативному визначенні поняття офіційного документа, а також і шкідливою, оскільки допускає наявність й інших офіційних документів, які видають, посвідчують інші особи, що фактично унеможлиблює вважати в такому разі ст. 366 КК спеціальною нормою;

4) аналогічні тим, що зазначені нами в попередніх пунктах застереження (або умови) стосуються і ч. 2 ст. 358 КК. Порівнюючи ч. 2 ст. 358 КК з основним складом службового підроблення, необхідно зауважити, що в обох випадках суб'єкт кримінального правопорушення – спеціальний (і в цьому розумінні ч. 1 ст. 358 КК можна навіть розглядати як загальну щодо ч. 2 цієї самої статті КК), проте у випадку службового підроблення він є «ще більше» спеціальним, оскільки наділений не лише

певними ознаками, характерними, зокрема, для самозайнятих осіб, а ще й відповідними ознаками, передбаченими ч. 3, 4 ст. 18 КК.

Крім того, склад кримінального правопорушення, передбачений ч. 3 ст. 358 КК, є кваліфікованим щодо складів, передбачених ч. 1, 2 ст. 358 КК, водночас не має «аналогу» в спеціальній нормі, тобто в складі службового підроблення. Своєю чергою спеціальний склад службового підроблення, який передбачає обов'язковою ознакою тяжкі наслідки, ніяк не співвідноситься з нормами, що містяться в ст. 358 КК (тобто немає «аналогу» в загальній нормі).

З одного боку, положення ч. 1, 2 ст. 358 КК містять окремі види кримінально караних діянь, склади яких не мають відповідного спеціального складу в ст. 366 КК, водночас службове підроблення характеризується, крім як наявністю спеціального суб'єкта, порівняно з ч. 1, 2 ст. 358 КК, ще й іншими, подеколи відмінними ознаками об'єктивної та суб'єктивної сторін складу кримінального правопорушення.

Тобто, аналізуючи традиційні підходи щодо механізму утворення спеціальної норми в кримінальному праві, а також співвідношення загальної та спеціальної норм, доходимо висновку, що в цій кримінально-правовій ситуації підхід до розуміння ст. 366 КК як спеціальної щодо ч. 1, 2 ст. 358 КК є умовним, а подекуди (у суто нормативному баченні конструкції кримінально-правової норми) безпідставним.

Розв'язанням цієї проблеми, на нашу думку, могло б бути узгодження термінології зазначених кримінально-правових норм, яка відповідає за позначення форм конкретних діянь – підроблень, позбавлення загальної норми зайвої деталізації щодо обов'язкових ознак офіційного документа, які й так наявні в примітці до ст. 358 КК, виключення такої ознаки суб'єктивної сторони цього кримінального правопорушення, як мета.

Диспозиція ч. 2 ст. 358 КК сформульована вкрай невдало ще й тому, що буквально її тлумачення вказує на наявність спеціального суб'єкта діяння у формі складання чи видачі офіційного документа й загального щодо інших діянь (зокрема, підроблення посвідчень, інших офіційних документів), що суперечить логіці законодавця, який навряд чи передбачав би фактично одне й те саме діяння і в ч. 1, і

в ч. 2 ст. 358 КК, вирізняючи їх лише метою використання підроблювачем або іншою особою (у першому випадку) від мети використання або збуту (у другому випадку).

Невиправданим є і розділення набору ознак офіційного документа (з-поміж зазначених у примітці до ст. 358 КК), а саме наведення однієї частини ознак для позначення діяння у формі складання чи видачі («...які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків...»), а інших ознак – під час нормативного описання діяння у формі підроблення («...у визначеній законом формі та містять передбачені законом реквізити...»).

Порівнюючи склади загальної та спеціальної норм, які передбачені ст. 358 і ст. 366 КК, вище ми обмежилися виключно положеннями ч. 1, 2 ст. 358 КК, оскільки саме в цих частинах містяться діяння, які «перетинаються» (з окресленими нами вище умовами) з діяннями, що передбачені ч. 1 ст. 366 КК.

Водночас ч. 4 ст. 358 КК передбачає кримінальну відповідальність за використання завідомо підробленого документа, а норми ст. 366 КК не передбачають узагалі відповідальності за використання підробленого документа.

Ми поділяємо позицію, що використання предмета службового підроблення як службовою особою, яка підробила його, так і будь-якою іншою особою може бути кваліфіковано за ч. 4 ст. 358 КК [1, с. 1220].

Не вдаючись до детального аналізу поняття використання офіційного документа, зазначимо, що в судовій практиці використання підробленого документа (ч. 4 ст. 358 КК) вважають самостійним складом кримінального правопорушення, який не охоплюється поняттями підроблення, складання, видачі та збуту й передбачений окремою кримінально-правовою нормою із самостійною санкцією, а відсутність факту вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 або 2 ст. 358 КК на доведення факту вчинення використання підробленого документа не впливає [161].

Вважаємо окреслений підхід таким, що відповідає справжньому змісту понять, використаних у ч. 1, 2, 4 ст. 358 КК та ч. 1 ст. 366 КК, а також принципу повної кримінально-правової кваліфікації.

З діянь, які передбачені ч. 1 ст. 366 КК, видається, що найпроблемнішим з позицій порівняння зі складом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 358 КК, є видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів.

В. І. Опанасенко в контексті співвідношення понять «видачі» документа з його «використанням» у дисертаційній роботі коментує різні позиції Н. М. Парасюка, який вважає помилковою кваліфікацію службового підроблення за сукупністю з ч. 4 ст. 358 КК під час використання документа службовою особою, та П. П. Андрушка і О. О. Дудорова, які наполягають на правильності кваліфікації в такій ситуації як сукупності кримінальних правопорушень [124, с. 100–101].

Вважаємо, що буквальний (широкий) зміст терміна «використання» (наприклад, як синоніма «користуватися»), що використаний у ч. 4 ст. 358 КК, може передбачати вчинення певних активних, цілеспрямованих дій службової особи, яка внесла до офіційного документа завідомо недостовірні відомості, склала такий документ, а потім передала його іншій службовій особі для подальшої видачі, засвідчення тощо, проте такі дії, на нашу думку, охоплені діянням, передбаченим ч. 1 ст. 366 КК, наприклад, видачею завідомо неправдивого офіційного документа, і додаткової кваліфікації за ч. 4 ст. 358 КК не потребують, оскільки «використання» в таких випадках фактично належить до обсягу поняття «видачі» офіційного документа або ж його «складання»; вирішальним для такого висновку має бути, що сутність процесу «використання» обмежувалася певними діями, процесами, навіть із залученням інших осіб під час виготовлення офіційного документа, проте не «переростала» у (не досягала рівня) пред'явлення чи подання завідомо підробленого документа.

Виявлені відмінності в ознаках загальної та спеціальної норм свідчать, що якщо, наприклад, під час розгляду кримінального провадження за ст. 366 КК буде встановлено відсутність в обвинуваченого статусу службової особи або зв'язку вчинення службового підроблення з його повноваженнями, то зазначене не свідчить про можливість «автоматично» кваліфікувати дії такого суб'єкта за відповідною частиною ст. 358 КК, оскільки остання передбачає ще й інші нормативні ознаки, яких немає в ст. 366 КК.

Наступною групою ми виокремили кримінально-правові норми, які конкурують як частина й ціле. В. О. Навроцький визначає два основні види конкуренції в цьому контексті: 1) конкуренція статей, які передбачають злочин загалом і його певну частину (конкуренція цілого й частини); б) конкуренція статей, які передбачають злочин загалом і всі його частини (конкуренція цілого та частин) [117, с. 429-430]. Доволі слухними є напрацьовані О. В. Ус рекомендації щодо кваліфікації під час конкуренції частини та цілого [248, с. 113–114].

На наш погляд, така група конкуруючих зі службовим підробленням складів кримінальних правопорушень представлена складами кримінальних правопорушень, передбаченими ч. 1 ст. 409, ч. 1, 2 ст. 371, ч. 1, 2 ст. 372 КК. Для прикладу розглянемо ситуацію зіставлення службового підроблення з кримінальним правопорушенням, передбаченим ч. 1 ст. 409 КК.

Безпосередній зміст ч. 1 ст. 409 КК, згідно з яким передбачено кримінальну відповідальність за ухилення військовослужбовця від несення обов'язків військової служби шляхом самокалічення або шляхом симуляції хвороби, підроблення документів чи іншого обману, свідчить, що діяння «підроблення документів» цілком включено до об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення.

На такому виді конкуренції зосереджував увагу, зокрема, С. О. Харитонов [54, с. 69], підхід якого фактично відображає загальне правило конкуренції частини та цілого (додаткова кваліфікація діяння як службового підроблення виключається).

Вчинення службового підроблення, яке цілком охоплене складом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 409 КК, не потребує окремої кваліфікації за ст. 366 КК.

Далі, досліджуючи питання фальсифікації документів, В. І. Опанасенко зазначає, що якщо такі дії поєднуються з притягненням завідомо невинного до кримінальної відповідальності і вчиняються слідчим, прокурором чи іншою уповноваженою на те законом особою, кваліфікація має відбуватися за ч. 2 ст. 372 КК; підроблення документів цілком охоплюється ознакою «штучне створення доказів» у межах ч. 2 ст. 372 КК і не потребує додаткової кваліфікації за статтею про службове підроблення (ст. 366 КК) [124, с. 131].

Вважаємо таку думку достатньо обґрунтованою, оскільки «штучне створення доказів обвинувачення» та «інша фальсифікація» видаються не лише в сукупності, а й кожне окремо ширшими за обсягом поняттями, ніж службове підроблення офіційного документа, і суб'єкт вчинення таких діянь повністю відповідає поняттю службової особи.

Тож службове підроблення офіційних документів, які були доказами обвинувачення або в складі будь-якої іншої фальсифікації, кваліфікують лише за ч. 2 ст. 372 КК.

У схожих випадках такі офіційні документи, як повідомлення про підозру, пам'ятка про права й обов'язки підозрюваного, доручення керівника органу прокуратури на вручення повідомлення про підозру іншим прокурором, складені щодо завідомо невинного, не зумовлюватимуть необхідність додаткової кваліфікації за ст. 366 КК, оскільки їх складання, підписання та вручення є елементом (початком) притягнення до кримінальної відповідальності.

Вирішення конкуренції службового підроблення, предметом якого є відповідні клопотання, ухвали та протоколи щодо затримання та інших запобіжних заходів, законність застосування яких охороняє ст. 371 КК, здійснюється аналогічно, як у випадку з ч. 1, 2 ст. 372 КК.

З цього приводу в правозастосовній практиці не постає питання щодо конкуренції зазначених статей зі службовим підробленням. Наприклад, у постанові Верховного Суду від 18 березня 2025 року № 200/5046/15-к [193] акцентовано на правильності виправдання обвинуваченого за ч. 3 ст. 371 КК судді, який постановляв ухвали про застосування запобіжних заходів щодо учасників масових протестів, оскільки не доведено незаконності відповідних судових рішень й умислу обвинуваченого.

У межах цієї частини дослідження вважаємо доцільним також висловити думку про те, що визнана неконституційною ст. 175 КК (і виключена 13 липня 2023 року) могла б конкурувати зі службовим підробленням, з огляду на обширність (загальність) формулювання її диспозиції. Ідеться про те, що дії судді, який підробив

своє судове рішення (наприклад, внісши до нього певні недостовірні відомості), можна кваліфікувати як службове підроблення.

Конкуренцію службовому підробленню як спеціальні норми становлять здебільшого ті норми, які охороняють суспільні відносини, пов'язані з обігом окремих видів офіційних документів або сфер діяльності, у яких офіційні документи застосовують. Якщо абстрагуватися від інших ознак складу кримінального правопорушення, то саме за предметом посягання такі інші склади кримінальних правопорушень фактично є спеціальними нормами щодо ст. 366 КК, яка є загальною, проте різноманіття спеціальних норм, наявність у них інших, подекуди відмінних ознак, від ознак, які передбачені ст. 366 КК, зумовлює потребу послуговуватися саме правилами конкуренції між спеціальними (двома чи більше) нормами.

За результатами порівняння ключових елементів складів службового підроблення та інших кримінальних правопорушень (предмет, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона) ми здійснили вибірку конкуруючих як спеціальні зі службовим підробленням норм, що відображено поряд з іншими видами конкуренції в додатку Г. На нашу думку, спеціальними нормами щодо ст. 366 КК є ч. 2 ст. 158, ч. 2, 4 ст. 158-3, ч. 1 ст. 159-1, ч. 1 ст. 199, ч. 1 ст. 200, ч. 1 ст. 209-1, ч. 1 ст. 220-2, ч. 1 ст. 222, ч. 1 ст. 223-1, ч. 1, 2 ст. 205-1, ч. 1, 3 ст. 220-1, ч. 1 ст. 223-1, ч. 1 ст. 224, ч. 1 ст. 232-2, ч. 1 ст. 238, ч. 1 ст. 259, ч. 1 ст. 318, ч. 1 ст. 321-2, ч. 1, 2 ст. 351, ч. 1 ст. 351-1, ч. 1 ст. 366-2, ч. 1, 2 ст. 383, ч. 1, 2 ст. 384, ч. 1 ст. 400-1 КК.

Ці норми своєю чергою можна розподілити на дві підгрупи, які відповідають спільним у межах підгрупи правилам кримінально-правової кваліфікації:

1) конкуренція ст. 366 КК з нормами, склади яких передбачають підроблення (будь-яку форму цього діяння) офіційних документів певного виду службовою особою (ч. 4 ст. 158-3, ч. 2 ст. 205-1, ч. 1, 3 ст. 220-1 КК), іншим спеціальним суб'єктом (ч. 1 ст. 205-1, ч. 1 ст. 220-2, ч. 1 ст. 223-1, ч. 1 ст. 366-2, ч. 1 ст. 400-1 КК) або загальним суб'єктом (ч. 2 ст. 158-3, ч. 1 ст. 199, ч. 1 ст. 200, ч. 1 ст. 224, ч. 1 ст. 318 КК);

2) конкуренція ст. 366 КК з нормами, склади яких передбачають іншу форму діянь, ніж підроблення, і не містять безпосереднього посилання на офіційний

документ як предмет посягання та вчинені службовою особою («подання неправдивих відомостей» (ч. 2 ст. 158 КК); «надання недостовірної інформації» (ч. 1 ст. 232-2 КК), «умисне перекручення відомостей» (ч. 1 ст. 238 КК), «надання завідомо неправдивої інформації» (ч. 1 ст. 351, ч. 2 ст. 351, ч. 1 ст. 351-1 КК)), іншим спеціальним суб'єктом («подання недостовірної інформації» (ч. 1 ст. 209-1 КК), «надання завідомо неправдивої інформації» (ч. 1 ст. 222 КК), «фальсифікація результатів» (ч. 1 ст. 321-2 КК), «подання завідомо недостовірних або підроблених доказів» (ч. 1 ст. 384 КК), «штучне створення доказів» (ч. 2 ст. 384 КК), «неправдиве повідомлення» (ч. 1 ст. 400-1 КК)), загальним суб'єктом («завідомо неправдиве повідомлення» (ч. 1 ст. 259 КК), «неправдиве повідомлення» (ч. 1 ст. 383 КК), «штучне створення доказів» (ч. 2 ст. 383 КК); «подання завідомо недостовірних відомостей у звіті» (ч. 1 ст. 159-1 КК)).

Тобто ми виокремили дві підгрупи кримінально-правових норм під час дослідження конкуренції спеціальних норм, у межах кожної з таких підгруп своєю чергою норми КК систематизовано залежно від суб'єкта вчинення відповідних діянь – службова особа, інший спеціальний суб'єкт чи загальний суб'єкт кримінального правопорушення. Розглянемо детальніше, з огляду на обмежений обсяг дисертаційного дослідження, й наведемо окремі приклади співвідношення службового підроблення з окремими складами зазначених вище кримінальних правопорушень.

Складність розроблення та застосування правил конкуренції в цьому випадку спричинена переважно відмінністю в термінології, яка використана законодавцем у ст. 366 КК й інших конкуруючих складах кримінальних правопорушень.

Конкуренцію ст. 366 КК з нормами, склади яких передбачають будь-яку форму вчинення підроблення офіційних документів певного виду службовими особами, вирішують на користь кваліфікації діянь тільки за останніми нормами, оскільки за умови тотожності спеціального суб'єкта службового підроблення діяння вчиняють стосовно вужчого кола офіційних документів.

У чинному КК, побудованому за принципом поділу кримінальних правопорушень за родовим об'єктом, офіційний документ загалом є предметом

службового підроблення, а офіційний документ певного виду – предметом складів інших кримінальних правопорушень, у диспозиції яких такий документ зазначено як предмет правової охорони (посягання).

Отже, у випадку вчинення службовою особою діяння (у будь-якій формі підроблення) щодо конкретного виду офіційного документа, який охороняє окрема норма Особливої частини КК (крім ст. 366 КК), кваліфікацію здійснюють за останньою нормою, а не за ст. 366 КК.

Водночас необхідно зробити два важливі уточнення:

1) невстановлення інших обов'язкових ознак складу кримінального правопорушення, пов'язаних із кількісними чи іншими показниками (наприклад, недосягнення встановленого розміру наслідків, недостовірність певного виду відомостей), яким передбачено відповідальність за підроблення службовою особою певного виду офіційного документа, не є підставою для кваліфікації відповідного діяння за ст. 366 КК;

2) спеціальна норма має пріоритет у застосуванні щодо ст. 366 КК лише за тотожності суб'єкта та форми об'єктивної сторони діяння. Підроблення службовою особою офіційного документа, який охороняє інша норма, ніж ст. 366 КК, у формі, яка передбачена ст. 366 КК, але не передбачена спеціальною нормою, є підставою для кваліфікації відповідного діяння за ст. 366 КК.

Наприклад, аналізуючи положення ч. 4 ст. 158-3 КК, яка передбачає кримінальну відповідальність за, зокрема, підроблення службовою особою виборчої документації, слід дійти висновку, що передбачені нею окремі діяння конкурують з діянням, передбаченим у ч. 1 ст. 366 КК, і такі діяння кваліфікуватимуть лише за ч. 4 ст. 158-3 КК, оскільки для складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 158-3 КК, встановлено спеціальний предмет кримінального правопорушення, нормативний зміст якого міститься в примітці до ст. 158-2 КК, що вже є достатнім, аби визначати цю норму як спеціальну (бо для завдань ст. 366 КК є інше, загальніше й ширше визначення офіційного документа). Крім того, ч. 4 ст. 158-3 КК передбачає таку кваліфікуючу ознаку складів кримінальних правопорушень, передбачених попередніми частинами цієї статті, як вчинення відповідних дій службовою особою з

використанням службового становища, і саме ця обставина вказує на тотожність суб'єкта кримінальних правопорушень, передбачених відповідною частиною ст. 158-3 КК та ч. 1 ст. 366 КК (в обох випадках службову особу визначають за правилами ч. 3, 4 ст. 18 КК).

Розглядаючи інший приклад, ми поділяємо підхід О. М. Нестеренка, який зазначав, що відмежування підроблення документів, які подають для державної реєстрації (ст. 205-1 КК), від інших видів підроблень документів має відбуватися на підставі того, яку роль документ виконує в складі кримінального правопорушення та який вид документів необхідно врахувати [120, с. 182–183].

Проте поза увагою цього науковця залишилася інша проблема, а саме в ч. 1 ст. 205-1 КК передбачено лише одну із форм підроблення офіційного документа з числа зазначених у ч. 1 ст. 366 КК, що фактично призводить до висновку, що якщо службова особа підробила в інший спосіб, аніж внесення завідомо неправдивих відомостей у документи, передбачені ч. 1 ст. 205-1 КК, то вчинене кваліфікують ще й як службове підроблення. Тобто, якщо службова особа вчинила кілька форм підроблення документів, зазначених у ч. 1 ст. 205-1 КК, і «внесенням...» такі інші форми не охоплені, постає потреба у кваліфікації вчиненого за сукупністю.

Останній підхід до кваліфікації не відповідає меті, з якою законодавець криміналізував посягання на окремі види документів, тому пропонуємо уніфікувати форми підроблення в усіх нормах Особливої частини КК, які цього потребують (охороняють офіційні документи певного виду від підроблення). Розв'язанням цієї проблеми було б передбачення в спеціальних нормах КК усіх форм підроблення офіційного документа на кшталт ст. 366 КК.

Конкуренція службового підроблення з кримінальними правопорушеннями, предметом посягання яких є документ певного виду, які вчиняє або інший спеціальний (не службова особа), або загальний суб'єкт (але не службова особа), потребує вирішення питання – перевагу якій ознаці складу кримінального правопорушення надати: спеціальному суб'єкту – службовій особі чи предмету – певного виду офіційному документу.

Якщо в спеціальній нормі, яка охороняє від підроблення певний вид офіційного документа, не зазначено безпосередньо про суб'єкта відповідного кримінального правопорушення або ж зміст норми дає підстави вважати, що суб'єктом може бути не лише службова особа (а й загальний суб'єкт чи спеціальний суб'єкт – не службова особа), а підробляє такий вид документа саме службова особа, то вважаємо, що під час вирішення питання, яку саме норму застосувати, необхідно встановити, чи було здійснено таке підроблення офіційного документа, який охороняє спеціальна норма КК, у межах реалізації компетенції службової особи (тобто в межах службової діяльності) чи ні. Якщо спеціальна норма, яка охороняє певний вид офіційного документа, не передбачає вчинення підроблення службовою особою (загалом чи певною службовою особою), а підроблення такого документа вчиняє суб'єкт, який є одночасно службовою особою, і в межах його компетенції, наявні підстави для кваліфікації вчиненого за сукупністю кримінальних правопорушень. Правозастосовним орієнтиром у наших висновках може слугувати, наприклад, положення п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України про судову практику у справах про злочини й інші правопорушення проти довілля.

Якщо ж ідеться про конкуруючі кримінальні правопорушення, склади яких передбачають загальний суб'єкт, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень зі службовим підробленням.

Зауважимо, що висновок про спеціального суб'єкта таких кримінальних правопорушень ми зробили не лише на основі норми КК, яка передбачає відповідальність за певне кримінально каране діяння, і не завжди містить буквально зазначення спеціального суб'єкта, а й інших законів та підзаконних нормативно-правових актів, що врегульовують правовідносини, охорону яких здійснює зазначена вище норма КК.

К. П. Задоя в обґрунтування того, що суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 159-1 КК, є спеціальним, зазначає, що на відповідну особу законодавством покладено обов'язок передавати відповідні відомості, зафіксовані в звіті партії про майно, доходи, витрати й зобов'язання фінансового характеру або у фінансовому звіті про надходження та використання коштів виборчого фонду партії,

місцевої організації партії, кандидата на виборах [49, с. 218]. Ю. В. Ключик доходить висновку, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 220-2 КК, може бути осудна особа, яка досягла віку 16-ти років і є засновником чи учасником суб'єкта господарської діяльності чи його службовою особою [58, с. 93].

Наприклад, конкуренція службового підроблення з декларуванням недостовірної інформації, крім відмінності об'єктивної сторони та предмета, передбачає частковий збіг суб'єкта: службові особи – суб'єкти службового підроблення можуть як бути, так і не бути суб'єктами декларування – суб'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 366-2 КК. Так само й суб'єкти декларування недостовірної інформації можуть як мати, так і не мати статусу службової особи, що очевидно зі змісту ч. 3, 4 ст. 18 КК та законодавства про запобігання корупції.

На думку Д. М. Міськіва, умисне внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму до 500 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, має бути кваліфіковано як службове підроблення, а не як адміністративне правопорушення, передбачене ч. 4 ст. 172-6 КУпАП [113, с. 109].

Досліджуючи ст. 366-1 КК (аналог чинної ст. 366-2 КК), В. Ф. Волонець доходить висновку, що не будь-яке декларування недостовірної інформації є кримінально караним [24, с. 132]. Проте цей автор так і не висвітлює проблематику, пов'язану із кваліфікацією внесення до відповідної декларації неправдивих відомостей, які стосуються інших показників (не майнового характеру), наприклад, адреси, анкетних даних членів сім'ї тощо. Натомість А. М. Козачина в дисертаційному дослідженні констатує, що конкуренція між ст. 366 КК і ст. 366-2 КК наявна і вирішується за правилами конкуренції загальної та спеціальної норм [65, с. 153], проте так і не окреслює наявних розбіжностей у поняттях, які використано для позначення об'єктивної сторони обох кримінальних правопорушень.

На практиці не виявлено випадків кваліфікації таких діянь, як службове підроблення, ні самотійно, ні за сукупністю з декларуванням недостовірних

відомостей. На нашу думку, підстав для кваліфікації за ст. 366 КК внесення до декларації інших недостовірних відомостей (які безпосередньо не впливають на майнові показники) немає, оскільки, на відміну від конструкції диспозиції ст. 366-2 КК, формулювання абзацу 3 примітки до ст. 172-6 КУпАП розкриває випадки (підстави) настання відповідальності за цією статтею, і такі випадки пов'язані виключно з вартістю майна.

Розглянемо інший приклад, а саме співвідношення ч. 1 ст. 223-1 КК зі службовим підробленням, що додатково ускладнюється формальним складом службового підроблення та матеріальним складом підроблення документів, які подають для реєстрації випуску цінних паперів (ч. 1 ст. 223-1 КК).

Для встановлення уповноваженої особи за змістом ст. 223-1 КК необхідно розглянути вимоги спеціального законодавства про порядок здійснення емісії акцій, реєстрації та скасування реєстрації випуску акцій. Згідно з ч. 1 ст. 223-1 КК, кримінально караним є не просто внесення уповноваженою особою в документи завідомо неправдивих відомостей, а тільки за умови, якщо це заподіяло значну матеріальну шкоду інвесторові у фінансові інструменти, який набув права власності на цінні папери.

Якщо уповноважена особа, яку вважають службовою особою (але не всіх уповноважених осіб можуть вважати такими згідно з ч. 3, 4 ст. 18 КК), внесено завідомо неправдиві відомості в саме офіційні документи, які подають для державної реєстрації випуску цінних паперів, то таке діяння виключає кваліфікацію дій як службового підроблення в будь-якому випадку, незалежно від наслідків кримінального правопорушення.

Тобто законодавець під час встановлення кримінальної відповідальності за підроблення цього виду документів створює спеціальні правила (норму) для доволі «вузької» сфери суспільних відносин, що, попри, можливо, корисну мету такого нормативно-правового регулювання, спричиняє низку негативних наслідків: 1) за внесення завідомо неправдивих відомостей службовою особою в документи, визначені ч. 1 ст. 223-1 КК, якщо заподіяно матеріальну шкоду інвесторові, у розмірі менше ніж двадцять НМДГ, – кримінальна відповідальність не настає; 2) за внесення

завідомо неправдивих відомостей службовою особою в документи, визначені ч. 1 ст. 223-1 КК, якщо цим діянням заподіяно матеріальну шкоду інвесторові, у розмірі двісті п'ятдесят і більше розмірів НМДГ, – відповідальність настає лише за ч. 1 ст. 223-1, а не за ч. 2 ст. 366 КК; 3) за вчинення підроблення в іншій формі, ніж «внесення завідомо неправдивих відомостей», службовою особою щодо документів, визначених ч. 1 ст. 223-1 КК, має наставати кримінальна відповідальність за ст. 366 КК; 4) за вчинення підроблення в будь-якій формі службовою особою документа, передбаченого ч. 1 ст. 223-1 КК, якщо шкоду заподіюють іншій особі, а не визначеній у ч. 1 ст. 223-1 КК, має наставати відповідальність за ч. 1 або ч. 2 ст. 366 КК.

На нашу думку, така кримінально-правова кваліфікація формально є правильною, впливає із принципу передбачуваності закону, проте не може бути визнана справедливою та обґрунтованою з позицій кримінально-правової науки, оскільки абсолютно безпідставно знижує рівень суспільної небезпечності та відповідно покарання за одні й ті самі дії.

Практичним вирішенням таких ситуацій може бути вдосконалення кримінальної відповідальності (зокрема за ч. 1 ст. 223-1 КК), а саме передбачення у відповідних нормах усіх форм підроблення та виключення наслідків як обов'язкової ознаки основного складу конкуруючого кримінального правопорушення.

У протилежному випадку, оскільки службове підроблення, крім як внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, передбачає ще й кримінальну відповідальність за такі діяння, як складання та видачу службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, то можливі підстави кваліфікувати відповідні дії службової особи не лише за ч. 1 ст. 223-1 КК, а й за відповідною частиною ст. 366 КК. За змістом ч. 2 ст. 366 КК тяжкі наслідки можуть бути заподіяні як інвесторові у фінансові інструменти, який набув права власності на цінні папери, так й іншій особі, а особа, якій вони заподіяні для кримінально-правової кваліфікації, значення не має.

Іншим прикладом є конкуренція кримінальних правопорушень, передбачених ст. 318 і ст. 366 КК, у яких суб'єкти різні: у першому випадку – загальний, у другому – спеціальний (саме службова особа), проте діяння (підроблення) і предмет

кримінального правопорушення (документи, які дають право на отримання наркотичних засобів, тощо) є вужчими і конкретизованими саме в ст. 318 КК, порівняно зі ст. 366 КК.

З приводу конкуренції аналізованих кримінально-правових норм у науково-практичній літературі зазначають лише про співвідношення ст. 318 КК і ст. 358 КК (перша є різновидом підроблення документів або використання підроблених документів) [1, с. 1064], а відповідна постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 4 [220] узагалі не містить жодних орієнтирів з цього приводу. Питання, за якою статтею кваліфікувати діяння, передбачене ст. 318 КК, якщо воно вчинене службовою особою, є неврегульованим.

У цьому контексті, здавалося б, мало йтися про кримінальне правопорушення, передбачене ст. 319 КК, яке ми відносимо до суміжних службовому підробленню кримінальних правопорушень, проте воно посягає на ті самі правовідносини, що й ст. 318 КК, але суб'єкт його – спеціальний.

Однак у таких випадках (як під час формулювання диспозиції ст. 319 КК) об'єктивна сторона діяння, яке вчиняє суб'єкт кримінального правопорушення щодо офіційного документа, хоч і пов'язана з недостовірною інформацією в цьому документі, але виявляється не очевидно (як у разі інтелектуальної чи матеріальної підробки), а за ретельного аналізу процедури видання офіційного документа, відповідності вимогам нормативно-правових актів. Зокрема, ухвалою Дніпровського апеляційного суду від 28 січня 2025 року № 212/6236/22 [255] залишено в силі вирок місцевого суду, яким засуджено лікаря-нарколога за ч. 1 ст. 319, ч. 2 ст. 319 КК, який виписував пацієнтам рецептурні бланки, ігноруючи вимоги нормативних актів, не скерувавши осіб, яким виписував рецептурні бланки на обстеження в умовах стаціонару до профільного медичного закладу, не маючи висновку лікарської комісії та даних про можливе проведення такого обстеження, тобто не маючи належних медичних показань, що пацієнту справді за станом здоров'я дозволено вживати наркотичні засоби.

Водночас, на відміну від службового підроблення, складність доведення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 319 КК, полягає в

необхідності встановлення корисливих мотивів чи інших особистих інтересів. Наприклад, ухвалою Верховного Суду від 17 грудня 2024 року № 953/6226/22 [253] відмовлено у відкритті провадження за касаційною скаргою прокурора на виправдовувальний вирок й ухвалу апеляційного суду щодо нього; суд касаційної інстанції погодився фактично з недоведенням стороною обвинувачення фактів отримання грошових коштів за видачу рецептів на право придбання наркотичних засобів саме обвинуваченим, оскільки грошові кошти надавали за консультації як лікаря-психіатра, сплачували на рецепції адміністратори медичних закладів. У цій справі можливість кваліфікації дій обвинуваченого за ч. 1 ст. 366 КК не досліджували суди взагалі.

Аналіз вироку Бродівського районного суду Львівської області від 29 квітня 2025 року № 439/1327/24 [19] засвідчує, що обвинуваченого лікаря-нарколога, який неодноразово видавав рецептурні бланки з недостовірними відомостями, засуджено за ч. 1 ст. 366, ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 321 КК. Тобто лікаря-нарколога визнано службовою особою, у цій формулі не було кваліфікації ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 319 КК.

Отже, у правозастосовній практиці наявні випадки кваліфікації діяння у вигляді підроблення лікарем-наркологом рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин як службового підроблення.

На нашу думку, з огляду на судову практику, у разі невстановлення необхідних ознак для кваліфікації діяння за ст. 319 КК, наявні підстави для кваліфікації вчиненого як службового підроблення. Крім того, наявні підстави для кваліфікації вчиненого за сукупністю кримінальних правопорушень (ст. 319, 366 КК) у випадку, якщо підроблення такого рецепта не обмежувалося «видачею», а передбачало й інші діяння – форми підроблення. Вчинення діянь, передбачених ст. 318 КК, службовою особою, які не охоплені складом ст. 319 КК, слід кваліфікувати за сукупністю зі службовим підробленням. Це зумовлено співвідношенням форм діянь «незаконна видача» (ст. 319 КК) і «складання, видача, внесення... інше підроблення» (ст. 366 КК), зокрема, однозначно і ствердно не можна дійти висновку про більший обсяг першого поняття (діяння).

Розв'язати проблему могло б уточнення ст. 319 КК можливими формами підроблення, не лише видачею, що матиме наслідком узгодження цих норм зі ст. 366 КК. Це підтверджує наш висновок, що зміни необхідно внести до всіх зазначених нами спеціальних норм, що конкурують зі службовим підробленням і передбачають одну чи кілька, але не всі можливі форми підроблення з числа передбачених ч. 1 ст. 366 КК.

В іншому прикладі, у випадку вчинення службовою особою виготовлення з метою використання під час продажу товарів, збуту підроблених окремих видів офіційних документів з числа передбачених ч. 1 ст. 199 КК (наприклад, національної чи іноземної валюти, державних цінних паперів), її дії слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 199 КК, яка в цьому випадку є спеціальною щодо службового підроблення в частині предмета посягання, оскільки передбачає обмеженіше коло офіційних документів, що знаходяться під її правовою охороною, одночасно за сукупністю – за ст. 366 КК (яка є спеціальною в частині суб'єкта кримінального правопорушення). Без кваліфікації дій за ст. 366 КК кримінально-правова кваліфікація не позначає особливого статусу суб'єкта вчинення кримінального правопорушення, що потребує відповідних законодавчих змін до положень ст. 199 КК. Додатковим аргументом на користь правильності нашого висновку також є результат порівняння покарань, які передбачено за службове підроблення (проаналізовано в цьому розділі) й основний склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 199 КК (позбавленням волі на строк від трьох до семи років).

На підставі здійсненого аналізу доходимо висновку, що склади кримінальних правопорушень, предметом яких є документи певного виду, які не передбачають вчинення всіх форм підроблення службовою особою, потребують уточнення, аби не обумовлювати кваліфікацію за сукупністю зі службовим підробленням.

На нашу думку, ця проблема (зайвої, формально правильної кримінально-правової кваліфікації) має бути усунена шляхом внесення змін до відповідних норм КК, які охороняють офіційні документи певного виду від підроблення загальним або спеціальним суб'єктом – не службовою особою, проте не передбачають можливість посягання (вчинення підроблення) з боку службових осіб.

Для другої підгрупи спеціальних норм, які конкурують зі ст. 366 КК, немає універсального правила вирішення конкуренції ні в науці кримінального права, ні в правозастосовній практиці.

Кожна з таких норм передбачає специфічну форму предмета кримінального правопорушення та діяння, які, на перший погляд, абсолютно відмінні від службового підроблення офіційного документа, проте під час детальнішого аналізу кожної з таких норм можна дійти висновків щодо правильного вирішення поставленої проблеми.

По-перше, цій підгрупі кримінальних правопорушень притаманні всі розглянуті вище проблеми й наслідки конкуренції, пов'язані з передбаченням або непередбаченням у диспозиції таких норм службової особи як суб'єкта кримінального правопорушення. У цій частині абстраговано від інших висновків кваліфікацію конкуруючих діянь здійснюватимуть, як і пропонували вище: якщо фактично вчинене діяння службовою особою з використанням службового становища, але це знаходить відображення на рівні іншої норми КК, яка через предмет посягання має бути застосована, – кваліфікацію дій здійснюватимуть за сукупністю кримінальних правопорушень.

По-друге, проблематика конкуренції в цьому випадку полягає переважно у з'ясуванні змісту спеціальних, інших понять, які використовують для позначення діяння, яке конкурує з підробленням.

Наприклад, у ч. 1 ст. 158 КК це діяння сформульовано як «подання неправдивих відомостей», у ч. 1 ст. 209-1 КК – «подання недостовірної інформації», у ч. 1 ст. 232-2 КК – «надання недостовірної інформації», у ч. 1 ст. 238 КК – «приховування або перекручення відомостей», у ч. 1 ст. 321-2 КК – «фальсифікація результатів», у ч. 1 ст. 351, ч. 2 ст. 351, ч. 1 ст. 351-1 КК – «надання неправдивої інформації» тощо. У додатку Г наочно відображено всі різновиди термінології, яку використовує законодавець у таких випадках.

Отже, проблема формулювання загального правила вирішення конкуренції службового підроблення зі схожими кримінально-правовими нормами полягає в необхідності встановлення співвідношення між обсягом і змістом діяння підроблення з іншими зазначеними вище діяннями.

Якщо за результатами здійсненого співвідношення встановлено, що інша норма (не ст. 366 КК) охоплює будь-яку форму підроблення, вчиненого службовою особою, кваліфікація за ст. 366 КК є зайвою. Якщо ж відповідна інша норма або не охоплює повністю своїм складом фактично вчинене підроблення (усі форми, що передбачені ст. 366 КК), або ж не передбачає вчинення підроблення службовою особою, кваліфікацію здійснюють за сукупністю кримінальних правопорушень.

Слід зазначити, що ми не відносимо цю підгрупу конкуруючих кримінальних правопорушень до суміжних кримінальних правопорушень (які становлять наступну групу), оскільки в цьому випадку підстави для конкуренції мають обґрунтоване пояснення з огляду на зміст диспозицій кримінально-правових норм, правозастосовну практику й доктринальні підходи.

Для прикладу, положення ч. 4 ст. 158 КК передбачають відповідальність службової особи за, зокрема, умисне подання неправдивих відомостей про виборців, умисне внесення неправдивих відомостей (одне з діянь, що передбачене ч. 1 ст. 158 КК). Своєю чергою законодавство про Державний реєстр виборців передбачає, що ведення реєстру здійснюють на виконання наказу керівника спеціально визначені суб'єкти, які скеровують документи. Норми ч. 2 ст. 158 КК передбачають відповідальність за підроблення виборчих документів, перелік яких не відображено в законодавстві, на чому акцентують у науці кримінального права [26, с. 13]. З огляду на те, що зазначений вище наказ навряд чи можна визнати виборчим документом, оскільки він не утворюється в процесі діяльності виборчих комісій, логічним постає питання про кваліфікацію дій особи, яка підробила відповідний наказ. Тобто проблема полягає в тому, чи достатнім буде кваліфікувати дії за ч. 4 ст. 158 КК, чи потрібна додаткова кваліфікація за ч. 1 ст. 366 КК.

На нашу думку, діяння, яке позначено як «внесення неправдивих відомостей до бази даних...», не охоплює підроблення офіційного документа, тож вимагатиме додатково кваліфікації і як службове підроблення.

Інший приклад конкуренції – службового підроблення зі ст. 222 КК, суб'єкт якої за доктринальними підходами є спеціальним [9, с. 222]. На нашу думку, суб'єктом шахрайства з фінансовими ресурсами можуть бути й інші суб'єкти

кримінального правопорушення, тобто суб'єкт є загальним (принаймні якщо йдеться про надання інформації до банку з метою отримання кредиту).

У будь-якому випадку, якщо надання інформації в спосіб і з метою, що зазначені в ст. 222 КК, супроводжувалося службовим підробленням (тобто не обмежувалося неповнотою наданих відомостей, заповненням анкет чи заяв, а вимагало ще вчинення від суб'єкта підроблення окремого офіційного документа), то вчинене слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, у протилежному випадку – лише за ст. 222 КК.

У науці кримінального права зазначають, що для кваліфікації дій ст. 384 КК необхідною є формалізація предметів цього кримінального правопорушення як протоколів, додатків до них тощо [266, с. 71]. З'ясовуючи спільність предметів службового підроблення та введення в оману суду або іншого уповноваженого органу, слід встановити правову природу кожного з таких предметів, зокрема вид судочинства чи іншого провадження (правової процедури), у межах якого здійснюють його правове регулювання.

Зіставляючи службове підроблення зі ст. 384 КК, необхідно виокремити з останнього кілька окремих конкуруючих кримінальних правопорушень: 1) завідомо неправдивий висновок експерта, спеціаліста; 2) завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна; перші два діяння, за умови складення відповідного висновку або звіту службовою особою не потребують додаткової кваліфікації за ст. 366 КК, оскільки використані в них терміни дають підстави стверджувати про охоплення диспозицією цієї норми всіх форм службового підроблення; 3) подання завідомо недостовірних або підроблених доказів (це діяння не охоплює підроблення доказів, тому в цьому випадку наявна сукупність зі службовим підробленням); 4) завідомо неправильний переклад (за умови здійснення службовою особою перекладу у формі офіційного документа таке діяння додатково не кваліфікують ще й як службове підроблення); 5) завідомо неправдиве показання (не конкурують зі ст. 366 КК, навіть якщо суб'єкт їх складення чи надання – службова особа, оскільки предметом посягання в цьому випадку є саме «показання» (зі встановленим порядком його

отримання, відібрання), а не офіційний документ (ознакам якого вочевидь показання не відповідає)).

До цієї підгрупи належать і кримінальні правопорушення із загальним суб'єктом (ч. 1 ст. 259, ч. 1, 2 ст. 383 КК), які у випадку їх вчинення службовою особою не потребуватимуть, на нашу думку, додаткової кваліфікації за ст. 366 КК, оскільки зміст їх об'єктивної сторони свідчить, що діяння вчиняють саме у вигляді «повідомлення», яке може бути як усним, так і письмовим, незалежно від суб'єкта здійснення повідомлення.

Слід зазначити, що в правозастосовній практиці підходи до розуміння зіставлення понять «підроблення», «подання», «повідомлення» під час аналізу їх змісту в різних нормах різняться.

Наприклад, ухвалою Верховного Суду України від 21 січня 2010 року [136] задоволено касаційну скаргу засуджених за ч. 1 ст. 366 КК та скасовано обвинувальний вирок місцевого суду й ухвалу апеляційного суду щодо нього, а справу на підставі п. 2 ч. 1 ст. 6 КПК України закрито за відсутністю в діянні складу злочину. Суд своє рішення обґрунтував тим, що форма статистичних спостережень з праці, у підробці якої визнано винними голову правління та головного бухгалтера товариства, не є документом, який тягне настання юридичних наслідків, і не може бути визнана предметом названого кримінального правопорушення, а також ст. 186-3 КУпАП передбачає відповідальність за подання органам державної статистики недостовірних даних для проведення статистичних спостережень, тому притягнення засуджених за такі дії до кримінальної відповідальності не можна визнати обґрунтованим. Водночас, у ч. 1 ст. 186-3 КУпАП передбачено відповідальність, зокрема, за подання недостовірних даних, не в повному обсязі, не за формою, а безпосередньо за складання, внесення недостовірних відомостей чи інші форми підроблення – ця норма відповідальності не передбачає.

Також постановою Верховного Суду від 15 лютого 2021 року № 757/5768/18 [158] касаційну скаргу прокурора залишено без задоволення, а ухвалу апеляційного суду, якою закрито провадження щодо засудженого керівника підприємства за ч. 1 ст. 366 КК за внесення недостовірних відомостей у декларацію про готовність об'єкта до

експлуатації, – без змін. Суд дійшов висновку, що оскільки ст. 96 КУпАП передбачає адміністративну відповідальність за порушення вимог законодавства, будівельних норм, стандартів і правил під час будівництва, зокрема за наведення недостовірних даних у декларації про готовність об'єкта до експлуатації, вчинені щодо певних видів об'єктів будівництва, то з огляду на принцип правової визначеності, наведення недостовірних даних у декларації свідчить про відсутність у діях обвинуваченого складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК, і наявність складу адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 13 ст. 96 КУпАП. Водночас аналіз окремих частин ст. 96 КУпАП свідчить, що адміністративна відповідальність передбачена саме за «наведення недостовірних даних» у відповідному документі (повідомленні, декларації), що формально не охоплює такі форми підроблення, як, наприклад, видача завідомо неправдивого офіційного документа.

У попередніх наших дослідженнях ми порушували проблему конкуренції службового підроблення з окремими адміністративними правопорушеннями (зокрема, передбаченими ч. 1 ст. 135-1, ч. 8 ст. 164, ч. 1 ст. 164-12, ч. 1 ст. 164-18 КУпАП) [104]. З огляду на обмеженість обсягу цієї роботи, узагальнимо, що правила конкуренції службового підроблення з такими адміністративними правопорушеннями є такими самими, як і наведені нами вище для конкуруючих кримінальних правопорушень: якщо офіційний документ певного виду або сфери застосування (обігу) охороняють норми КУпАП, то кваліфікацію підроблення такого документа здійснюють тільки як адміністративного правопорушення (незалежно від будь-яких інших обов'язкових ознак складу такого адміністративного правопорушення, наприклад, мети, кількісних показників тощо). Виокремлюючи конкретний офіційний документ чи групу таких документів як предмет вчинення дій, тотожних за змістом формам службового підроблення, законодавець фактично «вивів» відповідні документи з правової охорони норми, передбаченої ст. 366 КК.

Водночас у тих випадках (наприклад, ст. 135-1 КУпАП), коли стягнення за адміністративне правопорушення не передбачає її застосування до посадових осіб, а

вчинене діяння містить ознаки службового підроблення, останнє слід, на нашу думку, кваліфікувати саме за ст. 366 КК.

Вважаємо, що положення КУпАП у частині норм, які для наявності ознак їх складу вимагають вчинення діянь у вигляді підроблення, слід уточнити, аби було очевидним і недвозначним, що відповідні склади адміністративних правопорушень охоплюють не лише використання підробленого документа, а й підроблення в будь-яких його формах, про що буде йтися в подальших дослідженнях, з огляду на обмежений обсяг дисертації.

Для подальших наукових розробок залишимо пропозицію вдосконалити низку норм КК з метою уніфікації термінології, яка позначає підроблення, у конкуруючих окремих складах кримінальних правопорушень, а саме доповнити терміном «підроблення» (у необхідних випадках – змінити на цей термін) диспозиції ч. 1 ст. 158, ч. 1 ст. 159-1, ч. 1 ст. 209-1, ч. 1 ст. 222, ч. 1 ст. 232-2, ч. 1 ст. 259, ч. 1 ст. 238, ч. 1 ст. 321-2, ч.ч. 1, 2 ст. 351, ч. 1 ст. 351-1, ч.ч. 1, 2 ст. 383, ч.ч. 1, 2 ст. 384 ч. 1 ст. 400-1 КК. Ці пропозиції, а також пропозиції доповнення кваліфікуючою ознакою вчинення службовою особою з використанням службового становища окремих конкуруючих службовому підробленню кримінальних правопорушень, вчинення яких передбачено лише загальним суб'єктом, наведено в додатку Д.

Від кримінально-правових норм, конкуренція яких зі службовим підробленням є очевидною, необхідно відокремлювати інші, з огляду на здійснений вище аналіз, зазначимо їх суміжні склади кримінальних правопорушень. Кримінальні правопорушення, які належать до цієї групи, доцільно поділити на такі підгрупи:

1) текст диспозиції кримінально-правової норми яких містить посилання на спосіб, мету, мотив з використанням предметів «підроблення», «фальсифікації», але об'єктивна сторона кримінального правопорушення не передбачає безпосереднього вчинення будь-якої форми підроблення (ч. 1 ст. 201, ч. 1 ст. 201-1, ч. 1 ст. 201-3, ч. 1 ст. 201-4, ч. 3 ст. 206-2, ч. 1 ст. 233, ч. 1 ст. 305, ч. 1 ст. 332-2, ч. 2 ст. 353 КК);

2) кримінально-правова норма передбачає відповідальність за підроблення, фальсифікацію тощо інших предметів, аніж офіційний документ, водночас такі

предмети не можуть належати до обсягу поняття офіційного документа (ст. 290, 361, 362, 263-1, 265, 321-1 КК);

3) кримінально-правова норма передбачає відповідальність за пошкодження (єдина форма об'єктивної сторони або поряд з іншими, зокрема альтернативними діями) офіційного документа (наприклад, ч. 1 ст. 357, ч. 3 ст. 158-1, ч. 2 ст. 158-2, ч. 4 ст. 158-3, ч. 4 ст. 220-1, ч. 3 ст. 298-1 КК);

4) кримінально-правові норми, які передбачають відповідальність не за підроблення документа, а за його незаконність (незаконне видання, прийняття) (наприклад, ч. 2 ст. 146-1, ч. 1 ст. 158-3, ч. 1 ст. 211, ч. 1 ст. 253, ч. 1 ст. 318, ч. 1 ст. 319 КК).

Кримінально-правову кваліфікацію у випадку першої підгрупи здійснюють за сукупністю зазначених кримінальних правопорушень зі службовим підробленням, оскільки фіксація в тексті КК як варіантів можливих способів вчинення кримінального правопорушення або знарядь чи засобів його вчинення не є підставою розмежовувати відповідні кримінальні правопорушення від тих, які такі самі способи, знаряддя чи засоби передбачають або можуть (інколи навіть переважно) передбачати, але без фіксації в тексті норми КК.

Аналогічний підхід у правозастосуванні діє і під час кваліфікації діяння, склад якого передбачений відповідною частиною ст. 212 КК, що вчинено шляхом службового підроблення. Відповідно до п. 14 постанови Пленуму Верховного Суду України від 8 жовтня 2004 року № 15, передбачено кваліфікацію діяння як службового підроблення незалежно від виду відповідальності, що наставатиме за ухилення від сплати податків.

Розглядаючи інший приклад складу кримінального правопорушення цієї підгрупи, передбачений ч. 2 ст. 353 КК, слід зазначити, що він не містить нормативного уточнення, що в разі вчинення діяння має використовуватися саме підроблене службове посвідчення працівника правоохоронного органу, проте такого висновку слід дійти з мети кримінальної відповідальності, що встановлено ч. 1 цієї статті. Така позиція притаманна й судовій практиці. У постанові від 10 вересня 2019 року № 759/18127/15-к [151] Верховний Суд погодився з виправданням одного

з обвинувачених за ч. 1 ст. 358 КК (через недоведеність підроблення саме цією особою службового посвідчення поліцейського), натомість визнав правильним його засудження за ч. 2 ст. 353 КК у зв'язку з використанням цього посвідчення під час незаконного заволодіння транспортним засобом.

Підстави для визначення співвідношення службового підроблення зі складами кримінальних правопорушень, передбачених ст. 201, 201-1, 201-3, 201-4, 305 КК, є положенням п. 2 примітки до ст. 201 КК. Нормативний зміст цих статей, на наш погляд, дає підстави для однозначного висновку про те, що службове підроблення не охоплене складом будь-якого виду контрабанди, як і не знаходиться у відношенні загальна–спеціальна норма. Жодне із законодавчих формулювань у тексті кожної з частин статей Особливої частини КК, які передбачають різні види контрабанди, як і п. 2 примітки до ст. 201 КК, не вказують на охоплення обсягом певного діяння безпосередньо процесу (дії) службового підроблення зокрема (як і підроблення загалом). Тобто в цьому випадку вчинення контрабанди, яке передбачатиме подання підроблених документів службовою особою або таких, що містять недостовірні відомості, кваліфікують за правилами сукупності кримінальних правопорушень. Правозастосовні орієнтири з цього приводу містяться в п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 року № 8.

Навіть протягом останніх років науковці, які систематизують кримінальні правопорушення, що дотичні до рейдерства, чомусь оминають увагою службове підроблення. Наприклад, Ю. О. Легеза зауважує, що, з огляду на поняття та сутність рейдерства під час визначення переліку кримінальних правопорушень, що охоплюють це явище, запропоновано визначати дві групи таких кримінальних правопорушень: 1) ст. 205-1, 206, 206-2 КК, які прийняті або змінені з метою протидії рейдерству; 2) ст. 189, 190, 356, 197-1, 296, 342, 343, 356, 357, 358 КК, які можуть бути під час здійснення рейдерства [94, с. 46].

На нашу думку, використане в ч. 1 ст. 206-2 КК словосполучення «...з використанням підроблених... документів...» не дає жодних обґрунтованих підстав розглядати склад цього кримінального правопорушення як такий, що знаходиться у

відношенні службового підроблення як ціле та частина або тим більше як норма спеціальна й загальна.

Таке формулювання не означає, що до об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 206-2 КК, включено принаймні одну із форм діянь, передбачених ч. 1 ст. 366 КК. Зазначене формулювання лише позначає характеристику (ознаку) певних засобів вчинення рейдерства, якими поряд із підробленими документами є також і викрадені документи, печатки, штампи підприємства, установи, організації. Тобто склади рейдерства й службового підроблення кваліфікують за правилами сукупності кримінальних правопорушень.

Крім того, уваги потребує кримінально-правова ситуація, за якої службова особа, вчиняючи діяння з числа передбачених ч. 1 ст. 206-2 КК, використовує підроблений нею офіційний документ: у такому разі підлягає встановленню, чи було діяння (передбачене ч. 1 ст. 206-2 КК, але не зняряддя) вчинено саме з використанням службового становища. На нашу думку, лише факту встановлення службового підроблення щодо офіційного документа, який став зняряддям вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 206-2 КК, недостатньо для кваліфікації дій особи за ч. 3 ст. 206 КК. Вироком Шевченківського районного суду м. Києва від 22 грудня 2021 року № 761/41742/21 [22] директора приватного підприємства визнано винним і призначено відповідне покарання за ч. 1 ст. 206-2 КК; будь-які інші кримінальні правопорушення (зокрема, ст. 366 КК) не інкримінували обвинуваченому, проте й за обставинами кримінального провадження не встановлено, хто ж саме вчинив підроблення документів, які подавав винний, використовував для заволодіння корпоративними правами низки юридичних осіб. Таку практику суду першої інстанції вважаємо правильною, оскільки аналіз змісту диспозиції ч. 1 ст. 206-1 КК свідчить, що об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення не охоплює службове підроблення.

Друга підгрупа суміжних кримінальних правопорушень не передбачає проблемних питань у правозастосуванні, оскільки об'єктивна сторона цих діянь посягає на інші предмети, ніж офіційний документ. У цьому випадку кваліфікацію таких кримінальних правопорушень за сукупністю зі службовим підробленням

можуть здійснювати лише тоді, коли фактично вчинене діяння, не обмежалося, наприклад, несанкціонованою зміною інформації, яку обробляють в електронно-обчислювальних машинах, а зумовило підроблення службовою особою офіційного документа.

Третя підгрупа передбачає пошкодження офіційних документів, і з цього приводу в науково-практичній літературі його розуміють як приведення документа в стан, не придатний для подальшого використання за цільовим призначенням або часткової втрати зафіксованої в ньому інформації (відірвана частина документа, зрізана частина літер на штампах тощо) [1, с. 1145].

Фактичні дії, що реалізують пошкодження документа, можуть виявлятися у фізичному впливі на документ, його текст, реквізити тощо.

Водночас такі самі дії можуть слугувати виявом службового підроблення (а саме його об'єктивної сторони, наприклад, підчистка або витравлювання тексту, зміна аркушів або фотографій у документі тощо). У науці кримінального права здійснено спроби узагальнити відмінності пошкодження документів від їх підроблення, зокрема службового підроблення [32, с. 10].

На нашу думку, для розмежування таких діянь необхідно встановлювати зміст суб'єктивної сторони підроблення, а саме на що конкретно було спрямовано прямиї умисел суб'єкта кримінального правопорушення. Про спрямованість умислу можуть свідчити не лише вияв об'єктивної сторони, а й не нормативні ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, такі як мотив, мета (звісно, за їх наявності).

Розмежування службового підроблення з пошкодженням службовою особою офіційного документа має значення і для правильного призначення покарання, які є суттєво відмінними (наприклад, санкція ч. 3 ст. 158-1 передбачає позбавлення волі на строк від 5 до 7 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк 5 років).

Крім того, слід зазначити, що низка кримінально-правових норм передбачає відповідальність за пошкодження певного виду майна (наприклад, ч. 1, 2 ст. 189, ч. 1

ст. 194, ч. 1 ст. 345, ч. 1 ст. 345-1 КК), а офіційний документ відповідає поняттю майна за цивільним правом.

Щодо можливої конкуренції між пошкодженням майна та пошкодженням офіційного документа, то відповідно до абзацу 2 п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України № 10, якщо за пошкодження певного майна відповідальність передбачено за статтями, які містяться в інших розділах Особливої частини КК, то такі діяння слід кваліфікувати за цими статтями і додаткової кваліфікації за відповідними статтями розділу VI Особливої частини КК не потребують. Водночас цей правозастосовний орієнтир можуть застосовувати лише до кримінальних правопорушень, основне діяння яких полягає у вчиненні пошкодження майна. У випадку ж якщо склад кримінального правопорушення передбачає поряд з іншим діянням пошкодження майна, а останнім фактично були документи, додаткової кваліфікації за статтями, які передбачають відповідальність за пошкодження документів, немає.

Остання підгрупа суміжних кримінальних правопорушень предметом посягання має фактично законність офіційного документа (а не його достовірність, правдивість тощо).

Наприклад, ч. 1 ст. 366 і ч. 1 ст. 211 КК мають спільного суб'єкта (службова особа), а їх об'єктивна сторона і предмет частково збігаються (а саме видання документа є формою вчинення діяння за обома нормами, а нормативно-правовий акт є видом офіційного документа (ч. 2 ст. 8 Закону від 24 серпня 2023 року № 3354-IX «Про правотворчу діяльність»)).

Порівнюючи позицію щодо правозастосування ст. 211 КК, викладену в постанові Верховного Суду від 28 березня 2023 року № 991/9129/20 [176], якою залишено в силі виправдувальний вирок й ухвалу апеляційного суду щодо нього, з підходом до кваліфікації Верховного Суду сукупності кваліфікованого службового підроблення та ухилення від сплати податків, привертає увагу, що в першому випадку Верховний Суд висновує, що в кримінальному правопорушенні, передбаченому ч. 2 ст. 211 КК, у диспозиції цієї статті ознака «зменшення надходжень бюджету» є характеристикою нормативно-правового акта, а не наслідком його застосування

(реалізації), а тому встановлення того, що нормативно-правовий акт зменшує надходження бюджету, має відбуватися шляхом дослідження змісту акта, а не результату його застосування.

Тобто під час вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 211 КК, суб'єктом з прямим умислом видається незаконний нормативно-правовий акт, що є співвідносним з обманом у такому тексті (оскільки суб'єкт знає, як правильно, але умисно видає офіційний документів з незаконними відомостями). Ключовим питанням у цьому контексті є співвідношення видання підробленого документа й видачі незаконного документа. На нашу думку, у термінах «видача» і «видання» щодо документа відмінності немає з позицій кримінально-правової кваліфікації, формально ж видача в контексті службового підроблення передбачає певного адресата (отримувача), кому документ видають, а видання в значенні ст. 211 КК стосується способу прийняття нормативно-правового акта. Цілком очевидно, що підроблений офіційний документ є незаконним, водночас не кожен незаконний офіційний документ є підробленим.

Дії службової особи, яка видала незаконний нормативно-правовий акт, можуть кваліфікувати як службове підроблення тільки за наявності ознак складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК, зокрема конкретної форми діяння. Водночас не виключається сукупність кримінальних правопорушень.

Отже, вирішення питань, пов'язаних із розглянутими випадками співвідношення службового підроблення з іншими кримінальними правопорушеннями, неможливе без внесення змін до закону про кримінальну відповідальність, які запропоновано вище, а також будуть предметом подальших наукових розробок.

3.2. Покарання за службове підроблення

Повна кримінально-правова характеристика службового підроблення неможлива без дослідження питання караності за це кримінальне правопорушення.

Водночас у науці кримінального права ґрунтовно висвітлювали такі питання, як дослідження ознак покарання [80, с. 265-267], спеціальних засад призначення покарання [134, с. 156] тощо, тобто покарання аналізували в загальнокримінальному розумінні, водночас недостатньо вивченим є питання покарання за службове підроблення.

У цій частині дослідження ми аналізуємо засади призначення покарання і не досліджуємо особливості призначення покарання за службове підроблення відповідно до положень Загальної частини цього Кодексу, враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного й обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, оскільки у двох останніх випадках це неможливо здійснити безвідносно до обставин конкретних кримінальних проваджень щодо службових підроблень, а також це вимагає виходу за межі предмета дослідження (через необхідність дослідження переважно положень Загальної частини КК).

Абстрагуючись від спеціальних засад призначення покарання, обставин конкретних кримінальних правопорушень, неможливо виключити елемент «суб'єктивізму» навіть у частині дослідження однієї (першої, названої вище) загальної засади призначення покарання, оскільки за змістом санкції кримінально-правової норми ст. 366 КК воно має межу щодо окремих видів покарання (нижчу, вищу).

Покарання за кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1 та 2 ст. 366 КК, міститься в другому абзаці кожної із зазначених частин цієї статті кримінального закону. Такі абзаци становлять кримінально-правові санкції.

О. О. Книженко, аналізуючи підходи до визначення санкцій у кримінальному праві, доходить висновку, що доцільно виокремлювати санкцію статті закону про кримінальну відповідальність, а також санкцію кримінально-правової норми [60,

с. 83]. Водночас Ю. В. Баулін зауважує, що санкція кримінально-правової норми охоплює не тільки відповідну частину статті Особливої частини КК (санкцію статті), а й весь комплекс нормативних приписів щодо покарання, передбачених у Загальній частині КК [8, с. 62]. Т. А. Денисова зазначає, що санкція відображає правовий аспект кримінального покарання, вказуючи на його вид й обсяг, виконуючи роль моделі кримінального покарання, передбаченого за вчинений злочин; санкція обов'язково має бути адекватною, справедливою, тобто величина санкції кримінально-правової норми повинна знаходитися в прямій залежності від реальної суспільної небезпечності того діяння, яке описано в диспозиції, й узгоджуватися з іншими санкціями, а також бути сумірною з рівнем соціальної значущості певних благ і свобод, які втрачає або в яких обмежується засуджений [30, с. 135].

Останнім підходом керувалися і розробники одного з проєктів нового закону про кримінальну відповідальність, згідно з яким, слушно зауважує І. І. Митрофанов, санкція складається не тільки з покарань, а й інших кримінально-правових засобів впливу; санкція становить конгломерат велінь Особливої та Загальної частин КК, що вказують не тільки на вичерпний перелік кримінально-правових засобів впливу на осіб, які вчинили злочини, а й фіксують процедурні питання застосування цих засобів [111, с. 180].

Тож у цьому дослідженні розглянемо такий аспект покарання за службове підроблення, як санкція статті закону про кримінальну відповідальність.

Важливість цих нормативних орієнтирів полягає в тому, що зазначені правові норми встановлюють першу загальну засаду (з трьох) призначення покарання відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 65 КК (призначення покарання в межах санкції статті Особливої частини КК, за винятком випадків, передбачених ч. 2 ст. 53 КК).

У науці кримінального права сформовано певні підходи, яким має відповідати покарання за певне кримінальне правопорушення, урахувавши які, ми розробимо шляхи вдосконалення покарання за службове підроблення. Наприклад, М. Г. Корабель виокремлює групи властивих санкціям статей КК не доліків [72, с. 290], які можуть слугувати орієнтирами (від зворотного) для розроблення критеріїв належної побудови кримінально-правової норми.

Під час формування власних пропозицій щодо санкції за службове підроблення ми послуговуватимемося доробками Ю. О. Ткачука щодо техніко-юридичної побудови санкцій КК [239, с. 590], моделями кримінально-правових санкцій Н. А. Орловської [126, с. 584–585], сформульованими О. П. Горохом правилами конструювання санкцій спеціальних кримінально-правових норм [25, с. 95–96], узагальненими І. І. Давидович принципами побудови санкцій кримінально-правових норм [29, с. 329–330].

З огляду на зазначені вище наукові напрацювання в контексті дослідження покарання за службове підроблення, необхідно враховувати, що склад його є спеціальним (очевидно, така була мета виокремлення службового підроблення в самостійний склад; принаймні не є привілейованим складом) відносно кримінального правопорушення, передбаченого відповідною частиною ст. 358 КК. Цілком очевидно, що така спеціалізація здійснена законодавцем з огляду на вищий ступінь суспільної небезпечності діяння, що обумовлено спеціальним статутом суб'єкта та об'єкта службового підроблення.

На нашу думку, орієнтованість на загальні тенденції проблематики санкцій статей Особливої частини КК, аналіз судової практики ВС, досвіду законодавства іноземних країн дасть змогу сформулювати раціональні пропозиції з удосконалення покарання за службове підроблення.

Такий підхід сприятиме усуненню негативної тенденції, на якій акцентував, зокрема М. І. Мельник, за якою в більшості випадків пропозиції щодо визначення покарання за певний вид злочину (зокрема розроблені за результатами дисертаційних досліджень) не мають належної наукової основи й ґрунтуються переважно на суб'єктивному баченні автора щодо виду та розміру покарання, порівняльному підході санкцій суміжних злочинів тощо [102, с. 18].

Положення чинної редакції ч. 1 ст. 366 КК передбачають санкцію за основний склад службового підроблення: 1) два альтернативні види основного покарання, а саме штраф або обмеження волі; 2) один вид обов'язкового додаткового покарання, а саме позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Частина 2 ст. 53 КК передбачає, що за вчинення кримінального правопорушення, за яке встановлено основне покарання у виді штрафу понад 3 тис. НМДГ, розмір штрафу, який призначає суд, не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, або отриманого внаслідок вчинення кримінального правопорушення доходу.

Отже, попри те, що основний склад службового підроблення є формальним складом кримінального правопорушення, проте під час досудового розслідування та судового розгляду має бути встановлений справжній розмір майнової шкоди, завданої службовим підробленням, або отриманого внаслідок вчинення службового підроблення доходу.

Зазначене має важливе практичне значення, оскільки:

1) 2025 року тяжкі наслідки в межах ч. 2 ст. 366 КК становлять суму понад 378 500 грн;

2) розмір штрафу як основного покарання за ч. 1 ст. 366 КК передбачено понад 3 ти. НМДГ (а саме верхня межа такого покарання становить 4 тис. НМДГ), що є підставою для застосування другого речення ч. 2 ст. 53 КК;

3) оскільки відповідно до п. 5 підрозділу 1 розділу X Податкового кодексу України для застосування категорії НМДГ, що міститься в санкціях ст. 366 КК, використовують суму в розмірі 17 грн, то розмір штрафу за ч. 1 ст. 366 КК становить від 34 тис. до 68 тис. грн.

Встановлення під час досудового розслідування чи судового розгляду факту того, що розмір майнової шкоди, завданої службовим підробленням, не досягає тяжких наслідків, або невстановлення взагалі отриманого внаслідок вчинення службового підроблення доходу можуть безпосередньо впливати на неправильно визначені загальні засади призначення покарань, а саме нижню межу основного покарання у виді штрафу за ч. 1 ст. 366 КК.

Зазначений висновок є надзвичайно актуальним у випадку, якщо розмір майнової шкоди, завданої службовим підробленням, або отриманого внаслідок вчинення службового підроблення доходу хоч і не досягає розміру тяжких наслідків (станом на 2025 рік – 378 500 грн), але перевищує 68 тис. грн.

Окрему проблему становить можливість призначення основного покарання за кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 366 КК, у виді штрафу в розмірі більшому за розмір, який становить тяжкі наслідки в розумінні ч. 2 ст. 366 КК.

На наш погляд, нормативний зміст положень ч. 2 ст. 366 КК, п. 4 примітки до ст. 364 КК щодо змісту поняття тяжких наслідків, надана нами в попередньому розділі кримінально-правова характеристика кваліфікованого складу службового підроблення, а також зміст положень ч. 2 ст. 53 КК, зокрема в частині кримінально-правових понять «майнової шкоди, завданої кримінальним правопорушенням» й «отриманого внаслідок вчинення кримінального правопорушення доходу», свідчать, що чинний КК допускає можливість покарання у виді штрафу за ч. 1 ст. 366 КК у розмірі більшому, ніж розмір, що становить у певний період часу тяжкі наслідки, і загалом більшому розмірі, ніж максимально можливий розмір штрафу як основного покарання згідно із Загальною частиною КК.

Водночас у науці кримінального права наявні різні, зокрема протилежні нашому підходу, позиції з приводу особливостей призначення штрафу в розмірі більшому, ніж передбачений положеннями Загальної частини КК щодо цього виду основного покарання.

О. В. Євдокімова вважає, що тлумачення положень ч. 2 ст. 53 КК як можливості призначення штрафу в розмірі понад його загальну граничну межу – 50 000 НМДГ не відповідає принципам кримінального права та європейським стандартам у сфері захисту прав і свобод людини й вимогам до якості закону [39, с. 192–194].

У судовій практиці питання призначення основного покарання у виді штрафу за ч. 1 ст. 366 КК вирішують по-різному, усталеного підходу з цього приводу немає. Зокрема, під час розгляду кримінального провадження щодо начальника відділу освіти міської ради суд апеляційної інстанції залишив у силі вирок місцевого суду в частині виправдання обвинуваченого у вчинення кримінального правопорушення за ч. 4 ст. 191 КК, а в частині призначення йому покарання за ч. 1 ст. 366 КК у виді штрафу, із застосуванням ч. 1 ст. 69 КК, у розмірі 1500 НМДГ в сумі 25 500 грн, з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих й адміністративно-господарських функцій, на строк один рік, – скасував

вирок та ухвалив новий. За змістом вироку Львівського апеляційного суду від 20 вересня 2023 року № 439/245/23 [21], обставини цього провадження полягали в підписанні документів обвинуваченим щодо ремонту закладу освіти, який фактично не здійснювали, унаслідок чого заподіяно збитків бюджету на суму 116 тис. грн. Апеляційний суд зазначив про недоведеність умислу обвинуваченого на розтрату бюджетних коштів і правильність виправдання за ч. 4 ст. 191 КК, водночас з приводу призначення покарання за ч. 1 ст. 366 КК цей суд: 1) розглядаючи скаргу прокурора, який у цій частині просив вирок скасувати і призначити покарання за ч. 1 ст. 366 КК у виді штрафу розміром 2000 НМДГ, з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих й адміністративно-господарських функцій на строк до 3 років; 2) навівши зміст ч. 2 ст. 53 КК щодо правил призначення основного покарання у виді штрафу, зокрема у випадку встановлення заподіяння збитків; 3) визначив, що наслідком вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК, стала розтрата бюджетних коштів, що своєю чергою не може розцінюватися як обставина, що істотно знижує ступінь тяжкості вчиненого ним кримінального правопорушення, передусім в умовах воєнного стану та критичного фінансового становища держави; 4) урахував, що збиток 116 тис. грн самостійно відшкодував обвинувачений; 5) призначив покарання за службове підроблення у виді штрафу в розмірі 3000 НМДГ, що становить 51 000 грн, з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, строком 1 рік. Постановою Верховного Суду від 11 червня 2024 року зазначений вирок апеляційного суду залишено без змін [188].

Отже, у цій справі суд детально не мотивував, чому не призначено покарання за службове підроблення в розмірі 116 тис. грн, хоча, з одного боку, встановлено розмір таких збитків, наведено відповідні положення щодо особливостей призначення штрафу в таких кримінально-правових ситуаціях, з другого, відповідно до судового рішення, прокурор узагалі просив призначити штраф у розмірі дві тисячі НМДГ, тобто мінімально можливий за ч. 1 ст. 366 КК розмір штрафу. Вважаємо, що за умови встановлення розміру майнової шкоди, завданої кримінальним

правопорушенням, а це й відбулося за обставинами справи, покаранням мало б бути іншим, а саме основне покарання за ч. 1 ст. 366 КК у виді штрафу в розмірі 116 тис. грн з призначенням відповідного додаткового покарання (останнє суд здійснив).

Поведінка особи, яка вчинила кримінальне правопорушення щодо відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди, не є обставиною, яка змінює обов'язкове правило призначення основного покарання у виді штрафу.

Щодо основного покарання за основний склад службового підроблення у виді обмеження волі, згідно з положеннями ч. 1 ст. 61 КК, покарання у виді обмеження волі полягає в триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці. Обмеження волі встановлюють на строк від 1 до 5 років (ч. 2 ст. 61 КК). У ч. 3 ст. 61 КК передбачено низку обмежень щодо застосування цього виду покарання, а саме: обмеження волі не застосовують до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до 14 років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та осіб з інвалідністю I та II груп.

Щодо призначення додаткового покарання за ч. 1 ст. 366 КК (позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років) передусім слід зазначити, що його обов'язково призначають до основного покарання, незалежно від виду основного покарання – штраф чи обмеження волі. Такий підхід міститься в постанові Верховного Суду від 15 березня 2023 року № 404/7774/21 [175], згідно з яким, якщо в санкції статті перераховано основні альтернативні покарання, а також вказано додаткове покарання, перед яким стоїть такий знак пунктуації, як кома, вказує на те, що таке додаткове покарання є обов'язковим щодо призначення будь-якого з альтернативних основних покарань, зазначених у санкції статті.

За змістом ч. 1 ст. 55 КК позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене як додаткове покарання на строк від 1 до 3 років. Тож за ч. 1 ст. 366 КК таке додаткове покарання призначають на строк від 1 до 3 років, тобто мінімальна й максимальна межі цього покарання в цьому

випадку збігаються як у Загальній частині КК, так і в нормі, яка передбачає кримінальну відповідальність за службове підроблення.

Щодо місця такого виду покарання в системі покарань Н. А. Мирошніченко не поділяє думку про необхідність розглядати цей вид покарання як обмежувальний захід або інший захід кримінально-правового характеру (через низький каральний потенціал), оскільки певні обмеження в позбавленні права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є суттєвими, а тому елемент кари в цьому виді покарання наявний [110, с. 174].

З приводу призначення цього виду додаткового покарання в п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7 зазначено, що та обставина, що до постановлення вироку підсудний вже не обіймав посаду або не займався діяльністю, з якими було пов'язано вчинення злочину, не є перешкодою для застосування цього покарання. Також відповідно до позиції, викладеної в постанові Верховного Суду від 1 листопада 2018 року № 753/12073/15-к [144], цей вид додаткового покарання призначають лише в тих випадках, коли вчинення злочину було пов'язано зі службовим становищем підсудного або із зайняттям ним певною діяльністю; суд має чітко вказати у вирoku ті конкретні посади, права обіймати які позбавляється засуджений, або конкретний вид діяльності, права займатися якою його позбавляють.

За кваліфікований склад службового підроблення, тобто за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 366 КК, передбачено призначення: 1) одного виду основного покарання, а саме позбавлення волі на певний строк; 2) та двох видів обов'язкового додаткового покарання, а саме позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю і штрафу.

Призначення до основного покарання двох додаткових покарань за кваліфікований склад службового підроблення повністю відповідає положенням ч. 4 ст. 52 КК.

Ураховуючи законодавчі положення щодо визначення розміру штрафу під час покарання, встановленому за основний склад службового підроблення, необхідно зазначити, що правила ч. 2 ст. 53 КК не застосовні до визначення розміру штрафу за

кваліфікований вид службового підроблення, оскільки в останньому випадку штраф є додатковим покаранням, а не основним (що є умовою застосування спеціальних правил, передбачених ч. 2 ст. 53 КК).

Надавши загальну характеристику покаранню за службове підроблення, зауважимо, що вид і розмір покарання, передбачення в кримінально-правовій нормі його як основного чи додаткового мають значення для класифікації кримінальних правопорушень.

У цьому випадку такі законодавчі орієнтири визначають місце службового підроблення в системі інших кримінальних правопорушень, передбачених Особливою частиною КК.

За змістом нормативних орієнтирів, закріплених у ст. 12 КК та санкції ст. 366 КК, доходимо висновку, що основний (простий) склад службового підроблення є нетяжким злочином, оскільки за нього передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі НМДГ, але не більше ніж 10 тис. НМДГ. Під час визначення місця кваліфікованого складу службового підроблення в цій класифікації орієнтиром є та сама ч. 4 ст. 12 КК, згідно з якою кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 366 КК, є нетяжким злочином, адже за нього передбачено основне покарання у виді позбавлення волі на строк не більше ніж 5 років. Зауважимо, що в цьому випадку немає підстав додатково застосовувати положення, передбачені ч. 7 ст. 12 КК, оскільки штраф за змістом ч. 2 ст. 366 КК є додатковим покаранням, а не основним, а під час визначення тяжкості кримінального правопорушення враховують основні покарання.

У науці кримінального права висловлювали думки щодо концептуальної хибності підходу законодавця до такої класифікації, оскільки формальна підстава класифікації злочинів (розмір санкцій статей Особливої частини КК) суперечить сутності кваліфікації, за якою не може бути іншої її підстави, ніж рівень суспільної небезпечності злочинів; рівень же суспільної небезпечності кожного конкретного злочину має право визначити тільки суд і ніхто інший [3, с. 12].

Порівнюючи покарання за ч. 1 ст. 366 КК із покаранням, яке передбачено за вчинення аналогічних діянь загальним суб'єктом кримінального правопорушення,

тобто ч. 1 ст. 358 КК і ч. 2 ст. 358 КК, доходимо висновку, що окреслені вище доктринальні підходи до конструювання санкцій статей Особливої частини КК переважно дотримано (принаймні правило про необхідність передбачення більш тяжкого покарання в спеціальній кримінально-правовій нормі), проте наявні певні, на наш погляд, недоліки.

Зокрема, за ч. 1 ст. 358 КК передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі до 1 тис. НМДГ, а за ч. 2 ст. 358 КК – до 200 НМДГ. Тобто в частині основного покарання у виді штрафу положення ч. 1 ст. 366 КК, що передбачають таке покарання в розмірі від 2 до 4 тис. НМДГ, зазначене вище правило дотримано, жодних змін у цій частині, на наш погляд, не потрібно. Водночас альтернативне основне покарання за основний склад службового підроблення полягає в обмеженні волі на строк до трьох років. Водночас за кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 358 КК, передбачене основне покарання у виді обмеження волі на строк до 2 років, а за кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 358 КК, – до 3 років. Відповідно до ч. 2 ст. 61 КК, обмеження волі встановлюють на строк від 1 до 5 років. Тож основне покарання в обмеження волі має абсолютно однаковий розмір для санкцій ч. 1 ст. 366 КК та ч. 2 ст. 358 КК, а також частково збігається в санкції ч. 1 ст. 358 КК із цими кримінальними правопорушеннями. З огляду на викладене, на наш погляд, обґрунтованим є передбачене покарання за ч. 1, 2 ст. 358 КК, покарання у виді обмеження волі за ч. 1 ст. 366 КК має становити від 3 до 5 років обмеження волі.

Ураховуючи проаналізований досвід регулювання кримінальної відповідальності за службове підроблення в іноземних країнах, вважаємо за необхідне також запропонувати встановити ще одне альтернативне основне покарання за ч. 1 ст. 366 КК у виді позбавлення волі на строк до 2 років. Зазначене обумовлено тим, що в законодавстві європейських країн таке покарання (позбавлення волі) передбачено для некваліфікованого службового підроблення, що вчинене публічними службовцями. Пропонований розмір такого покарання не впливає (саме за межею позбавлення волі) на класифікацію кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК, і не є високим, порівняно з кримінальними кодексами європейських країн.

Загалом пропозиція зміни покарання за службове підроблення не є новою в українському кримінальному праві. Наприклад, автори проєкту КК [71] пропонують за вчинення підроблення з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей (ст. 7.8.4 проєкту КК з ознакою, передбаченою п. 5 ст. 7.8.3 проєкту КК) встановити покарання у виді штрафу від 500 до 1000 розрахункових одиниць або обмеження свободи від 2 до 3 років, або строкове ув'язнення від 2 до 3 років, тобто санкція як за злочин 2-го ступеня тяжкості (ст. 3.2.8 проєкту КК). М. В. Степанюк пропонує встановити за службове підроблення (у його редакції цього складу кримінального правопорушення) єдине основне покарання у виді позбавлення волі на строк від 3 до 5 років [232, с. 218]. Якщо логіку авторів проєкту КК можна вважати обґрунтованою, оскільки текст відповідної норми передбачає альтернативні основні покарання, то пропозиція М. В. Степанюка навряд чи є слушною, оскільки: з позиції поступовості змін фактично є доволі радикальною; у схожих випадках санкції кримінального закону передбачають альтернативні покарання; суспільна небезпечність службового підроблення може кардинально різнитися залежно від таких критеріїв, як суб'єкт (ним може бути як народний депутат України або член Уряду України, так і керівник підрозділу господарського товариства), предмет (від правових актів, які видають органи державної влади до довідок певного господарського товариства) тощо, що вимагає диференціації, зокрема і покарання.

Натомість запропоновані нами зміни в частині видів і розмірів покарань сприятимуть не лише формальному виокремленню санкції статті КК, яка передбачає кримінальну відповідальність за службове підроблення як спеціальної кримінально-правової норми, а й обумовлюється загальним і родовим об'єктом службового підроблення, зв'язком службового підроблення із службовим становищем суб'єкта цього кримінального правопорушення, а також прихованим характером пов'язаних зі службовим підробленням кримінальних правопорушень, якими обумовлювалося вчинення службового підроблення (зокрема, корупційні кримінальні правопорушення). Такі зміни, з одного боку, сприятимуть гармонізації КК із кримінальним законодавством європейських країн (зокрема, у частині наявності за

службове підроблення покарання у виді позбавлення волі), а з другого – матимуть поступовий характер (оскільки запропоновано встановити позбавлення волі в розмірі, який є порівняно нижчим за аналогічні діяння в європейських країнах), свідчитимуть про реформу в законодавстві, а не революцію.

У попередньому розділі також обґрунтовано необхідність розширення кваліфікуючих ознак службового підроблення, аби покарання за повторність службового підроблення не було меншим, аніж за такі самі діяння, вчинені загальним суб'єктом (ч. 3 ст. 358 КК).

Також вважаємо, що верхню межу основного покарання за ч. 2 ст. 366 КК у виді позбавлення волі необхідно встановити на рівні 6 років, що обумовлено характером суспільної небезпечності множинних службових підроблень, учинених за змовою кількома особами, а також таких, що спричиняють тяжкі наслідки. Підвищення розміру покарання відповідає іноземному досвіду санкцій за службове підроблення, підносить кваліфікований склад службового підроблення до того самого рівня суспільної небезпечності, який мають й інші кримінальні правопорушення, що спричиняють тяжкі наслідки (наприклад, ч. 2 ст. 364, ч. 3 ст. 365-2 КК), а також змінює категорію кваліфікованого службового підроблення з нетяжкого на тяжке кримінальне правопорушення, що обумовлює збільшення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Ми вже з'ясували, що нетяжким злочином є передбачене КК діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого встановлено основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше ніж 10 тис. НМДГ або позбавлення волі на строк не більше ніж 5 років (ч. 4 ст. 12 КК), натомість тяжким злочином є передбачене КК діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше ніж 25 тис. НМДГ або позбавлення волі на строк не більше ніж 10 років. За змістом ч. 1 ст. 49 КК особу звільняють від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею кримінального правопорушення і до дня набрання вироком законної сили минуло, зокрема, 10 років – у разі вчинення тяжкого злочину.

Унаслідок запропонованих законодавчих змін до основного покарання за кваліфікований склад службового підроблення строки давності притягнення до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 366 КК становитимуть 10 років, а склад такого кримінального правопорушення стане тяжким злочином.

Висновки до розділу 3

1. Такі, що конкурують зі службовим підробленням, кримінальні правопорушення можна поділити на три групи залежно від правил, що застосовують під час вирішення конкуренції: 1) «класична» конкуренція або конкуренція загальної (ст. 358 КК) та спеціальної (ст. 366 КК) норм; 2) конкуренція частини (ст. 366 КК) та цілого (ч. 1, 2 ст. 371, ч. 1, 2 ст. 372, ч. 1 ст. 409 КК); 3) конкуренція спеціальних норм (ст. 366 КК та ч. 2 ст. 158, ч. 2, 4 ст. 158-3, ч. 1 ст. 159-1 КК тощо). Відмінності конкуруючих складів кримінальних правопорушень зумовлені різною термінологією, яку застосовують для позначення суб'єкта (службова особа, уповноважена особа тощо), предмета (офіційний документ, документ на переказ, виборча документація тощо) і кримінально караного діяння (підроблення, фальсифікація тощо).

2. Вирішення конкуренції загальної норми (ч. 1, 2 ст. 358 КК) із спеціальною (ст. 366 КК) передбачає наявність низки умов (застережень), оскільки відмінність між цими складами кримінальних правопорушень полягає не лише в суб'єкті (загальний (але достатньо деталізований) і спеціальний), а й у наявності в загальній нормі, на відміну від службового підроблення, мети як обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення, ширшому предметі кримінального правопорушення.

3. Якщо спеціальний склад кримінального правопорушення передбачає будь-яку форму підроблення офіційного документа певного виду службовою особою (наприклад, ч. 4 ст. 158-3, ч. 2 ст. 205-1 КК) чи іншим спеціальним суб'єктом (зокрема службовою особою) (наприклад, ч. 1 ст. 205-1, ч. 1 ст. 220-2 КК), кваліфікацію здійснюють тільки за спеціальною нормою, а не за ст. 366 КК. Вчинення службовою

особою підроблення офіційного документа певного виду тільки в іншій формі діяння, ніж передбачена спеціальною нормою, є підставою для кваліфікації вчиненого за ст. 366 КК або ж за сукупністю кримінальних правопорушень, – якщо таке підроблення містить ознаки діяння, передбаченого спеціальною нормою, й одночасно має ознаки будь-якої іншої форми підроблення, що не охоплене складом такої норми, проте також становить службове підроблення).

4. Дослідження відмінностей між поняттями «підроблення» і «подання», «надання», «повідомлення», «фальсифікація» тощо, які використовує законодавець під час формулювання об'єктивної сторони конкуруючих зі службовим підробленням кримінальних правопорушень (наприклад, ч. 1 ст. 158, ч. 1 ст. 209-1, ч. 1 ст. 222, ч. 1 ст. 238 КК), засвідчило нормативну невизначеність співвідношення цих понять, а також надало можливість запропонувати уточнення (або доповнення) відповідних конкуруючих норм терміном, який однозначно позначав би охоплення їх складом будь-яких форм підроблення офіційних документів, а не одну чи кілька форм діянь із числа зазначених у ч. 1 ст. 366 КК (таким терміном має бути «підроблення»).

5. Конкуруючі із службовим підробленням норми, які охороняють відносини у сфері обігу офіційних документів певного виду (або в певній сфері) від посягання з боку загального суб'єкта (а саме ч. 1 ст. 159-1, ч. 1 ст. 199, ч. 1 ст. 200, ч. 1 ст. 220-2 тощо) або іншого спеціального суб'єкта, який не є або не завжди є службовою особою, зумовлюють кваліфікацію відповідних діянь за сукупністю зі службовим підробленням. Закріплення в таких конкуруючих складах кримінальних правопорушень кваліфікуючої ознаки «вчинення службовою особою з використанням службового становища» сприяло б правильній кримінально-правовій кваліфікації.

6. Невстановлення інших обов'язкових ознак складу кримінального правопорушення, пов'язаних із кількісними чи іншими показниками (наприклад, недосягнення розміру значної матеріальної шкоди під час вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 223-1 КК, декларування недостовірних відомостей, які не стосуються вартісних показників, під час вчинення кримінального правопорушення, передбаченого відповідною частиною ст. 366-2 КК), яким

передбачено відповідальність за підроблення службовою особою певного виду офіційного документа, не є підставою для кваліфікації відповідного діяння за ст. 366 КК, оскільки законодавець фактично визначає такі обов'язкові ознаки як умову криміналізації діяння, що передбачає підроблення певного виду офіційного документа. Ці самі правила застосовують у разі конкуренції службового підроблення з окремими адміністративними правопорушеннями (наприклад, ч. 1 ст. 135-1, ч. 8 ст. 164, ч. 1 ст. 164-12, ч. 1 ст. 164-18 КУпАП).

7. Суміжні зі службовим підробленням склади кримінальних правопорушень можна поділити на такі групи: об'єктивна сторона яких не передбачає безпосереднього вчинення будь-якої форми підроблення (наприклад, ч. 1 ст. 201, ч. 1 ст. 201-1, ч. 1 ст. 201-3 КК) – службове підроблення кваліфікують за сукупністю з такими складами кримінальних правопорушень; що передбачають відповідальність за підроблення інших предметів, ніж офіційний документ (наприклад, ст. 290, 361, 362 КК), – кваліфікацію вчиненого ще й як службового підроблення здійснюють тільки у випадку, якщо підроблено було ще й офіційний документ; які передбачають відповідальність за пошкодження офіційного документа (наприклад, ч. 1 ст. 357, ч. 3 ст. 158-1, ч. 2 ст. 158-2 КК) – кваліфікацію здійснюють або за вказаною суміжною нормою, або за ст. 366 КК залежно від форми вчиненого пошкодження офіційного документа (що може бути формою підроблення) і спрямованості умислу (встановленого через вияв об'єктивної сторони та ненормативних ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення – мотиву, мети); які передбачають відповідальність за незаконність офіційного документа (наприклад, ч. 2 ст. 146-1, ч. 1 ст. 158-3, ч. 1 ст. 211 КК) – вчинене можуть кваліфікувати за сукупністю із службовим підробленням, якщо дії службової особи, яка видала незаконний документ, містять ознаки конкретної форми одного з діянь, передбачених ст. 366 КК.

8. Аналіз покарань за конкуруючі та суміжні кримінальні правопорушення, збільшення кількості службових підроблень протягом останніх трьох років, а також іноземний досвід кримінальної відповідальності за службове підроблення дають підстави пропонувати змінити санкцію за ст. 366 КК, а саме: за основний склад службового підроблення збільшити покарання у виді обмеження волі зі строку до

3 років на строк від 3 до 6 років, передбачивши альтернативне основне покарання у виді позбавлення волі на строк до 2 років, а за кваліфікований склад службового підроблення – підвищити верхню межу покарання у виді позбавлення волі до 6 років.

ВИСНОВКИ

За результатами здійсненого дисертаційного дослідження з окремих питань кримінальної відповідальності за службове підроблення, які окреслено як завдання цієї роботи, сформульовано такі узагальнені висновки.

1. В українському праві становлення кримінальної відповідальності за службове підроблення бере початок із XVI століття. Законодавчі зміни сучасної ст. 366 КК України полягали в незначному корегуванні термінології цієї статті, покарання тощо, що не було обумовлено проблематикою правозастосування зазначеної кримінально-правової норми.

2. Порівняльний аналіз положень кримінальних законів європейських країн, США з українським КК засвідчив, що службове підроблення за законодавством іноземних країн передбачає його вчинення переважно представниками державного (публічного) сектору, а санкції містять суворіші покарання.

3. Основним безпосереднім об'єктом службового підроблення є визначений нормативно-правовими актами порядок діяльності службових осіб, пов'язаний із застосуванням офіційних документів. Офіційним документом як предметом службового підроблення слід вважати складений, виданий, посвідчений службовою особою документ (чи документ, до якого внесена інформація службовою особою), який відповідає встановленим нормативно-правовими актами вимогам до його форми, змісту, а зафіксована в ньому інформація підтверджує юридичні факти або може бути доказом у правозастосовній діяльності.

Об'єктивну сторону службового підроблення утворюють: 1) складання завідомо неправдивого офіційного документа, яким є умисне, усупереч вимогам нормативно-правових актів до підстав створення, форми та реквізитів офіційного документа створення службовою особою такого документа, зафіксована в якому інформація є недостовірною; 2) видача завідомо неправдивого офіційного документа – умисне надання (передання) службовою особою фізичній або юридичній особі офіційного документа, зафіксована інформація в якому є недостовірною; 3) внесення до офіційного документа завідомо неправдивих відомостей, тобто умисне зазначення

службовою особою недостовірної інформації в офіційному документі; 4) інше підроблення офіційного документа, яким є умисне вчинення службовою особою діяння неконкретизованого способу, наслідком чого є підроблення службовою особою офіційного документа, за відсутності ознак трьох попередніх діянь, які належать до об'єктивної сторони службового підроблення.

4. Суб'єктом службового підроблення є службова особа. Дії загального суб'єкта можуть бути кваліфіковані за ст. 366 КК за таких форм співучасті в службовому підробленні, як організація, підбурення та пособництво.

Із суб'єктивної сторони службове підроблення характеризується виною у формі прямого умислу, що відображено в такій нормативній характеристиці службового підроблення, як вжиття терміна «завідомо» (що означає явно, свідомо) щодо всіх форм підроблення.

5. Оскільки вчинення підроблення офіційного документа загальним суб'єктом передбачає наявність кваліфікуючих ознак повторно та за попередньою змовою групою осіб, то й за службове підроблення необхідно передбачити такі самі кваліфікуючі ознаки, що усуватиме відмінності в санкціях за аналогічні діяння, вчинені загальним і спеціальним суб'єктами.

6. Порівняльний аналіз ознак таких, що конкурують зі службовим підробленням, кримінальних правопорушень засвідчив, що: 1) відсутність ознак службової особи в суб'єкта підроблення офіційного документа не завжди свідчить про можливість кваліфікації вчиненого за ст. 358 КК України, оскільки остання передбачає мету як обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, на відміну від службового підроблення; 2) вчинення службовою особою підроблення офіційного документа певного виду, тільки в іншій формі діяння, ніж передбачена спеціальною нормою, є підставою для кваліфікації вчиненого за ст. 366 КК України або ж за сукупністю кримінальних правопорушень, якщо таке підроблення містить ознаки діяння, передбаченого спеціальною нормою, й одночасно ознаки будь-якої іншої форми підроблення, що не охоплена складом такої норми, проте також становить службове підроблення; 3) недосягнення обов'язкового розміру кількісних чи інших показників ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого спеціальною нормою (наприклад, ч. 1 ст. 223-1, ст. 366-2 КК) не є

підставою для кваліфікації відповідного діяння за ст. 366 КК України, оскільки законодавець фактично передбачає такі обов'язкові ознаки як умову криміналізації діяння, що передбачає підроблення певного виду офіційного документа.

7. Зростання динаміки кількості службових підроблень, розміри покарань за конкуруючі та суміжні службовому підробленню кримінальні правопорушення дають підстави пропонувати змінити санкцію за ст. 366 КК України, а саме: за основний склад службового підроблення збільшити покарання у виді обмеження волі зі строку до трьох років на строк від трьох до шести років, передбачивши альтернативне основне покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років, а за кваліфікований склад службового підроблення підвищити верхню межу покарання у виді позбавлення волі до 6-ти років.

8. З огляду на отримані результати дослідження, запропоновано: 1) положення ч. 1 ст. 366 КК України викласти в такій редакції: «1. Складання, видача службовою особою завідомо неправдивого офіційного документа, внесення службовою особою до офіційного документа завідомо неправдивої інформації, інше підроблення нею офіційного документа – караються штрафом від двох тисяч до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років»; 2) ч. 1 ст. 366 КК доповнити приміткою такого змісту: «Примітка. Підроблення офіційного документа, яке стосується інформації, що не підтверджує та/або не посвідчує юридичні факти, що можуть спричинити наслідки правового характеру, та/або не може використовуватися як доказ у правозастосовній діяльності, не є діями, передбаченими цією статтею, і не тягне за собою кримінальну відповідальність»; 3) ч. 2 ст. 366 КК України викласти в такій редакції: «2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно, за попередньою змовою групою осіб або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від двох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко П. П., Гончаренко В. Г., Фесенко Є. В. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Вид. 2-ге. Київ, 2008. 1428 с.
2. Андрушко П. П., Стрижевська А. А. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика : навч. посіб. Київ : Юрисконсульт, 2006. 342 с.
3. Антипов В. І. Класифікація злочинів та система покарань: взаємозв'язок та суперечливість. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2018. № 1 (10). С. 1–19. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/160968>.
4. Арсентьев Д. С. Кримінально-правова характеристика зловживання владою та службовим становищем : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Кропивницький, 2023. 253 с.
5. Багіров С. Р. Проблеми кваліфікації підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, за сукупністю зі службовим підробленням, що спричинило тяжкі наслідки. *Юридична наука*. 2015. № 2. С. 51–58.
6. Бажанов М. І. Множинність злочинів за кримінальним правом України. Харків : Право, 2000. 128 с.
7. Бантишев О. Відповідальність за злочини в сфері службової діяльності. *Юридичний журнал*. 2003. № 7. С. 69–73.
8. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія. Київ : Атіка, 2004. 296 с.
9. Байда А., Склезь О. Особливості кваліфікації злочинів за статтею 222 Кримінального кодексу України «Шахрайство з фінансовими ресурсами». *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 221–226.
10. Беньківський В. О. Теоретичні і практичні питання причинового зв'язку в кримінальному праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 195 с.
11. Берзін П. С. Джерела карного законодавства Австрійської та Австро-Угорської імперій, що застосовувалися на українських землях. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 133–145.

12. Берзін П. С. Злочинні наслідки в механізмі кримінально-правового регулювання : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 483 с.
13. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів : монографія. Львів, 2013. 712 с.
14. Будник С. І., Прус В. З., Шкуратенко О. В. Джерела права Української гетьманської держави (Війська Запорозького) : навч. посіб. Київ, 2017. 212 с.
15. Бондаренко О. С. Предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 290 с.
16. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. Т. В. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
17. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України. Київ : Атіка, 2005. 224 с.
18. Вереша Р. В. Теоретико-прикладні аспекти суб'єктивної сторони складу злочину : монографія. Київ : Алерта, 2017. 568 с.
19. Вирок Бродівського районного суду Львівської області від 29 квіт. 2025 р. Справа № 439/1327/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127003982#>.
20. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 10 листоп. 2022 р. Справа № 753/17458/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107549386>.
21. Вирок Львівського апеляційного суду від 20 верес. 2023 р. Справа № 439/245/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113640994#>.
22. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 22 груд. 2021 р. Справа № 761/41742/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102270519>.
23. Волинець Р. А. Посягання на фондовий ринок за Уложенням про покарання кримінальні та виправні 1845 року. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 244–248.
24. Волонець Д. Ф. Кримінальна відповідальність за декларування недостовірної інформації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 229 с.

25. Горох О. П. Проблеми конструювання санкцій спеціальних кримінально-правових норм. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Юридичні науки»*. 2009. Т. 90. С. 94–98.
26. Горяний С. В. Виборча документація як предмет злочину, передбаченого ст. 158-2 КК України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 24. Т. 4. С. 13–15.
27. Гринюк Р. Ф., Кіндюк Б. В. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р.: особливості побудови та кількісні показники. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2020. № 3 (114). С. 13–18.
28. Грищук В. К. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. Київ : Ін Юре, 2006. 568 с.
29. Давидович І. І. Деякі питання караності злочинних посягань на представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Право»*. 2011. Вип. 157. Ч. 1. С. 329–336.
30. Денисова Т. А. Кримінальне покарання та функції його призначення і виконання за законодавством України : навч. посіб. Запоріжжя, 2004. 152 с.
31. Директива (ЄС) Європейського парламенту та Ради № 2017/1371 про боротьбу з шахрайством, спрямованим проти фінансових інтересів Союзу, кримінально-правовими засобами : міжнар. док. від 5 лип. 2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-17#Text.
32. Дзюба Ю. П. Кримінальна відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2008. 20 с.
33. Дзюба Ю. П. Предмет злочину як ознака складу злочину: методологічні аспекти дослідження. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1. С. 273–274. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2009_1_51.

34. ДСТУ 2732:2023. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять. Чинний від 2024-03-01. Вид. офіц. Київ : УкрНДНЦ, 2023. 28 с.
35. ДСТУ 4163:2020. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів. Чинний від 2021-09-01. Вид. офіц. Київ : УкрНДНЦ, 2020. 37 с.
36. Дума В. С. Правозастосовча діяльність та форми її здійснення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2010. 20 с.
37. Дудоров О. О. Кримінальне право: теорія і практика (вибрані праці). Київ : ВАІТЕ, 2017. 872 с.
38. Дудоров О. О. Причинний зв'язок: кримінально-правові аспекти. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 4 (І). С. 214–221.
39. Євдокімова О. В. Визначення граничних меж штрафу у світлі практики Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 191–195.
40. Ляшова К. В. Етимологія поняття «корисливий мотив»: окремі питання. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Право»*. 2012. Вип. 19. С. 202–208.
41. Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України : наказ Державної судової адміністрації від 20 серп. 2019 р. № 814. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text>.
42. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення станом на січень–червень 2025 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
43. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення станом на січень–рудень 2024 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
44. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення станом на січень–грудень 2023 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

45. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення станом на січень–грудень 2022 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

46. Жмур Ю. М. Характеристика кримінального права США. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія «18: Економіка і право»*. 2016. Вип. 31. С. 123–128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2016_31_22.

47. За незаконні дії з коштами Європейського Союзу планується запровадити кримінальну відповідальність. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/za-nezakonni-dii-z-koshtamy-ievropeiskoho-soiuzu-planuietsia-zaprovadyty-kryminalnu-vidpovidalnist>.

48. Завальний А. М. Методологічні та теоретичні основи пізнання юридичних фактів : монографія. Київ : Європ. ун-т, 2011. 95 с.

49. Задоя К. П. Науково-практичний коментар до статті 159-1 Кримінального кодексу України «Порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму». *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 215–224.

50. Захарчук В. М. Тяжкі наслідки, завдані злочином, як обставина, що обтяжує покарання. *Університетські наукові записки*. 2020. № 3–4. С. 305–312.

51. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2024 рік. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEI/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A3%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%B0%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E/zvit-pro-vikonannia-ugodi-pro-asociaciiu-za-2024-rik.pdf>.

52. Здоровко С. Ф. Порівняльний аналіз кримінально-правових норм України та сучасних держав Європи, Америки, Азії та Австралії про відповідальність за завідомо неправдиве показання. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2013. № 1086. С. 50–57.

53. Здреник І. В. Окремі аспекти об'єктивної сторони складів злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 277–281. URL: http://lsey.org.ua/3_2021/73.pdf.
54. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) : навч. посіб. / [за ред. М. І. Панова та ін.]. Харків : Право, 2011. 184 с.
55. Карпенко М. І., Москаленко О. М. Кримінальна відповідальність за службове підроблення, передбачене ст. 366 Кримінального кодексу України. *Науковий юридичний журнал. Серія «Юридична наука»*. 2012. № 9. С. 28–38.
56. Кваша О. О. Причинність і детермінізм: співвідношення понять у філософії та кримінальному праві. *Держава і право. Серія «Юридичні і політичні науки»*. 2012. Вип. 55. С. 395–401. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/64541>.
57. Кісілюк Е. М. Кримінальне законодавство в період українського державотворення (1917–1921 рр.). Київ, 2011. 232 с.
58. Ключик Ю. В. До проблеми кваліфікації злочину, передбаченого ст. 220-2 КК України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 2 (27). С. 90–94.
59. Кістяківський О. Ф. Права за якими судиться малоросійський народ. Київ, 1879. 844 с.
60. Книженко О. О. Поняття санкцій у кримінальному праві. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1. С. 79–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnuvs_2010_1_13.
61. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Ярема О. Г. Інформаційне право України : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 416 с.
62. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 лип. 2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
63. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон Української РСР від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

64. Козаченко А. І. Злочини і покарання в Україні-Гетьманщині за універсалами Богдана Хмельницького (1648–1657 роки). *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 4 (35). С. 120–126.
65. Козачина А. М. Кримінальна відповідальність за декларування недостовірної інформації : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2023. 230 с.
66. Колодін Д. О., Степаненко О. В. Кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм. *Право і суспільство*. 2002. № 2. С. 222–227.
67. Колос М. І. Українське кримінальне право: походження розвиток і сучасність : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Острог, 2019. 471 с.
68. Конверський А. Є. Логіка : підручник. 2-ге вид. випр. Київ : Київ ун-т, 2017. 391 с.
69. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : міжнар. док. від 31 жовт. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
70. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
71. Контрольний проєкт Кримінального кодексу України станом на 2 квіт. 2025 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/07/22/kontrolnyj-proyekt-kk-21-07-2025.pdf>.
72. Корабель М. Г. Правовий аналіз формування санкцій кримінально-правової норми. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 287–291. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.2.48>.
73. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. Київ : Атіка, 2002. 640 с.
74. Коржанський М. Й. Предмет і об'єкт злочину : монографія. Дніпропетровськ, 2005. 252 с.
75. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування : практ. посіб. / [О. О. Дудоров, О. О. Житний, К. П. Задоя та ін.] ; за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Москаленко О. М., 2019. 464 с.

76. Копча Н. В. Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення: теорія та практика : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 244 с.
77. Копча Н. В. Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2022. 264 с.
78. Коцан-Олинець Ю. Я. Поняття правозастосовчої діяльності та її сутнісні ознаки. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія «Юридична»*. 2015. Вип. 2. С. 52–63.
79. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією : міжнар. док. від 27 січ. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101.
80. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [А. А. Васильєв та ін.]. Харків : Право, 2020. 428 с.
81. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін та ін.]. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2010. 454 с.
82. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / [Ю. В. Александров та ін.]. Київ : Атіка, 2009. 744 с.
83. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
84. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
85. Кримінальний кодекс України з постатейними матеріалами практики Конституційного Суду України, Верховного Суду України та Верховного Суду, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Станом на 14 листопада 2020 р. : наук.-практ. посіб. / [уклад.: А. В. Столітній та ін.]. Київ : Норма права, 2021. 1224 с.
86. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Ін Юре, 2004. 1196 с.
87. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. 1040 с.

88. Кримінальний кодекс УРСР в ред. 1927 р. 2-ге вид. Харків, 1927. 110 с.
89. Кримінальний кодекс УРСР, затверджений ВУЦВК 23 серп. 1922 р. *Збірник постанов та розпоряджень робітниче-селянського уряду України*. Харків : Вукопспілки, 1922. 1147 с.
90. Кришевич О. В., Мельник О. О. Понятійний аспект «службова особа» як спеціального суб'єкта в кримінальному праві. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 03. Ч. 3. С. 465–471.
91. Кузнецов В. В. Співвідношення понять «об'єкт злочину» та «об'єкт кримінально-правової охорони» в теорії кримінального права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. № 11. Т. 2. С. 77–79.
92. Лащук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 20 с.
93. Лащенко Р. М. Литовський статут, яко пам'ятник українського права. Прага, 1923. 32 с.
94. Легеза Ю. О. Особливості кримінальної відповідальності за рейдерство. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Серія «Юридичні науки»*. 2022. Вип. 1 (61). С. 42–49.
95. Лека Ю. В. Проблеми кваліфікації мотивів кримінальних правопорушень. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2021. № 57. С. 94–102.
96. Лемішко Ю. Ю. Деякі аспекти законодавчої класифікації обставин, які обтяжують покарання. *Форум права*. 2014. № 3. С. 177–184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_3_30.
97. Логіка : підручник / [О. М. Юркевич та ін.]. Харків : Право, 2022. 220 с.
98. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія. Київ : Київ. ун-т, 2006. 573 с.
99. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України : монографія. Львів, 2007. 271 с.

100. Марін О. К. Конкуренція кримінально-правових норм : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2001. 223 с.
101. Матвійчук В. К., Тарарухін С. А. Суб'єктивна сторона складу злочину : лекція. Київ : Укр. акад. внутр. справ, 1994. 36 с.
102. Мельник М. І. Законодавчі тенденції удосконалення нового Кримінального кодексу України. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. 2003. № 2 (1). С. 13–19.
103. Мельник О. О. Кримінальна відповідальність за службове підроблення при перетинанні державного кордону: національне та міжнародне законодавство. *Migration & Law*. 2023. Т. 3. Вип. 5–6. С. 52–66.
104. Мельник О. О. Окремі проблеми конкуренції службового підроблення з деякими іншими складами кримінальних та адміністративних правопорушень. *Підприємництво, господарство і право*. 2024. № 1 (335). С. 50–56.
105. Мельник О. О. Кримінально-правова характеристика службового підроблення: генезис та сучасність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 87. Ч. 3. С. 306–313.
106. Мельник О. О. Предмет службового підроблення. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 383–386.
107. Мельник О. О. Кримінально-правова кваліфікація службового підроблення у кримінальних провадженнях щодо корупційних і пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 груд. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 158–161.
108. Мельник О. О. Суб'єкт службового підроблення. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 28 листоп. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 367–370.

109. Миколенко О. М. Кримінально-правова характеристика суспільно небезпечних наслідків. *Правова держава*. 2003. № 6. С. 206–209. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/6745/1/106-109.pdf>.

110. Мирошниченко Н. А. Позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 19 трав. 2023 р.) : у 2 т. Одеса : Юридика, 2023. Т. 2. С. 172–175.

111. Митрофанов І. І. Санкція норми кримінального права по проекту Кримінального кодексу України. *Юридичний вісник*. 2021. № 2 (59). С. 177–182.

112. Михайленко Д. Г. Поняття та структура об'єкта злочинів у сфері службової діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 67. С. 521–531. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_67_751.

113. Міськів Д. Кримінальна відповідальність за декларування недостовірної інформації та за неподання декларації суб'єктом декларування : монографія. Львів, 2022. 300 с.

114. Модельний кримінальний кодекс для держав – учасниць Співдружності незалежних держав від 17 лют. 1996 р. URL: <http://www.icrc.org/rus/assets/files/other/crim.pdf>.

115. Мочкош Я. В. Про теорії причинного зв'язку в кримінальному праві. *Публічне право*. 2018. № 2 (30). С. 119–125.

116. Музика А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія. Київ : Паливода А. В., 2011. 192 с.

117. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 511 с.

118. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2018. 1360 с.

119. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. М. О. Потєбенька, В. Г. Гончаренка. Київ : Форум, 2001. Ч. 2. 984 с.

120. Нестеренко О. М. Кримінальна відповідальність за підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Дніпро, 2021. 238 с.
121. Нікітенко В. М. Історія становлення кримінальної відповідальності за фальсифікацію доказів. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія «Політологія. Соціологія. Право»*. 2016. Вип. 1/2 (29/30). URL: <https://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/119189/113813>.
122. Нікітенко В. М. Кримінальна відповідальність за фальсифікацію доказів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 263 с.
123. Онацький Є. Д. Українська мала енциклопедія : у 8 т., 16 кн. Буенос-Айрес, 1960. Кн. 7. Літери Ле-Ме. С. 823–948.
124. Опанасенко В. І. Кримінальна відповідальність за фальсифікацію доказів: особливості регламентації та шляхи вдосконалення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 279 с.
125. Орлов Ю. В. Мотив як ознака суб'єктивної сторони складу злочину: сутність та питання доцільності законодавчого закріплення. *Право і безпека*. 2011. № 4 (41). С. 116–120.
126. Орловська Н. А. Підстави і принципи побудови кримінально-правових санкцій : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2011. 624 с.
127. Осадча А. С. Спеціальний суб'єкт злочину: генезис, функції, проблеми кваліфікації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2015. 229 с.
128. Остапенко Я. С. Службове підроблення: кримінологічна характеристика та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2017. 245 с.
129. Падох Я. Суди й судовий процес старої України. Нарис історії. Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто ; Львів, 1990. Т. 209 : Історично-філософська секція. Правнича комісія. Ч. 5. 128 с.
130. Парасюк Н. М. Підроблення як форма злочинного діяння (проблеми кримінально-правового регулювання). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 6. С. 183–187. URL: http://lsej.org.ua/6_2015/6_2015.pdf.

131. Петков В. П. Службове підроблення у кримінальному праві України. *Право та державне управління*. 2024. № 4. С. 335–343.
132. Повне зібрання законів Російської імперії : Т. 1. 1649–1675. СПб., 1830. 1072 с.
133. Податковий кодекс України : Закон України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
134. Полтавець В. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Луганськ, 2005. 200 с.
135. Полянський Є. Ю. Щодо питання генезису кримінального права США. *Про злочини та покарання: еволюція кримінально-правової доктрини* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 250-річчю трактату Чезаре Беккарія (Одеса, 13 черв. 2014 р.). Одеса, 2014. С. 105–111.
136. Постанова Верховного Суду України від 21 січ. 2010 р. Справа № 5-4374км09. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/8036865#>.
137. Постанова Верховного Суду України від 20 черв. 2011 р. Справа № 5-8кc11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/18395956>.
138. Постанова Верховного Суду України від 19 груд. 2011 р. Справа № 5-18к11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/21355250>.
139. Постанова Верховного Суду України від 21 берез. 2013 р. Справа № 5-2кc13. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/31073072>.
140. Постанова Верховного Суду України від 27 жовт. 2016 р. Справа № 5-99кc16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62692636>.
141. Постанова Верховного Суду від 20 лют. 2018 р. Справа № 750/4139/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72460327>.
142. Постанова Верховного Суду від 1 берез. 2018 р. Справа № 461/7315/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72641802>.
143. Постанова Верховного Суду від 13 верес. 2018 р. Справа № 607/10931/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76673275>.
144. Постанова Верховного Суду від 1 листоп. 2018 р. Справа № 753/12073/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77654120>.

145. Постанова Верховного Суду від 27 листоп. 2018 р. Справа № 442/4031/17.
URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/78276622>.
146. Постанова Верховного Суду від 4 груд. 2018 р. Справа № 161/3885/16-к.
URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/78628039>.
147. Постанова Верховного Суду від 14 лют. 2019 р. Справа № 454/420/17.
URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/80005723>.
148. Постанова Верховного Суду від 18 квіт. 2019 р. Справа № 234/11479/16-к.
URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/81329451>.
149. Постанова Верховного Суду від 14 трав. 2019 р. Справа № 283/1399/15-к.
URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/82095791>.
150. Постанова Верховного Суду від 24 лип. 2019 р. Справа № 727/8510/15-к.
URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/83272709>.
151. Постанова Верховного Суду від 10 верес. 2019 р. Справа № 759/18127/15-к.
URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/84274410>.
152. Постанова Верховного Суду від 3 жовт. 2019 р. Справа № 760/8761/16-к.
URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/84726133>.
153. Постанова Верховного Суду від 7 листоп. 2019 р. Справа № 372/957/17.
URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/85647616>.
154. Постанова Верховного Суду від 30 січ. 2020 р. Справа № 371/1486/15-к.
URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/87424158>.
155. Постанова Верховного Суду від 4 черв. 2020 р. Справа № 742/318/18.
URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/89733004>.
156. Постанова Верховного Суду від 23 верес. 2020 р. Справа № 712/7368/13-к.
URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/91818919>.
157. Постанова Верховного Суду від 1 жовт. 2020 р. Справа № 759/7094/17.
URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/92021157>.
158. Постанова Верховного Суду від 15 лют. 2021 р. Справа № 727/5768/18.
URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/95042465>.
159. Постанова Верховного Суду від 23 черв. 2021 р. Справа № 466/3141/15-к.
URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/97903717>.

160. Постанова Верховного Суду від 5 лип. 2021 р. Справа № 659/1228/19.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/98170667>.
161. Постанова Верховного Суду від 7 верес. 2021 р. Справа № 591/7446/17.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/99575355>.
162. Постанова Верховного Суду від 14 верес. 2021 р. Справа № 751/9365/15-к.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/99748216>.
163. Постанова Верховного Суду від 3 листоп. 2021 р. Справа № 751/3724/17.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/100957058>.
164. Постанова Верховного Суду від 16 листоп. 2021 р. Справа № 761/10353/15-к.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/101361194>.
165. Постанова Верховного Суду від 22 лют. 2022 р. Справа № 712/7649/19.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/104123272>.
166. Постанова Верховного Суду від 9 черв. 2022 р. Справа № 202/4369/20.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/104748392>.
167. Постанова Верховного Суду від 6 лип. 2022 р. Справа № 146/1086/16-к.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/105168210>.
168. Постанова Верховного Суду від 8 верес. 2022 р. Справа № 634/310/16-к.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/106204990>.
169. Постанова Верховного Суду від 21 верес. 2022 р. Справа № 546/177/18.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/106454394>.
170. Постанова Верховного Суду від 20 жовт. 2022 р. Справа № 161/17634/19.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/106915584>.
171. Постанова Верховного Суду від 3 листоп. 2022 р. Справа № 715/758/20.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/107251729>.
172. Постанова Верховного Суду від 17 листоп. 2022 р. Справа № 708/114/20.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/107476249>.
173. Постанова Верховного Суду від 31 січ. 2023 р. Справа № 735/588/19.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/108791368>.
174. Постанова Верховного Суду від 16 лют. 2023 р. Справа № 760/14696/15-к.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/109211505>.

175. Постанова Верховного Суду від 15 берез. 2023 р. Справа № 404/7774/21.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/109646052>.
176. Постанова Верховного Суду від 28 берез. 2023 р. Справа № 991/9129/20.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/110010448>.
177. Постанова Верховного Суду від 20 квіт. 2023 р. Справа № 287/203/19.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/110395938>.
178. Постанова Верховного Суду від 10 серп. 2023 р. Справа № 359/8381/15-к.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/112750300>.
179. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30 серп. 2023 р. Справа № 633/195/17. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/113396900>.
180. Постанова Верховного Суду від 3 жовт. 2023 р. Справа № 758/15672/15-к.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/114086734>.
181. Постанова Верховного Суду від 26 жовт. 2023 р. Справа № 608/1733/20.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/114581900>.
182. Постанова Верховного Суду від 27 листоп. 2023 р. Справа № 991/3966/20.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/115409272>.
183. Постанова Верховного Суду від 20 груд. 2023 р. Справа № 159/375/22.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/115861649>.
184. Постанова Верховного Суду від 21 груд. 2023 р. Справа № 175/3271/20.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/115937486>.
185. Постанова Верховного Суду від 16 січ. 2024 р. Справа № 443/711/19.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/116512402>.
186. Постанова Верховного Суду від 17 січ. 2024 р. Справа № 293/1108/17.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/116487682>.
187. Постанова Верховного Суду від 1 лют. 2024 р. Справа № 287/105/18.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/116862881>.
188. Постанова Верховного Суду від 11 черв. 2024 р. Справа № 439/245/23.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/119741294>
189. Постанова Верховного Суду від 12 листоп. 2024 р. Справа № 175/3271/20.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/123141256>.

190. Постанова Верховного Суду від 19 листоп. 2024 р. Справа № 751/626/22.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123434125>.
191. Постанова Верховного Суду від 3 груд. 2024 р. Справа № 761/18548/18.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123841564>.
192. Постанова Верховного Суду від 5 груд. 2024 р. Справа № 683/1806/21.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123659171>.
193. Постанова Верховного Суду від 18 берез. 2025 р. Справа № 200/5046/15-к.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126054616>.
194. Постанова Верховного Суду від 27 трав. 2025 р. Справа № 708/114/20.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127788581>.
195. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. / упоряд. К. А. Вислобоков. Київ, 1997. 547 с.
196. Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій / упоряд. С. Юшков. Київ : ВУАН, 1935. Ред. IV. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm>.
197. Правила складання та подання звітності учасниками ринку небанківських фінансових послуг до Національного банку України: постанова Правління Національного банку України від 25 листоп. 2021 р. № 123. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0123500-21#Text>.
198. Практика розгляду кримінальних справ про злочини, склад яких передбачено ст. 366 Кримінального кодексу України (службове підроблення). *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvsu_2010_1_11.
199. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції : Закон України від 21 груд. 2010 р. № 2808-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2808-17#Text>.
200. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України від 13 трав. 2014 р. № 1261-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1261-18#Text>.

201. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення : Закон України від 11 черв. 2009 р. № 1508-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-17#Text>.

202. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення : Закон України від 7 квіт. 2011 р. № 3207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3207-17#Text>.

203. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України від 18 квіт. 2013 р. № 222-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-18#Text>.

204. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України від 13 трав. 2014 р. № 1261-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1261-18#Text>.

205. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листоп. 2018 р. № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>.

206. Про Державний бюджет України на 2025 рік : Закон України від 19 листоп. 2024 р. № 4059-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-IX#Text>.

207. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 трав. 2003 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.

208. Про затвердження плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 серп. 2024 р. № 792-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2024-%D1%80#Text>.

209. Про затвердження тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 черв. 2020 р. № 454. URL: <https://kingu.edu.ua/wp->

content/uploads/2023/01/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85-%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%8C-2024.pdf.

210. Про затвердження тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025–2029 роки : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21 трав. 2024 р. № 326. URL: <https://mvs.gov.ua/normativno-pravovi-akti/nakaz-mvs-vid-21052024-326-pro-zatverdzenia-tematiki-naukovix-doslidzen-i-naukovo-texnicnix-eksperimentalnix-rozrobok-na-2025-2029-roki>.

211. Про інформацію : Закону України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

212. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 21 листоп. 2002 р. № 228-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-IV#Text>.

213. Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України від 24 груд. 1993 р. № 3814-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text>.

214. Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 9 квіт. 1999 р. № 595-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-14#Text>.

215. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серп. 2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.

216. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки : постанова Пленуму Верховного Суду України від 4 черв. 2010 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-10#Text>.

217. Про практику застосування судами окремих норм матеріального права щодо кваліфікації ухилення від сплати податку, вчиненого шляхом службового підроблення : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12 лют. 2013 р. № 223-286/0/4-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0286740-13#Text>.

218. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки : Закон України від 11 лип. 2001 р. № 2623-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14#Text>.

219. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лют. 2003 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>.

220. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02#Text>.

221. Про судову практику у справах про хабарництво : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text>.

222. Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення : монографія / [П. П. Андрушко, О. С. Бакумов, Ю. В. Баулін та ін.]. Київ : ВАІТЕ, 2024. 494 с.

223. Пчеліна О. В. Поняття злочинів у сфері службової діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. № 10-1. Т. 1. С. 86–89.

224. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») від 9 лип. 1998 р. № 12-рп/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98#Tex>.

225. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину : монографія. Київ : Атіка, 2002. 144 с.

226. Светлов О. Я. Відповідальність за посадові злочини. Київ, 1978. 393 с.

227. Сеньків Ю. В. Вина у кримінальному праві Великого Князівства Литовського. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XIV регіон. наук.-практ. конф. (Львів, 6 лют. 2008 р.). Львів, 2008. С. 76–79.

228. Сергеева Д. Б., Топорецька З. М. Криміналістична характеристика службового підроблення. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 90–99.

229. Сивак М. М. Примітки статей Особливої частини Кримінального кодексу України: теоретико-прикладний аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 216 с.

230. Сийплові М. В., Ступник Я. В., Нестерова І. А. Перший проект Кримінального кодексу незалежної України (1992–1998 рр.) : хрестоматія. Ужгород : РІК-У, 2022. 428 с.

231. Словник української мови / [за ред. І. К. Білодіда та ін.]. Київ : Наук. думка, 1972. Т. 3. 744 с. URL:http://search.nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001348%5F3.

232. Степанюк М. В. Відповідальність за службове підроблення у кримінальному праві України : дис. ... д-ра філософії : 12.00.08. Львів, 2024. 370 с.

233. Стрельцов Є. Л. Суб'єктивна сторона злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 160–170. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_10.pdf.

234. Судебник государя царя і великого князя Івана Васильовича та деякі цього царя та його наступників укази: зібрані та примітками роз'яснені таємним радником і астраханським губернатором В. М. Татіщевим. М., 1786. 270 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CN.

235. Тацій В. Я., Пономаренко Ю. А. Об'єкт кримінального правопорушення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. Вип. 2 (18). С. 207–210. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.18.267697>.

236. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України : навч. посіб. Львів : Ліга-Прес, 2007. 92 с.

237. Тертишник В. М. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Вид. 17-те, доповн. і переробл. Київ : Алерта, 2020. 1088 с.
238. Тимошенко Н. О. Кримінально-правова характеристика підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збуту та використання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Донецьк, 2009. 234 с.
239. Ткачук Ю. О. Принципи побудови кримінально-правових санкцій: спроба вирішення. *Держава і право*. 2009. Вип. 44. С. 588–591.
240. Тимчук О. Л. Причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони складу злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2005. 232 с.
241. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
242. Тучков С. С. Підроблення як спосіб вчинення злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2005. 218 с.
243. Уложення про покарання кримінальні та виправні. СПб., 1845. 898 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/UIINakUgIspr_1845/UIINakUgIspr_1845.pdf.
244. Універсали українських гетьманів. Матеріали до українського дипломатарію. Універсали Богдана Хмельницького 1648–1657 / уклад. І. П. Крип'яткевич. Київ, 1998. Серія І. 416 с.
245. Ус О. В. Кваліфікація злочину за ознаками об'єктивної сторони складу злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 47. Т. 3. С. 101–106.
246. Ус О. Класифікація злочину при конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2019. № 5. С. 136–140.
247. Ус О. В. Кваліфікація злочину, склад якого містить оціночну ознаку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип. 2. Т. 2. С. 63–67.
248. Ус О. В. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм, частини та цілого. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. Вип. 55. Т. 2. С. 110–114.

249. Устименко В. В. Спеціальний суб'єкт злочину : монографія. Харків : Вища шк., 1989. 104 с.
250. Ухвала Апеляційного суду Львівської області від 26 верес. 2019 р. Справа № 442/4031/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84657043>.
251. Ухвала Верховного Суду України від 9 лип. 2009 р. Справа № 5-2335км09. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/4326903>.
252. Ухвала Верховного Суду України від 6 верес. 2011 р. Справа № 5-1255км11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/18194901>.
253. Ухвала Верховного Суду від 17 груд. 2024 р. Справа № 953/6226/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123851299>.
254. Ухвала Дарницького районного суду м. Києва від 13 листоп. 2023 р. Справа № 753/17458/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115221477>.
255. Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 28 січ. 2025 р. Справа № 212/6236/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124900198#>.
256. Ухвала Київського апеляційного суду від 11 лип. 2023 р. Справа № 753/17458/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112325382#>.
257. Ухвала Печерського районного суду міста Києва від 28 лип. 2023 р. Справа № 757/32354/23-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112580370>.
258. Фіалка М. І. Документ чи офіційний документ: проблеми використання термінологічного апарату в кримінальному законодавстві. *Кримінальне право в умовах глобалізації суспільних процесів: традиції та новації* : матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу, присвяч. пам'яті проф. В. В. Сташиса (Харків, 15 трав. 2020 р.). Харків, 2020. С. 375–378.
259. Філософський енциклопедичний словник / [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ : Абрис, 2002. 742 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0004608.
260. Фоменко М. В. Кримінально-правове значення мотиву: аналіз наукової думки. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1 (24). С. 43–49.

261. Харченко В. Б. Визначення істотної шкоди та тяжких наслідків за новою редакцією примітки до ст. 364 КК України. *Форум права*. 2015. № 2. С. 169–176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2015_2_30.

262. Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. : у 2 т. / [В. Д. Гончаренко та ін.]. Київ, 1997. Т. 2. 800 с.

263. Цільмак О. М. Класифікація мотивів і мети умисного вбивства. *Юридична психологія*. 2017. № 1 (20). С. 59–66.

264. Чубатий М. Д. До історії кодифікації українського права XVIII ст. Прага, 1937. 112 с.

265. Шапченко С. Д. Склад злочину як кримінально-правовий феномен: сутність та основні форми існування. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1 (14). С. 240–243.

266. Шепітько М. В. Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 246 с.

267. Юридична енциклопедія : в 6 т. / за ред. Ю. С. Шемчушенка. Київ : Укр. енцикл., 2001. Т. 3 : К–М. 792 с.

268. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю. С. Шемчушенка. Київ : Укр. енцикл., 2002. Т. 4 : Н–П. 720 с.

269. Ярмиш Н. М. Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку в кримінальному праві. Філософсько-правовий аналіз : монографія. Харків : Право, 2003. 512 с.

270. Bundesgesetz über die Harmonisierung der Strafraumen vom 17. Dezember 2021. URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/oc/2023/259/de>.

271. Code pénal. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719.

272. German Criminal Code. The translation includes the amendment(s) to the Act by Article 2 of the Act of 22 November 2021. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p3365.

273. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/18760>.

274. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683>.

275. Swiss Criminal Code of 21 December 1937 (Status as of 1 January 2025). URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/54/757_781_799/en.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНАЛІЗ

хронології та сутності змін до ст. 366 КК

№	Зміст законодавчих змін ст. 366 КК	Закон, яким вносились зміни
1	<p>1. Службове підроблення, тобто внесення службовою особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення документів, а також складання і видача завідомо неправдивих документів - карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</p> <p>2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки, - карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</p>	<p>Редакція ст. 366 КК станом на 01.09.2001</p>
2	<p>абз. 1 ч. 1 викладено в редакції:</p> <p>«1. Складання, видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення офіційних документів».</p> <p>в абз. 2 слова «до п'ятдесяти» замінено словами «до двохсот п'ятдесяти»;</p>	<p>Закон від 11.06.2009 № 1508-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення», який витратив чинність згідно Закону від 21.12.2010 № 2808-VI «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких</p>

	абз. 2 ч. 2 доповнено словами «та зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».	законів України щодо запобігання та протидії корупції»
3	<p>викладено ст. 366 КК в редакції:</p> <p>1. Складання, видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення офіційних документів - караються штрафом до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</p> <p>2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, - караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p>	Закон від 07.04.2011 № 3207-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення»
4	<p>абз. 2 ч. 1 доповнено словами «та зі спеціальною конфіскацією»;</p> <p>в абз. 2 ч. 2 слова «трьох років та зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» замінено словами «трьох років, зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот</p>	Закон від 18.04.2013 № 222-VII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації

	п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та зі спеціальною конфіскацією»;	Європейським Союзом візового режиму для України»
5	в абз. 2 ч. 1 та ч. 2 слова «та зі спеціальною конфіскацією» виключено.	Закон від 13.05.2014 № 1261-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України»
6	в абз. 2 ч. 1 ст. 366 слова «до двохсот п'ятдесяти» замінено словами «від двох тисяч до чотирьох тисяч».	Закон від 22.11.2018 № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень»

АНАЛІЗ

судових рішень Верховного Суду щодо правозастосування поняття офіційного документа

№	вид офіційного документа	мотиви ВС	реквізити постанови ВС
<i>не є офіційним документом:</i>			
1	листок лікарських призначень	є внутрішнім оперативним документом; інформація у ньому не містить юридично значущого характеру	від 05.12.2024 № 683/1806/21
2	маршрутний лист провідника пасажирського вагону	є внутрішнім документом залізниці для обліку робочого часу провідника вагону; будь-яким законом чи підзаконним нормативно-правовим актом не затверджувався	від 03.10.2019 № 760/8761/16-к
3	технічний звіт щодо відновлення меж земельних ділянок	фактично не використовувався для юридично значущих цілей	від 24.07.2019 № 727/8510/15-к
4	лист до приватного нотаріуса про погашення позики	не відповідає вимогам державного стандарту, відсутні дата та реєстраційного індексу документа, порядковий номер, інформація про кореспондента, виконавця	від 13.09.2018 № 607/10931/14-к
5	протокол зборів власників квартир	складання та використання вказаного протоколу не	від 01.03.2018 № 461/7315/15-к

		спричинило наслідків правового характеру	
6	картка аналізу зерна	не змінює прав та обов'язків	від 08.09.2022 № 634/310/16-к
<i>є офіційним документом:</i>			
7	рапорт про вчинення протиправних дій	відповідає ознакам, вказаним у примітці до ст. 358 КК	від 16.02.2023 № 760/14696/15-к; від 03.12.2024 № 761/18548/18
8	протокол про адміністративне правопорушення, акт повідомлення про час і місце розгляду справи	відповідає ознакам, вказаним у примітці до ст. 358 КК	від 17.01.2024 № 293/1108/17
9	протокол засідання виконавчого комітету сільської ради	відповідає ознакам, вказаним у примітці до ст. 358 КК	від 20.04.2023 № 287/203/19
10	видаткова накладна	відповідає ознакам, вказаним у примітці до ст. 358 КК	від 31.01.2023 № 735/588/19
11	технічна документації щодо оформлення державного акту на право власності на землю	відповідає ознакам, вказаним у примітці до ст. 358 КК	від 17.11.2022, 27.05.2025 № 708/114/20
12	електронний журнал пасажирського пропускнуго пункту АСМО «Інспектор»	відповідає ознакам, вказаним у примітці до ст. 358 КК	від 03.11.2022 № 715/758/20

13	табель робочого часу	відповідає ознакам, вказаним у примітці до ст. 358 КК	від 20.10.2022 № 161/17634/19
14	ветеринарне свідоцтво	відповідає ознакам, вказаним у примітці до ст. 358 КК	від 06.07.2022 № 146/1086/16-к
15	паспорти якості	відповідає ознакам, вказаним у примітці до ст. 358 КК	від 09.06.2022 № 202/4369/20
16	акт опису і попередньої оцінки безхазяйного майна	відповідає ознакам, вказаним у примітці до ст. 358 КК	від 03.11.2021 № 751/3724/17
17	табель виходу на роботу засудженого до громадських робіт	відповідає ознакам, вказаним у примітці до ст. 358 КК	від 14.09.2021 № 751/9365/15-к
18	касовий звіт	відповідає ознакам, вказаним у примітці до ст. 358 КК	від 05.07.2021 № 659/1228/19
19	декларація про готовність до експлуатації об'єкта, який належить до I-III категорії складності	відповідає ознакам, вказаним у примітці до ст. 358 КК	від 15.02.2021 № 727/5768/18
20	протокол допиту свідка	відповідає ознакам, вказаним у примітці до ст. 358 КК	від 07.11.2019 № 372/957/17
21	пластикові бирки для маркування деревини	відповідає ознакам, вказаним у примітці до ст. 358 КК	від 20.12.2023 № 159/375/22

22	угода про виконання робіт, акт приймання-передачі, платіжна відомість	відповідає ознакам, вказаним у примітці до ст. 358 КК	від 16.11.2021 № 761/10353/15-к
23	платіжна картка	відповідає ознакам, вказаним у примітці до ст. 358 КК	від 14.02.2019 № 454/420/17; від 18.04.2019 № 34/11479/16-к

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ
складів кримінальних правопорушень,
передбачених ч. ч. 1, 2 ст. 358 КК та ч. 1 ст. 366 КК

Ознака складу	ч. 1 ст. 358 КК	ч. 2 ст. 358 КК	ч. 1 ст. 366 КК
предмет	<p>1) посвідчення або інший офіційний документ, який видається чи посвідчується підприємством, установою, організацією, громадянином-підприємцем, нотаріусом, державним реєстратором, ...;</p> <p>2) печатки, штампи чи бланки підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності, інші офіційні печатки, штампи чи бланки</p>	<p>1) офіційні документи, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків;</p> <p>2) посвідчення, інші офіційні документи, що складені у визначеній законом формі та містять передбачені законом реквізити;</p> <p>3) офіційні печатки, штампи та бланки;</p> <p>4) офіційні документи, у тому числі особисті документи особи</p>	офіційні документи

об'єкт	авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян (родовий); порядок обігу і використання офіційних, приватних документів, який забезпечує нормальну діяльність підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, а також права і законні інтереси громадян, порядок документального посвідчення фактів, які мають юридичне значення (безпосередній)	авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян (родовий) порядок обігу і використання офіційних, приватних документів, який забезпечує нормальну діяльність підприємств, установ, організацій, незалежно від форм власності, самозайнятих і деяких інших осіб, а також права і законні інтереси громадян, порядок документального посвідчення фактів, які мають юридичне значення (безпосередній)	встановлений (регламентований і законодавством та локальними нормативними актами) порядок реалізації службовими особами своїх повноважень (родовий); визначений нормативно-правовими актами порядок діяльності службових осіб, пов'язаний із застосуванням офіційних документів (безпосередній)
об'єктивна сторона	1) підроблення посвідчення або іншого офіційного документа, який видається чи посвідчується...;	1) складання чи видача завідомо підроблених офіційних документів, які...; 2) підроблення ... посвідчень, інших офіційних документів...;	1) складання, видача завідомо неправдивих офіційних документів; 2) внесення до офіційних

	<p>2) збут такого документа;</p> <p>3) виготовлення підроблених печаток, штампів чи бланків ...;</p> <p>4) збут підроблених печаток, штампів чи бланків ....</p>	<p>3) виготовлення підроблених офіційних печаток, штампів чи бланків;</p> <p>4) збут завідомо підроблених офіційних документів, у тому числі особистих документів особи</p>	<p>документів завідомо неправдивих відомостей;</p> <p>3) інше підроблення офіційних документів</p>
суб'єкт	загальний (ч. 1 ст. 18 КК)	спеціальний (ч. 2 ст. 18), а саме визначені фізичні особи в диспозиції ч. 2 ст. 358 КК	спеціальний (ч. 2 ст. 18), а саме службові особи згідно ч. ч. 3, 4 ст. 18 КК
суб'єктивна сторона	<p>1) вина у формі умислу, вид умислу прямий;</p> <p>2) мета [для усіх форм діянь, крім збуту]: використання підроблювачем чи іншою особою</p>	<p>1) вина у формі умислу, вид умислу прямий;</p> <p>2) мета [для діяння під № 2]: використання чи збут;</p> <p>3) мета [для діяння під № 3]: збут</p>	вина у формі умислу, вид умислу прямий.

**Співвідношення службового підроблення із конкуруючими складами
кримінальних правопорушень**

№	норма КК	нормативне позначення предмета	основний термін, який позначає об'єктивну сторону, конкуруючу підробленню	позначення суб'єкта у нормі КК	наявність кваліфікуючої ознаки «вчинення службовою особою»	особливості суб'єктивної сторони основного складу (крім прямого умислу)
загальна норма						
1	ч. 1 ст. 358	посвідчення або ін. офіційний документ	підроблення	-	-	мета – використання
2	ч. 2 ст. 358	офіційні документи, посвідчення	складання, видача, підроблення	працівник юридичної особи, який не є службовою особою та ін.	-	мета – використання або збут
норма-ціле						
3	ч. 1 ст. 371	-	незаконні затримання, привід	-	-	-
4	ч. 2 ст. 371	-	незаконні домашній арешт, тримання під вартою	-	-	-

5	ч. 1 ст. 372	-	притягнення до кримінальної відповідальності	слідчий, прокурор, ін. уповноважена особа	-	-
6	ч. 2 ст. 372		штучне створення доказів, інша фальсифікація	слідчий, прокурор, ін. уповноважена особа	-	-
7	ч. 1 ст. 409	документи	підроблення	військовослужбовець	-	-
спеціальна норма: підроблення певного офіційного документа						
8	ч. 2 ст. 158-3	виборча документація, документація референдуму	підробка, включення завідомо недостовірних відомостей	-	ч. 4	-
9	ч. 1 ст. 199	марки акцизного податку, голографічні захисні елементи, валюта та ін.	виготовлення підроблених	-	-	мета - використання при продажу товарів, збуту
10	ч. 1 ст. 200	документи на переказ, платіжні картки та ін.	підробка	-	-	мета - збут
11	ч. 1 ст. 205-1	документи, які подаються для проведення державної реєстрації	внесення завідомо неправдивих відомостей	-	ч. 2	-
12	ч. 1 ст. 220-1	база даних про вкладників	внесення завідомо неправдивих відомостей	керівник або інша службова особа банку	-	-

13	ч. 3 ст. 220-1	звітність, яка подається до Фонду	внесення завідомо неправдивих відомостей	керівник або інша службова особа банку	-	-
14	ч. 1 ст. 220-2	документи бухгалтерського обліку, звітність фінансової установи	внесення неповних або недостовірних відомостей	-	-	мета – приховування ознак банкрутства та ін.
15	ч. 1 ст. 223-1	документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів	внесення завідомо неправдивих відомостей	уповноважена особа	-	-
16	ч. 1 ст. 224	цінні папери	виготовлення підроблених	-	-	мета – збут
17	ч. 1 ст. 366-2	декларація	внесення завідомо недостовірних відомостей	суб'єкт декларування	-	-
18	ч. 1 ст. 318	документи, які дають право на отримання наркотичних засобів та ін.	підроблення	-	-	-
19	ч. 1 ст. 400-1	ордер	невнесення відомостей	адвокат	-	-
спеціальна норма: інші види діянь та інший предмет						
20	ч. 1 ст. 158	відомості про виборців	подання неправдивих відомостей	-	ч. 2	-
21	ч. 1 ст. 159-1	звіт, фінансовий звіт	подання завідомо	-	-	-

			недостовірних відомостей			
22	ч. 1 ст. 209-1	інформація про фінансові операції	подання недостовірної інформації	-	-	-
23	ч. 1 ст. 222	інформація	надання завідомо неправдивої	-	-	мета - одержання субсидій та ін.
24	ч. 1 ст. 232-2	інформація про діяльність емітента	надання недостовірної інформації	службова особа емітента	-	-
25	ч. 1 ст. 259	повідомлення про підготовку вибуху, підпалу та ін.	завідомо неправдиве повідомлення	-	-	-
26	ч. 1 ст. 238	відомості про екологічний стан	перекручення відомостей	службова особа	-	-
27	ч. 1 ст. 321-2	результати вивчення, випробувань	фальсифікація	-	-	-
28	ч. 1 ст. 351	інформація	надання завідомо неправдивої інформації	службова особа	-	-
29	ч. 2 ст. 351	інформація	надання недостовірної інформації	службова особа	-	-
30	ч. 1 ст. 351-1	інформація	надання завідомо неправдивої інформації	службова особа	-	-
31	ч. 1 ст. 383	повідомлення про вчинення	неправдиве повідомлення	-	-	-

		кримінального правопорушення				
32	ч. 2 ст. 383	докази	штучне створення доказів	-	-	-
33	ч. 1 ст. 384	висновок експерта, спеціаліста та ін.	завідомо неправдивий висновок	-	-	-
34	ч. 2 ст. 384	докази	штучне створення	-	-	-
35	ч. 1 ст. 400-1	повідомлення про обмеження повноважень	неправдиве повідомлення	адвокат	-	-

ПРОПОЗИЦІЇ

про внесення змін до положень КК

Зміст положення чинної норми КК	Зміст відповідного положення проєкту змін до КК
<p>Стаття 366. Службове підроблення</p> <p>1. Складання, видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення офіційних документів -</p> <p>караються штрафом від двох тисяч до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років</p>	<p>Стаття 366. Службове підроблення</p> <p>1. Складання, видача службовою особою завідомо неправдивого офіційного документа, внесення службовою особою до офіційного документа завідомо неправдивої інформації, інше підроблення нею офіційного документа, -</p> <p>караються штрафом від двох тисяч до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</p> <p>Примітка. Підроблення офіційного документа, яке стосується інформації, що не підтверджує та/або не посвідчує юридичні факти, що можуть спричинити наслідки правового характеру, та/або не може використовуватись як доказ у</p>

<p>2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, -</p> <p>караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох р., зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p>	<p>правозастосовній діяльності, не є діями, передбаченими цією статтею, і не тягне за собою кримінальну відповідальність.</p> <p>2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно, за попередньою змовою групою осіб або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, караються позбавленням волі на строк від двох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох р., зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p>
<p>Стаття 358. Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів</p> <p>Примітка. Під офіційним документом у цій статті та статтях 357 і 366 цього Кодексу слід розуміти документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити</p>	<p>Стаття 358. Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів</p> <p>Примітка. Під офіційним документом у цій статті та статтях 357 і 366 цього Кодексу слід розуміти документ, що складається, видається, посвідчується (або до якого вноситься інформація) уповноваженою службовою особою, а також іншою фізичною особою, яким нормативно-</p>

<p>наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи - докази у правозастосовчій діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити.</p>	<p>правовими актами надано право складати, видавати, посвідчувати документи (або вносити до них інформацію), вимоги до форми і змісту якого передбачені нормативно-правовими актами, а наявна у ньому інформація підтверджує юридичні факти.</p>
<p>Стаття 158. Надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або інше несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців</p> <p>1. Умисне подання до органу ведення Державного реєстру виборців неправдивих відомостей про виборців, умисне внесення неправдивих відомостей до бази даних Державного</p>	<p>Стаття 158. Надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або інше несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців</p> <p>1. Умисне підроблення, подання до органу ведення Державного реєстру виборців неправдивих відомостей про виборців, умисне внесення неправдивих відомостей до бази даних Державного</p>

<p>реєстру виборців, несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців, чи інше несанкціоноване втручання у роботу бази даних Державного реєстру виборців -</p>	<p>реєстру виборців, несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців, чи інше несанкціоноване втручання у роботу бази даних Державного реєстру виборців -</p>
<p>Стаття 159-1. Порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму</p> <p>1. Подання завідомо недостовірних відомостей у звіті політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру або у фінансовому звіті про надходження та використання коштів виборчого фонду політичної партії, місцевої організації політичної партії, кандидата -</p> <p>...</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно, -</p>	<p>Стаття 159-1. Порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму</p> <p>1. Підроблення, подання завідомо недостовірних відомостей у звіті політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру або у фінансовому звіті про надходження та використання коштів виборчого фонду політичної партії, місцевої організації політичної партії, кандидата -</p> <p>...</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно, службовою особою з використанням службового становища -</p>
<p>Стаття 199. Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою</p>	<p>Стаття 199. Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою</p>

<p>використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, що існують у паперовій формі, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи у великому розмірі, -</p>	<p>використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, що існують у паперовій формі, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи у великому розмірі, службовою особою з використанням службового становища, -</p>
<p>Стаття 200. Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, -</p>	<p>Стаття 200. Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, службовою особою з використанням службового становища, -</p>
<p>Стаття 209-1. Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення</p>	<p>Стаття 209-1. Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення</p>

<p>1. Умисне неподання, несвоєчасне подання або подання недостовірної інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, якщо такі діяння заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб, -</p>	<p>1. Умисне неподання, несвоєчасне подання або подання недостовірної інформації, підроблення документів про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, якщо такі діяння заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб, -</p> <p>3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища, -</p> <p>караються позбавленням волі на строк від двох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до</p>
--	---

	<p>семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p>
<p>Стаття 220-2. Фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи</p>	<p>Стаття 220-2. Фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи</p> <p>2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища, -</p> <p>караються позбавленням волі на строк від двох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p>
<p>Стаття 222. Шахрайство з фінансовими ресурсами</p> <p>1. Надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки</p>	<p>Стаття 222. Шахрайство з фінансовими ресурсами</p> <p>1. Надання завідомо неправдивої інформації, піддроблених документів органам державної влади, органам влади</p>

<p>Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак кримінального правопорушення проти власності -</p> <p>2. Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або завдали великої матеріальної шкоди, -</p>	<p>Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків, підроблення відповідних документів, у разі відсутності ознак кримінального правопорушення проти власності -</p> <p>2. Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або завдали великої матеріальної шкоди, або вчинені службовою особою з використанням службового становища,</p>
<p>Стаття 224. Виготовлення, збут та використання підроблених цінних паперів (крім державних цінних паперів)</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені організованою групою або якщо вони завдали особливо великої матеріальної шкоди,</p>	<p>Стаття 224. Виготовлення, збут та використання підроблених цінних паперів (крім державних цінних паперів)</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені організованою групою або якщо вони завдали особливо великої матеріальної шкоди, або вчинені службовою особою з використанням службового становища,</p>
<p>Стаття 232-2. Приховування інформації про діяльність емітента</p> <p>1. Ненадання службовою особою емітента інвестору в цінні папери (у тому числі акціонеру) на його письмовий</p>	<p>Стаття 232-2. Приховування інформації про діяльність емітента</p> <p>1. Ненадання службовою особою емітента інвестору в цінні папери (у тому числі акціонеру) на його письмовий</p>

<p>запит інформації про діяльність емітента в межах, передбачених законом, або надання йому недостовірної інформації, якщо це заподіяло інвестору в цінні папери (у тому числі акціонеру) матеріальну шкоду в значному розмірі, -</p>	<p>запит інформації про діяльність емітента в межах, передбачених законом, або надання йому недостовірної інформації, підроблення відповідних документів, якщо це заподіяло інвестору в цінні папери (у тому числі акціонеру) матеріальну шкоду в значному розмірі, -</p>
<p>Стаття 259. Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності</p> <p>1. Завідомо неправдиве повідомлення про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками, -</p>	<p>Стаття 259. Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності</p> <p>1. Завідомо неправдиве, у тому числі підроблене, повідомлення про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками,</p>
<p>Стаття 238. Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення</p> <p>1. Приховування або умисне перекручення службовою особою відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я</p>	<p>Стаття 238. Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення</p> <p>1. Приховування або умисне перекручення службовою особою відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я</p>

людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою	людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою, підроблення відповідних документів
<p>Стаття 259. Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності</p> <p>2. Те саме діяння, якщо об'єктами завідомо неправдивого повідомлення стали критично важливі об'єкти інфраструктури або будівлі чи споруди, що забезпечують діяльність органів державної влади, або заклади охорони здоров'я, або заклади освіти або якщо воно спричинило тяжкі наслідки чи вчинене повторно, -</p>	<p>Стаття 259. Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності</p> <p>2. Те саме діяння, якщо об'єктами завідомо неправдивого повідомлення стали критично важливі об'єкти інфраструктури або будівлі чи споруди, що забезпечують діяльність органів державної влади, або заклади охорони здоров'я, або заклади освіти або якщо воно спричинило тяжкі наслідки чи вчинене повторно або службовою особою з використанням службового становища, -</p>
<p>Стаття 318. Незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або</p>	<p>Стаття 318. Незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або</p>

<p>особою, яка раніше вчинила одне із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 306-317 цього Кодексу, -</p>	<p>особою, яка раніше вчинила одне із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 306-317 цього Кодексу, або вчинене службовою особою з використанням службового становища, -</p>
<p>Стаття 321-2. Порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів</p> <p>1. Умисне порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань лікарських засобів, фальсифікація їх результатів, а також порушення встановленого порядку державної реєстрації лікарських засобів -</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, -</p>	<p>Стаття 321-2. Порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів</p> <p>1. Умисне порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань лікарських засобів, фальсифікація їх результатів, у тому числі підроблення відповідних документів, а також порушення встановленого порядку державної реєстрації лікарських засобів -</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, -</p>
<p>Стаття 351. Перешкоджання діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради</p> <p>1. Невиконання службовою особою законних вимог народного депутата України, депутата місцевої</p>	<p>Стаття 351. Перешкоджання діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради</p> <p>1. Невиконання службовою особою законних вимог народного депутата України, депутата місцевої</p>

<p>ради, створення штучних перешкод у їх роботі, надання їм завідомо неправдивої інформації -</p> <p>2. Невиконання службовою особою законних вимог комітетів Верховної Ради України, тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України чи спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України, створення штучних перешкод у їх роботі, надання недостовірної інформації -</p>	<p>ради, створення штучних перешкод у їх роботі, надання їм завідомо неправдивої інформації, підроблених документів, а також підроблення таких документів -</p> <p>2. Невиконання службовою особою законних вимог комітетів Верховної Ради України, тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України чи спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України, створення штучних перешкод у їх роботі, надання недостовірної інформації, підроблених документів, а також підроблення таких документів -</p>
<p>Стаття 351-1. Перешкоджання діяльності органу державного фінансового контролю, Рахункової палати, члена Рахункової палати</p> <p>1. Невиконання службовою особою законних вимог органу державного фінансового контролю, Рахункової палати, члена Рахункової палати, створення штучних перешкод у їх роботі, надання їм завідомо неправдивої інформації,</p>	<p>Стаття 351-1. Перешкоджання діяльності органу державного фінансового контролю, Рахункової палати, члена Рахункової палати</p> <p>1. Невиконання службовою особою законних вимог органу державного фінансового контролю, Рахункової палати, члена Рахункової палати, створення штучних перешкод у їх роботі, надання їм завідомо неправдивої інформації, підроблених документів, а також підроблення таких документів,</p>

<p>Стаття 383. Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення</p> <p>1. Завідомо неправдиве повідомлення суду, прокурору, слідчому, дізнавачу або органу досудового розслідування про вчинення кримінального правопорушення -</p> <p>2. Ті самі дії, поєднані з обвинуваченням особи в тяжкому чи особливо тяжкому злочині або із штучним створенням доказів обвинувачення, а також вчинені з корисливих мотивів, -</p>	<p>Стаття 383. Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення</p> <p>1. Завідомо неправдиве, у тому числі підроблене, повідомлення суду, прокурору, слідчому, дізнавачу або органу досудового розслідування про вчинення кримінального правопорушення -</p> <p>2. Ті самі дії, поєднані з обвинуваченням особи в тяжкому чи особливо тяжкому злочині або із штучним створенням доказів обвинувачення, у тому числі підроблення документів, а також вчинені з корисливих мотивів або службовою особою з використанням службового становища, -</p>
<p>Стаття 384. Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу</p> <p>1. Завідомо неправдиве показання свідка, потерпілого, завідомо неправдивий висновок експерта, спеціаліста, складені для надання або надані органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій</p>	<p>Стаття 384. Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу</p> <p>1. Завідомо неправдиве показання свідка, потерпілого, завідомо неправдивий, підроблений висновок експерта, спеціаліста, складені для надання або надані органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи</p>

<p>слідчій комісії Верховної Ради України, подання завідомо недостовірних або підроблених доказів, завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках, -</p> <p>2. Ті самі дії, поєднані з обвинуваченням у тяжкому чи особливо тяжкому злочині, або зі штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту, а також вчинені з корисливих мотивів, -</p>	<p>спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України, подання завідомо недостовірних або підроблених доказів, завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках, -</p> <p>2. Ті самі дії, поєднані з обвинуваченням у тяжкому чи особливо тяжкому злочині, або зі штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту, у тому числі підроблення документів, а також вчинені з корисливих мотивів, або службовою особою з використанням службового становища, -</p>
<p>Стаття 400-1. Представництво в суді без повноважень</p> <p>1. Завідомо неправдиве повідомлення суду про повноваження представляти іншу особу в суді, а так само умисне невнесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги, -</p>	<p>Стаття 400-1. Представництво в суді без повноважень</p> <p>1. Завідомо неправдиве повідомлення суду про повноваження представляти іншу особу в суді, а так само умисне невнесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги, підроблення та надання підроблених</p>

<p>2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб,</p>	<p>документів з приводу представництва в суді -</p> <p>2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або вчинені службовою особою з використанням службового становища,</p>
---	--

Додаток Е

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мельник О. О. Кримінальна відповідальність за службове підроблення при перетинанні державного кордону: національне та міжнародне законодавство. *Migration & Law*. 2023. Т. 3. Вип. 5–6. Київ. С. 52–66.

2. Мельник О. О. Окремі проблеми конкуренції службового підроблення з деякими іншими складами кримінальних та адміністративних правопорушень. *Підприємництво, господарство і право*. 2024. № 1 (335). С. 50–56.

3. Мельник О. О. Кримінально-правова характеристика службового підроблення: генезис та сучасність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 87, ч. 3. С. 306–313.

4. Кришевич О. В., Мельник О. О. Понятійний аспект «службова особа» як спеціального суб'єкта в кримінальному праві. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 3. Ч. 3. С. 465–471.

наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Мельник О. О. Предмет службового підроблення. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 383–386.

2. Мельник О. О. Кримінально-правова кваліфікація службового підроблення у кримінальних провадженнях щодо корупційних і пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 груд. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 158–161.

3. Мельник О. О. Суб'єкт службового підроблення. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 28 листоп. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 367–370.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справдоктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Олег ТАРАСЕНКО

2025 року

АКТ

15.08 2025

м. Київ

№ 158-но

Впровадження результатів дисертації
Мельника Олександра Олександровича на
тему: «Кримінальна відповідальність за
службове підроблення» в наукову
діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук старшого лейтенанта поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;
- завідувача кафедри кримінального права, кандидата наук з державного управління, доцента майора поліції Матюшенко Олени Іванівни;
- завідувача науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Навчально-наукового інституту поліцейської діяльності, доктора юридичних наук, професора майора поліції Вознюка Андрія Андрійовича;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право, наукові праці аспіранта заочної форми навчання кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ Мельника Олександра Олександровича за темою: «Кримінальна відповідальність за службове підроблення» та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що надана робота містить низку обґрунтованих теоретичних положень і пропозицій спрямованих на удосконалення кримінального законодавства та практики його застосування.

Проаналізовано основні результати дослідження Мельника О.О., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Мельник О.О. Кримінальна відповідальність за службове підроблення при перетинанні державного кордону: національне та міжнародне законодавство //

Наук.-практ. журнал «Migration & Law». Том № 3. Випуск 5-6. 2023. Київ. 78 с. - С. 52-66.

2. Мельник О.О. Окремі проблеми конкуренції службового підроблення з деякими іншими складами кримінальних та адміністративних правопорушень // *Підприємництво, господарство і право.* № 1 (335), 2024. Київ. 56 с. С. 50-56.

3. Мельник О.О. Кримінально-правова характеристика службового підроблення: генезис та сучасність // *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. Випуск 87: частина 3. С. 306-313.

4. Кришевич О.В., Мельник О.О. Понятійний аспект «службова особа» як спеціального суб'єкта в кримінальному праві // *Аналітично-порівняльне правознавство.* Випуск 03. 2025. Ч. 3. Ужгород. С. 465-471.

5. Мельник О.О. Предмет службового підроблення. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст]: матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. – 473 с. С. 383-386.

6. Мельник О.О. Кримінально-правова кваліфікація службового підроблення у кримінальних провадженнях щодо корупційних і пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* [Текст]: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7-8 груд. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. – 311 с. С. 158-161.

7. Мельник О.О. Суб'єкт службового підроблення. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст]: матеріали XV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 28 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2024. – 447 с. С. 367-370.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок про те, що вищезазначені матеріали дисертаційного дослідження Мельника О.О., застосовуються під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії:

 Дар'я ГОРБЕНКО
 Олена МАТЮШЕНКО
 Андрій ВОЗНЮК
 Олена ТИХОНОВА
 Людмила ГАЙДАР

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного
дослідження в практичну діяльність

Основні результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ Мельника Олександра Олександровича на тему «Кримінальна відповідальність за службове підроблення», які викладені у його роботах:

1. Мельник О.О. Кримінальна відповідальність за службове підроблення при перетинанні державного кордону: національне та міжнародне законодавство // *Наук.-практ. журнал «Migration & Law»*. Том № 3. Випуск 5-6. 2023. Київ. 78 с. - С. 52-66.

2. Мельник О.О. Окремі проблеми конкуренції службового підроблення з деякими іншими складами кримінальних та адміністративних правопорушень // *Підприємництво, господарство і право*. № 1 (335), 2024. Київ. 56 с. С. 50-56.

3. Мельник О.О. Кримінально-правова характеристика службового підроблення: генезис та сучасність // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Випуск 87: частина 3. С. 306-313.

4. Кришевич О.В., Мельник О.О. Понятійний аспект «службова особа» як спеціального суб'єкта в кримінальному праві // *Аналітично-порівняльне правознавство*. Випуск 03. 2025. Ч. 3. Ужгород. С. 465-471.

5. Мельник О.О. Предмет службового підроблення. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст]: матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. – 473 с. С. 383-386.

6. Мельник О.О. Кримінально-правова кваліфікація службового підроблення у кримінальних провадженнях щодо корупційних і пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* [Текст]: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7-8 груд. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. – 311 с. С. 158-161.

7. Мельник О.О. Суб'єкт службового підроблення. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст]: матеріали XV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 28 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2024. – 447 с. С. 367-370,

використовуються в практичній діяльності Департаменту нагляду за додержанням законів органами Державного бюро розслідувань Офісу Генерального прокурора.

Одержані висновки та розроблені рекомендації можуть позитивно вплинути на ефективність здійснення організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням, підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 366 КК України, зокрема, під час вирішення питань про конкуренцію службового підроблення із іншими складами кримінальних або адміністративних правопорушень.

Рекомендації, що стосуються вдосконалення законодавства, можуть бути корисними при підготовці проєктів методичних рекомендацій та інших документів методичного спрямування, участі у заходах щодо підвищення кваліфікації прокурорів, а також під час опрацювання проєктів законів та інших нормативно-правових актів, внесення пропозицій щодо вдосконалення законодавства, що належить до завдань Департаменту.

Висновки та пропозиції дисертаційного дослідження впроваджено в діяльність Департаменту нагляду за додержанням законів органами Державного бюро розслідувань Офісу Генерального прокурора.

**Начальник Департаменту нагляду за додержанням законів
органами Державного бюро розслідувань
Офісу Генерального прокурора**

Даниїл ТРУНІН

«25» серпня 2025 року

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

2025 року

АКТ

15 . 02 . 2025

м. Київ

№ 157-011

Впровадження результатів дисертації
Мельника Олександра Олександровича
«Кримінальна відповідальність
за службове підроблення»
в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації освітнього процесу лейтенанта поліції Бойчук Вікторії Олександрівни;
- начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук старшого лейтенанта поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;
- завідувача кафедри кримінального права, кандидата наук з державного управління, доцента майора поліції Матюшенко Олени Іванівни;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці аспіранта заочної форми навчання кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ Мельника Олександра Олександровича «Кримінальна відповідальність за службове підроблення».

Проаналізовано основні результати дослідження Мельника О.О., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

Проаналізовано основні результати дослідження Мельника О.О., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Мельник О.О. Кримінальна відповідальність за службове підроблення при перетинанні державного кордону: національне та міжнародне законодавство // *Наук.-практ. журнал «Migration & Law»*. Том № 3. Випуск 5-6. 2023. Київ. 78 с. - С. 52-66.

2. Мельник О.О. Окремі проблеми конкуренції службового підроблення з деякими іншими складами кримінальних та адміністративних правопорушень // *Підприємництво, господарство і право*. № 1 (335), 2024. Київ. 56 с. С. 50-56.

3. Мельник О.О. Кримінально-правова характеристика службового підроблення: генезис та сучасність // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Випуск 87: частина 3. С. 306-313.

4. Кришевич О.В., Мельник О.О. Понятійний аспект «службова особа» як спеціального суб'єкта в кримінальному праві // *Аналітично-порівняльне правознавство*. Випуск 03. 2025. Ч. 3. Ужгород. С. 465-471.

5. Мельник О.О. Предмет службового підроблення. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст]: матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. – 473 с. С. 383-386.

6. Мельник О.О. Кримінально-правова кваліфікація службового підроблення у кримінальних провадженнях щодо корупційних і пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* [Текст]: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7-8 груд. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. – 311 с. С. 158-161.

7. Мельник О.О. Суб'єкт службового підроблення. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст]: матеріали XV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 28 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2024. – 447 с. С. 367-370.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Мельника О.О. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінально-правова кваліфікація», «Кваліфікація окремих видів кримінальних правопорушень», «Особливості кваліфікації окремих видів кримінальних правопорушень», «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства», «Кримінальне право: доктринальні та практичні проблеми», під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

 Вікторія БОЙЧУК
 Дар'я ГОРБЕНКО
 Олена МАТЮШЕНКО
 Олена ТИХОНОВА
 Людмила ГАЙДАР